

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ
(1976- 2012)**

AZIGULI MAIHEMUTİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİMDALI

**TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ
(1976- 2012)**

AZIGULI MAIHEMUTİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Dr.Öğr. Üyesi Gökhan ERDEM

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

AZIGULI MAIHEMUTİ

TÜRKİYE-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ
(1976- 2012)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Dr.Öğr. Üyesi Gökhan ERDEM

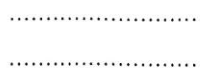
Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ERDEM
Dr. Öğr. Üyesi Berya ADBELLİ
Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEMİR

İmza

Tez Sınavı Tarihi... 3 Ocak 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (03.01.2020)

AZIGULI MAIHEMUTI

TEŞEKKÜR

Değerli hocam, Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ERDEM'e, her türlü sıkıntıda maddi manevi yanımda olan, beni okumaya, öğrenmeye, yeni ufuklar keşfetmeye teşvik eden anne ve babama, özellikle sevgili anneme özlemlerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

AZIGULI MAIHEMUTİ

Ankara-2020

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	vi
GRAFİK VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA MÜCADELELERİ VE İZLEDİĞİ STRATEJİ

1. YENİ ÇİN (1976-2012).....	5
1.1. Deng Xiao Ping Döneminde Çin	5
1.1.1. Mao Ze Dong Vefatından Sonra Atılan Adımlar.....	7
1.1.2. Deng Xiao Ping'in Reformları.....	7
1.1.2.1. Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş.....	10
1.1.2.2. Özel Ekonomik Bölgelerin Oluşturulması	14
1.1.3. Tian An Men Öğrenciler Hareketi	16
1.1.4. Çin'in Yüz Senelik Modernleşme Planı	18
1.2. Jiang Ze Min Döneminde ÇHC	22
1.3. Hu Jin Tao Döneminde ÇHC.....	26
2. ÇHC'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA SÜRECİ	30
2.1. ÇHC'nin Askeri Gücü	30
2.2. ÇHC'nin İktisadi Kalkınması ve Gelişimi.....	35
2.2.1. Dış Ticaret.....	36
2.2.2. Enerji Potansiyeli ve İhtiyacı	40
3. ÇHC DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESEL GÜÇ OLMA ÇABASI.....	43
3.1. Deng Xiao Ping Döneminde ÇHC'nin Dış Politikasına Genel Bir Bakış.....	43
3.2. Deng Xiao Ping Döneminde ÇHC Dış Politikası	46
3.2.1. ÇHC'nin SSCB Politikası	46
3.2.2. ÇHC'nin Orta Doğu Politikası.....	51

3.2.3. ÇHC'nin Orta Asya Politikası	54
3.2.4. ÇHC'nin Küresel Güçlere Yönelik Politikası.....	55
3.2.5. ÇHC' nin Uzak Doğu Politikası	59
3.3. Jiang Ze Min Döneminde Çin Dış Politikası	63
3.4. Hu Jin Tao Döneminde Çin Dış Politikası	65

İKİNCİ BÖLÜM

İKİLİ İLİŞKİLER (1976- 2012)

1. DİPLOMASİ	67
1.1. ÇHC-Türkiye İlişkileri (1923-1971).....	67
1.1.1. Çin- Türkiye İlişkileri (1923 -1949)	68
1.1.2. Çin- Türkiye İlişkileri (1949 -1971)	72
1.2. Deng Xiao Ping Döneminde Türkiye-ÇHC İlişkileri	74
1.2.1. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ÇHC Ziyareti	74
1.2.2. Başbakan Turgut Özal'ın ÇHC Ziyareti	76
1.2.3. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ÇHC Ziyareti	76
1.2.4. Türkiye-ÇHC Füze Anlaşması.....	77
1.3. Jiang Ze Min Döneminde Türkiye- ÇHC İlişkileri.....	79
1.4. Hu Jin Tao Döneminde Türkiye –ÇHC İlişkileri	81
1.5. Türkiye-ÇHC İlişkilerindeki Sorunlar	83
1.5.1. Doğu Türkistan Sorunu.....	83
1.5.2. Kürt Sorunu.....	86
1.5.3. Tayvan Sorunu	88
2. EKONOMİ	89
2.1. İktisadi İlişkiler (1976-1993)	90
2.2. İktisadi İlişkiler (1993-2002)	94
2.3. İktisadi İlişkiler(2002-2012)	97
2.4. İktisadi İlişkilerde Temel Sorun: Dış Ticaretteki Dengesizlik	98
3. DİĞER İLİŞKİLER.....	101
3.1. Turizm.....	101
3.2. Kültürel İlişkiler.....	103
3.3. Eğitim	104
3.4. Çin Bursu	107

SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	116
ÖZET	131
ABSTRACT	132
EKLER	133

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇSK	: Çin Halk Cumhuriyeti Askeri kuvvetleri
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GSYH	: Gayri safi Yurt İçi Hasıla
ÇHKO	: Çin Halk Kurtuluş Ordusu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
SIPRI	: İsveç Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SEZ	: Özel Ekonomik Bölge
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghai İş Birliği Örgütü
UHK	: Çin Ulusal Halk Kongresi
KMT	: Çin Milliyetçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik araştırma Kurumu
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Deng Xiao Ping Döneminde Yapılan Reformların Çin Ekonomisine Yansıması	14
Tablo 2: Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün.....	37
Tablo 3: Çin İhracatındaki İlk 10 Ülke.....	38
Tablo4: Çin'in İthalatındaki İlk 10 Ülke	39
Tablo 5: Türkiye ve Çin arasında dış ticaret (Dolar).....	92
Tablo 6: Türkiye'nin Çin'den En Fazla İthal Ettiği Ürünler	93
Tablo 7: Türkiye'nin Çin'e En Çok İhraç Ettiği Ürünler	94
Tablo 9: Ülkelerin Ortalama Maaş Farkı.....	100
Tablo 10: Türkiye'deki Çin Dili Yüksek Öğretim Kurumları.....	107

GRAFİK VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye-Çin Ticaret Hacmi (milyar dolar).....	97
Şekil 1: Çin'in Bireysel İşgücü Maliyeti	99
Şekil 2: En Çok Uluslararası Öğrenci Barındıran 10 Ülke.....	105

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Çin'in Doğu, Orta, Batı İktisadi Bölgesi	20
Harita 2: Çin'in Yedi Askeri Bölgesi	32

GİRİŞ

Küreselleşmenin ve ülkelerin kendi içlerindeki ulusal duvarlarını yıkmaya başladığı 1980’li yıllar, gerek Türkiye için gerekse Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) için dış dünyaya açılmanın önemli başlangıç noktalarından biri olmuştur. Özellikle 12 Eylül askeri darbesi sonrası Türkiye, Avrupa devletlerinden çok, ülkesinin iç işlerine yönelen eleştirilerden dolayı Asya kıtasında bulunan gelişmekte olan ülkelerle işbirliğine gitmeyi tercih etmeye başlamıştır. Türkiye, bu zaman zarfında Deng Xiao Ping liderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti’nin ulusal ve uluslararası başarılarını takip etmeye de özel önem vermiştir. Deng Xiao Ping’in ülkesindeki siyasi mücadeleleri hızlı bir şekilde sonlandırarak, ekonomik reformları süratle hayata geçirmesi, Çin’in dünyaya yeni yeni açılan Türkiye için büyük ve önemli fırsatlara gebe olduğunu düşündürmüştür.

1923’ten sonra “Yeni Türkiye” hakkında bilgiler edinmeye çalışan ve ÇHC’nin kurucu partisi olarak anılan Çin Kümünist Partisi, bu bilgileri hükümet olduktan sonra Türkiye-Çin arasındaki özel ilişkileri geliştirmekte de kullanmıştır. Çin devleti kurucu lideri Mao Ze Dong (1893-1976), genç Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’nı, emperyalizme direnerek yeni bir devlet kurmasını, Çin kurtuluş savaşına örnek göstermiştir. Uzun yıllar Çin-Türkiye arasında, Çin Devleti ve dış güçlerin baskısı sebebiyle kesilmiş olan ikili ilişkiler, Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in 13 Aralık 1982’deki, Çin’e resmi ziyaretiyle yeniden başlamıştır. Çin, kendi içine kapanarak diğer ülkelerden soyutlanmanın sosyal, mali ve psikolojik kayıplarının bedelini ödedikten sonra silkinip yeni baştan yapılanmış ve Deng Xiao Ping, yeni Çin Devleti’nin kapılarını dış dünyaya açmıştır. Çin’de reformlar başladıktan kısa bir süre sonra devletin iktisadi alandaki adımları sonuç vermiş ve Çin halkının yaşam standartları gözle görülür şekilde yükselmiştir. Bu, Çin-Birleşik Krallık ve Fransa arasında yapılan II. Afyon Savaşı

(1856-1860) sonrası oluşan ilk istikrarın devamı niteliğinde görölmüştür. Devlet iinden de reformun desteklenmesi sonucunda özgüveni yükselen Çin, Türkiye Cumhuriyeti hakkında hala devam eden tüm şüphelerini bir kenara bırakarak, ikili ilişkileri yeniden başlatmaya karar vermiştir.

Bu dönemde Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerin başlamasına sebep olan uluslararası unsurlar şöyle sıralanabilir:

1. Çin ve Türkiye'nin gelişmesi konusunda barış ve ekonomik gelişim, ortak hedef olarak görölmekteydi.
2. Çin'in başarılı bir şekilde yürüttüğü ekonomik ve sosyal reformları, aynı zamanda SSCB'nin istikrarsızlığı, Çin'in uluslararası statüsünü güçlendireceğine olan inancı arttırıyordu.
3. Yeni Dünya Düzeni oluşmak üzereyken, gelişmekte olan ülkeleri kendilerine tehdit olarak gören küresel güçlere karşı, gelişmekte olan diğer ülkelerin birbirlerine dost olup birbirleri ile ittifak yaparak yekdiğerine kol-kanat germeleri ve birbirlerini destekleyerek hedeflerine birlikte yürümeleri ve büyümeleri böylelikle, ekonomik ve askeri anlamda gelişmiş ülkelere gelecek tehditlere birlikte karşı durabileceklerine güvenmeleri elzemdi.

Çin'in ekonomik ve yapısal reformlar sonucu yükselmesiyle beraber dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Çin hakkında bilgi edinilmeye başlanmıştır.

ÇHC'nin yükselmesi ile beraber Türkiye'de, ÇHC hakkında birçok alanda araştırmalar başlatılmış ama özellikle ikili ilişkilerin başlangıç noktası olan Deng Xiao Ping dönemi'ndeki ilişkiler hakkında hala derin bir araştırma yapılmamıştır. Bu tez çalışması birinci el Çince kaynaklardan yararlanılarak sadece bu dönemdeki ikili ilişkilerin gelişmesini değil aynı zamanda ÇHC'in küresel güç olma kapasitesi, değışen

dünya koşullardaki dış politikası, Türkiye'ye karşı olan tutumu, yükselme sürecinde uyguladığı politikaların Türkiye dâhil uluslararası sisteme olan etkisi ve yaşanan sorunların çözümü hakkındaki görüşleri kapsamaktadır.

Küreselleşen dünyada bölgesel güç olan Türkiye ve küresel güç adayı olan ÇHC ilişkilerinin günden güne sağlam bir şekilde gelişmesi her iki ülkenin de istediği ortak hedeftir. İkili ilişkilerin başlangıcı olan Deng Xiao Ping dönemi ve sonraki iki dönem üzerinde duran bu tez, ÇHC ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki tüm ilişkiler hakkında alınan ve gelecekte alınacak kararların doğru ve tutarlı bir şekilde alınabilmesi ve bu alanda yapılacak diğer araştırmalara güncel bir kaynak olması amacıyla, çok daha önceden yapılması gereken bir çalışmadır.

Odak noktası Türkiye-ÇHC ilişkileri olan bu tez çalışmasında, bütünlük sağlanması ve karşılaştırmalı analiz yapılması amacıyla birinci bölümde ÇHC'nin küresel güç olma mücadelesinde uyguladığı politikalar, Deng Xiao Ping döneminin ardından sırasıyla Jiang Zemin (1989-2002), Hu Jin Tao (2002-2012) dönemlerinde Çin'in iç ve dış politikaları ve ÇHC'nin, yaklaşık 20 yıllık ekonomik ve sosyal durum değişimleri ile birlikte küresel güç olma potansiyeline dair analizler yapılmıştır. Tezin ikinci bölümünde ise, Türkiye-Çin arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesi serüveni, üst düzey ekonomik görüşmelerin seyri, stratejik işbirliği hedeflerinin geliştirilmesi ve planlanan hedeflerinin gerçekleştirilmesi sürecinin olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durulmuştur. Türkiye-Çin arasında ikili ilişkilerin gelişmesi sürecinin gözlemlenmesi, yaşanan sorunların çözümlenmesine dair analizler ile ilişkilerin dün, bugün ve geleceğine dair değerlendirmelere ve tezin ana konusunu oluşturan sorulara cevaplar verilmiştir.

Bu tez çalışmasında şu sorulara cevap vermeye çalışılacaktır:

1. Küresel güç olma sürecinde HC hangi politikaları izlemiştir?
2. Deng Xiao Ping ve sonraki dönemlerde Türkiye-Çin arasındaki ilişkiler hangi yönde gelişmiştir?
3. Farklı dönemlerdeki sorunlara karşı Türkiye ve HC'nin tutumu nasıl olmuştur?
4. Türkiye ile HC arasındaki ekonomik ilişkiler hangi yönde ilerlemiştir?

Son olarak tezin tamamına yakınında, daha çok Çince kaynaklardan yararlanıldığı için, Türkiye-Çin arasındaki tüm ilişkiler Çin Halk Cumhuriyeti devleti ve vatandaşlarının bakış açısıyla değerlendirilmiştir. İlk bakışta sübjektif ve öznel görüş bildirilmesi sebebiyle dezavantaj gibi görünen bu durumun, Türkiye-Çin arasındaki ilişkilere empatik gözle bakılabilmesi ve Çin devleti ile vatandaşlarının Türkiye devleti ve vatandaşlarından beklentilerini ve birbirlerine bakış açılarını göstermesi bakımından belki de bir ilki gerçekleştireceğine gönülden inanıyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA MÜCADELELERİ VE İZLEDİĞİ STRATEJİ

1. YENİ ÇİN (1976-2012)

1.1. Deng Xiao Ping Döneminde Çin

Deng Xiao Ping sadece Çin'in değil tüm dünyanın hatırlaması gereken çok önemli bir isimdir. Binlerce senedir dış dünyadan soyutlanmış ve kapalı bir şekilde yaşayan Çin'in, Deng Xiao Ping'le beraber dış dünyaya tüm hatlarıyla açılması Çin'in dönüm noktası olmuştur. Daha küçük yaşlarda Fransa'ya giden Deng Xiao Ping, bir taraftan işçi olarak yaşamını sürdürürken diğer taraftan Çinli öğrencilerinin kurdukları derneklere katılarak dönemin güçlü aktivistleri ile bir arada olma fırsatlarını da kaçırmamıştır. Sonrasında Sun Yet Sen (Moskova) Üniversitesi'ne eğitim görmek için giden Deng Xiao Ping, Çin'e yeniden döndüğünde Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nde değişik görevlerde bulunmuştur. 1974 yılında dönemin Başbakanı Zhou En Lay'in tavsiyesiyle Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Başkan yardımcılığı sırasında ekonominin canlanması ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda önemli projeler yapmıştır. Bu hedefler ve projeler çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) temsilcileri ile de görüşmelerde bulunmuştur. Ancak bu görüşmeler o dönemin şartlarında kapitalizm eğilimi olarak görülmüştür.¹ Bu sebeple görevinden alınmış ve bir köye eğitim kampına sürülmüştür. Gönderildiği bu köyde bir çiftçi olarak hayatını sürdürmeye devam eden Deng Xiao Ping o sırada bile hala Çin'in modernleşmesi projesi üzerine çalışmıştır. Üstelik siyasi kariyerindeki iniş-çıkışlardan da ders almış ve

¹ Henry Kissinger, *Çin- Günden Bugüne Yeni Çin*, Çev: Nalan Işık Çeper, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2015, s.396.

oldukça tecrübeli bir siyasetçi olmuştur. 1977’de eski görevine tekrar döndürülen Deng Xiao Ping, hiç vakit kaybetmeden Çin’in modernleşmesi yolundaki projelerini gerçekleştirmeye yönelik adımlarını atmıştır.

İdeolojik, toplumsal ve sınıfsal iç savaşlarla kendi kendini meşgul eden Çin toplumunu uyandırmak için--ilk defa komünistlerin sadece “kıızıl” (komünizm destekçisi) olmasının yeterli olmadığını söyleyen Deng Xiao Ping, aynı zamanda alanında uzman, işbitirici ve yaptığı işi en iyi şekilde yapan kişiler olmasının gerekliliğine dikkat çekmek maksadıyla, “Fareyi yakalayabildiği sürece kedinin rengi önemli değildir”.² ifadesini kullanmıştır.

Ezra Vogel “Deng Xiaoping ve Çin’in Dönüşümü” adlı kitabında, bu süreci şöyle anlatmaktadır:³ Deng Xiao Ping, 1978-1979 yılları arasında, Çin’in modernleşme adımlarını atması gerektiğini halkına ve Çinli yetkililere göstermek ve onları teşvik etmek için kalabalık bir basın ordusunu da yanına alarak Japonya, Malezya, Singapur, ABD ve Tayland’a ziyaretlerde bulunmuştur. Ziyaret ettiği ülkelerde bulunan fabrikaları ve teknoloji merkezlerini gezerek, Çin’in modernleşmesi gerektiğini ve bunun için neler yapılması lazım geldiğini çevresindeki kalabalık gruba anlatmıştır. Deng Xiao Ping bu geziden sonra hayatı boyunca ülke dışına bir daha hiç çıkmamıştır. Daha sonra, gittiği bu ülkelere yetiştirilmek üzere öğrenciler göndererek, Çin’in modernleşmesi için yol haritaları çizmeye başlamıştır.

²陈志良, 杨耕, 邓小平与当代中国, 第一册, 辽宁人民出版社(Chén Zhì liáng, Yáng Gēng, *Deng Xiaoping ve Çağdaş Çin*, C.1, Liao Ning Yayınları) , Liao Ning,1992, s.149.

³Ezra Vogel, *Deng Xiaoping ve Çin’in Dönüşümü*, Sevengül Sönmez(ed.), Çev: Mehveş Leliç, Modus Kitap Yayınları, 2018, S.1,s.658.

1.1.1. Mao Ze Dong Vefatından Sonra Atılan Adımlar

Eylül 1976'da, Çin'in büyük lideri Mao Ze Dong vefat etmiştir. Deng Xiao Ping liderliğindeki Komünist Parti yöneticileri, aralarında Mao Ze Dong'nun eşinin de bulunduğu "Dörtlü Çete"yi tutuklamıştır. Ülkedeki Kültür Devrimi'nde yapılan tüm hatalar, masum insanlara yönelik katliamlar ve devrim süresince devletin yaşadığı tüm başarısızlıklardan bu dört kişi sorumlu tutulmuştur.

1976-1978'e kadar süren sıkıntılı süreçteki iktidar mücadeleleri sonrasında Deng Xiao Ping'in parti içindeki liderliği kabul edilmiştir. Deng Xiao Ping, Mao Ze Dong döneminde uygulanan katı ve devlet merkezli planlama politikası yerine ülkesini serbest piyasa ekonomisine götürecek yolda adımlar atmaya başlamıştır.

Deng Xiao Ping, sınıf mücadelelerinin bitmeye yüz tuttuğunu ve sona gelindiğini, Çin Komünist Partisi'nin sonraki süreçte kısa dönemde hedeflerinin modernleşme ve ekonomik kalkınma, uzun dönemde ise sosyalizm idealini hayata geçirmek olduğunu⁴ konuşmalarında sık sık vurguluyordu. Böylece Çin'de yeni bir döneme kapı açılıyordu.

1.1.2. Deng Xiao Ping'in Reformları

Çin, köklü kültürü ve binlerce yıldır devam eden devlet geleneğinden ötürü asla yeniliği hemen kabul edebilen bir devlet değildir. Bu sebeple Deng Xiao Ping'in reformlarına karşı çıkanlar olsa da Deng Xiao Ping, kendisini, Çin'i kapitalist düzene sokmakla suçlayan bu karşıt seslere, reformun da bir devrim olduğunu açıklayarak cevap vermiştir. Komünizmin eşiğindeki Çin'in, kendi fitratına daha uygun olan

⁴ 江泽民, 高举邓小平理论伟大旗帜, 把建设有中国特色社会主义事业全面推向二十一世纪, 中华人民共和国国务院公报 (Jiang Ze Min, "Deng Xiao Ping Teorisi Liderliğinde 21.Yüz Yılda Çince Sosyalizm Kuruluşunu Güçlendirelim", *Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Bülteni*), S.30, (1997), s.1351.

sosyalizm yolunda gitmeyi tercih etmesini ve bu yolun Çin Sosyalizmi olduğunu; Çin Sosyalizmi'nin hedefinin ise, halkın maddi yaşam kalitesini yükseltmek olduğunu, bundan sonra ve buna bağlı olarak manevi yaşam kalitesinde de yükselme meydana geleceğini savunmuştur.⁵ 1978 yılından sonra yabancı yatırımların, serbest piyasanın, para ve sermaye piyasalarının gelişmesi için bazı yasal düzenlemeler başlatılmıştır. Bunları yaparak Mao Ze Dong sonrasında kurulacak olan sistem için zemin hazırlamıştır. Bu reformlarla alakalı dikkatlerden kaçmaması gereken en önemli nokta, hayata geçirilen yapısal değişikliklerin kısa vadeli süreçlere yönelik değil uzun vadeli hedefler doğrultusunda, adım adım hayata geçirilmeye devam edilmiş olmasıdır. Reformlar Çin'in içedönük yönünü dışarıya doğru çevirmek üzere hazırlanmıştır.⁶ Mao Ze Dong döneminde geçerli olan, tarımda kollektifleşme sisteminin kaldırılması planlanmıştır. Çünkü kollektifleşme düşüncesi komünizmin rüyasıdır. Herkesin her şeyini herkesle paylaşması ve bu şekilde toplumdaki sınıf sisteminin kalkarak herkesin eşit seviyede olması gerektiğini ifade eden bu sistem, Çin toplumunda, her bir bireyin emeğine göre gelirden pay alması yerine kim ne kadar emek sarf ederse etsin herkesin eşit pay alması sebebiyle tembelliğe ve umutsuzluğa sebep olmuştur. Reformlarla hayata geçirilen tarımsal düzenlemeler sonrasında Modernleşme fikri Çin halkınca da benimsenmeye başlamıştır.

Deng Xiao Ping liderliğindeki ekonomik gelişmeyi hedefleyen reform; tarım, ekonomik ilişkiler ve kamu yönetimindeki çeşitli değişiklikler ile başlamıştır. Bu değişiklikleri kırsal, kentsel ve makroekonomik kategoride açıklamak mümkündür.⁷

5 王万民, 林胜强, 龙门阵, 邓小平批判性思维研究, 四川人民出版社(Wáng Wàn Mín, lín Shèng Qiáng, lóng Mén Zhèn, *Deng Xiao Ping kritik Düşünceleri Araştırmaları*, Si Chuan Halk Yayınları, Si Chuan), 2003, s.39.

6 Ümit Çalık, "Çin Ekonomisi Mao ve Mao Sonrası Dönem", *Liberal Düşünce*, C.11, S.64, (2011), s.193.

7 Sumru Öz, "Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin", *TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu*, (2006), s.4-5.

1. Kırsal reform ile tarım sektörü yönetimi serbest bırakılmaya başlanmıştır. Çiftçilerin yetiştirmesi gereken zorunlu ürün miktarı düşürülmüştür. Tarım ürünlerine bağlı vergiler azaltılmıştır. Çiftçilerin zorunlu üretim miktarını aştıktan sonra kendi yetiştirdiği ürünleri satmasına ve başka sektörde çalışmasına izin verilmiştir. Bundan dolayı balıkçılık ve ormancılık gibi sektörler gelişmeye başlamıştır.

2. Kentsel reformun başlatılmasıyla tüm Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KYT)'ne ürünlerini serbest pazarlama yetkisi verilmiştir. Bu kurumların özel sektöre kiralanmasına ve çalışanlarına satılmasına izin verilmiştir. 1997 yılında küçük ölçekteki KYT'ler özelleştirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda Çin'in endüstriyel üretiminde canlılık meydana gelmiştir. Özelleştirilmeyen KYT'lerin de belli ölçülerde pazar rekabetine katılması teşvik edilmiştir. Ancak buradaki verimlilik ve karlılık, şimdiye kadar Çin ekonomisinde çözülmemiş büyük bir sorun olarak kalmıştır.

3. Makroekonomik Reform ile kamu mülkiyetine dayanan katı merkeziyetçi bir ekonomik sistemin, özel mülkiyete dayalı pazar ekonomisine geçişi gerçekleştirilmiştir. Fiyatlar üzerindeki devlet kontrolü büyük derecede azaltılmıştır.

Bu reformlar sayesinde Çin, ucuz iş gücü, yükselen tüketim talebi ve dışa açık politikası ile doğrudan yabancı yatırımları için cazip bir ülke haline dönüşmüştür. Gerek ucuz iş gücü ile ihracata yönelik yoğun iş gücü sektörleri gerek büyük fırsatlarla dolu iç pazar, doğrudan yatırım çekebilmenin ana sebeplerini oluşturmuştur. Doğrudan yatırımların artmasıyla endüstriyel üretimde çeşitlenme sağlanmış, yeni istihdam, teknoloji, eğitim, kültür alanlarında hızlı gelişme başlamıştır.

1.1.2.1. Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş

Sosyalist piyasa ekonomisine geçiş süreci: 1978–1984, 1985–1991, 1992–1996 yılları⁸ arasında olmak üzere üç temel dönemden oluşmaktadır.

Mao’nun ölümünden kısa bir zaman sonra Çin toplumuna, kendine özgü bir piyasa reformu başlamıştı. Bu reformun başlatılmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:⁹

1) Devlet tarafından uzun yıllar boyunca uygulanan tarım politikalarının ülkede yaşanan kıtlıklarla başa çıkamaması.

2) Mao’nun başlattığı ve yürüttüğü kültür devriminin zamanla halkın desteğini kaybetmesi.

3) Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur gibi Uzakdoğ lkelerinin uyguladıkları piyasa ekonomilerinin başarılı sonuçlar vermesi.

Öte yandan, Çin Komünist Partisi’nin toplum nezdindeki aşırı hızlı yükselişinin nedenlerinden biri de, Çin tarihinde eskiden beri toprak ve mülk edinme hakkı bulunmayan köylü halka mülkiyeti kendilerinde olacak topraklar ve mülkler vaat etmesiydi. Zira Mao’nun başlattığı Kültür Devrimi’nin hakim olduğ süreçte ülkede kollektif yaşam sisteminin uygulanması sebebiyle yaşanan kıtlıkların da etkisiyle binlerce kişi açlıktan ölmüştü. Çin Komünist Partisi liderleri halkın kendilerine olan desteğini çekmesinden de endişe duyuyorlardı. Bu nedenle Mao devriminde aynen

⁸胡建华 农村民主管理制度：法理分析与法治保障 中国社会科学出版社 北京(Hu Jian Hua, *Kırsal Demokratik Yönetim Sistemi: Yasal Analiz ve Yasal Garanti*, Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınları), 2016, s.40-45.

⁹ Levent Gökdemir, Mor Gl, “Dirijistik Çin Modeli ve Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri”, *Finans Politik Ve Ekonomik Yorumları*, C.43,S.504, (2006), s.54-66.

devam eden mülk ve toprak edinememe kuralını değiştirerek köylü halkın da desteğini almak istiyorlardı.

24 Kasım 1978’de Enhui eyaletindeki 18 çiftçi bir araya gelip sorumluluk anlaşması yapmıştır. Anlaşmayı düzenleyen köy müdürü olmuştur. Anlaşmaya göre, bu 18 çiftçi kendi aralarında devlete ait olan tarlayı bölüşecek, eğer devletin istediğinden fazla üretebilirlerse, fazla miktar kendi kazançları olacak, bu gizli anlaşmayı köy dışından kimseye anlatmayacaklardı. O sene beklemedikleri bir şekilde bir önceki senenin beş katından fazla hasat elde edilmişti ve gizlediklerini aşikâr etmek zorunda kalmışlardı.¹⁰ Haber Pekin’e ulaştığında, Deng Xiao Ping, herkesin düşündüğünün aksine, bu sistemin tüm Çin’de uygulanması gerektiğini söylemiştir. Bu olaya binaen yapılan reformun ilk adımı, Sözleşmeli Aile Sorumluk Sistemi¹¹ uygulamaya koyulmuştur. Günümüzde Çin’de hala uygulanan bu sistem, büyük başarılar elde etmiştir ve etmeye de devam etmektedir. Deng Xiao Ping döneminde uygulanan ve gerçek sosyalist pazar sistemi olarak görülen bu sistem sayesinde Çin halkı, Deng Xiao Ping’in gösterdiği modernleşmenin gerçekleşeceğine inanmaya başlamıştır.

İkinci alt dönemde (1985–1991) ise, reformlar kamu işlemleri sisteminin modernizasyonuna odaklanmıştır.¹²

Bu çerçevede, Çin Ulusal Halk Kongresi (UHK) 1978’den 1985 yılına kadar uygulanacak Dört Modernizasyon Programı’nı (tarım, sanayi, bilim, teknoloji ve savunma) kabul etmiştir. Böylelikle 1985 yılına kadar ülkenin çağdaş koşullara

¹⁰ 李友梅, 中国社会生活的变迁, 中国大百科全书出版社 (Lǐ yǒu méi, *Çin Sosyal Yaşamındaki Değişiklikler*, Çin Ansiklopedisi Yayınevi, Beijing), 2008, s.139.

¹¹ Çin’de tarımda 1980’li yılların başında başlatılan sorumluluk sistemi, çiftçilerin ortak kuruluşlardan arazi, makine ve diğer tesislerle sözleşme yapmalarını sağlayan bir tarımsal üretim sistemidir. ... Tarımın doğasına ve kırsal alanlarda üretici güçlerin gelişme aşamasına uygun olmasıyla. Çin’in kırsal alanlarında temel bir ekonomik sistemine dönüşmüştür.

¹² Ping YaoLai, “China’s Macroeconomic Development: Stage and Nonlinear Convergence”, *China And World Economy*, C.14,S.1,(2006), s.15-29.

kavuşacağı düşünülmüştür.¹³ Bu süreçte eski Sovyet sisteminin dominant rol oynadığı Çin eğitim sistemi yenilenmiş ve Kültür Devrimi'nde kapanmış olan okullar yeniden açılıp, devlet tarafından üniversite sınavları tekrar yapılmaya başlanmıştır. Yurt dışından bilim insanları ülkeye davet edilmiş ve eğitim almak üzere yurtdışına öğrenciler gönderilmiştir. Yıllar boyu, bilgi sahibi olmaları ve karşıt görüşleri sebebiyle hem devlet hem de (kendilerine zararı dokunmaması için) halk tarafından dışlanan bilim adamları ve iş uzmanları, tekrar eski itibarlarına kavuşmuşlardır. Dünya üzerindeki yabancı dillerin pek çoğundan Çince'ye kitap tercümeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde İngilizce, ilk kez, Çin okullarında zorunlu yabancı dil dersi olarak okutulmaya başlanmıştır.

1992 ile 1996 yılları arası ise dış dünyaya tümüyle açılma ve doğrudan doğruya ülkeye yabancı sermaye yatırımı yapılmasının desteklendiği bir dönemdir. Bu dönemde özellikle yurtdışında yaşayan Çin vatandaşlarının proje ve uzmanlık alanlarıyla ilgili fikirlerine, ayrıca reformlara destek çıkma tekliflerine özel önem verilmiştir. Yabancı yatırımcıların daha kolay dış yatırım yapabilmesi için Halk Bankası merkezde olmak üzere yeniden birkaç banka açılmıştır. Banka kredi sistemleri geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir.¹⁴ Shang Hai(上海) ve Tian Jin(天津) şehirlerinde stok mal pazarları açılmıştır. Modernleşme devrimiyle ortaya çıkan yeni düzene göre hukuk sisteminin inivasyonu için eğitimler almak ve araştırmalar yapmak üzere yurtdışına binlerce öğrenci gönderilmiştir.

¹³ Mehmet Ozan Saray, Levent Gökdemir, “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)”, *Juornal of Yashar University*, C.2,S.7, (2007), s. 664.

¹⁴ 1992 年以后利用外资的发展与突破阶段（从南巡讲话到加入 WTO），商务历史，中华人民共和国商务部，（“1992'den Sonra Yabancı Sermaye Kullanma Gelişimi ve Atılım Aşaması Güney Çin Gezisi Konusundan DTÖ'ye ”），Ticaret Tarihi，ÇHC Ticaret Bakanl ı <http://history.mofcom.gov.cn/?specialthree=lywzdfzytpjd> ,(Eriim tarihi:14.03.2019).

Devlete ait şirketlerin ve iştiraklerinin yönetim sistemlerinde yapılan değişiklikler, o andan itibaren artık sosyalist Çin’de çalışmadan ve üretmeden gelir elde edebilmenin sona erdiğini gösterse de, bu şirket ve iştiraklere kendi bölgelerinde tanınan bazı özel imtiyazlar, reformun tümüyle bir pazar ekonomisi uygulaması olmadığını, esas olarak devlet destekli pazar ekonomisi modelinin uygulandığını göstermiştir.

Reformlar her bölgenin kendi özelliklerine göre hassas ve süratli bir şekilde ilerlemiştir. Bu ÇKP’nin gerçekçi ideolojik dönüşümünün belirtisi olmuştur. Sloganlar ve vaatler devrini bitiren ÇKP, ülkeyi yönetme yolunda farklı görüşleri de ele alarak, Çin halkının refahı için çalışmaya başlamıştır. Çin, uzun yıllar boyunca çektiği onca acıdan ders almış ve tecrübe kazanmıştır. Reform sonucunda Çin, ideolojisini değiştirmeksizin mizacına uygun yapısal reformlarla kendine özgü büyüme ve gelişme yolunda gidebileceğini ispat etmiştir. Reformun Çin ekonomisine yansıması aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.¹⁵

¹⁵ Thomas Flores, Gil Krakowsky and Joel Simmons, “Productivity Growth in China, 1961-1999”, *Public Policy*, 556, Macroeconomics, (2003), s.10.

Tablo 1: Deng Xiao Ping Döneminde Yapılan Reformların Çin Ekonomisine Yansıması

Dönemler	GSMH Büyüme (%)	Sermayede ki Büyüme	İşgücünde Büyüme	Toplam Faktör Verimliliği
1963-1965(Canlanma I)	%14	%1	%2	%12
1966-1976(Kültürel Değişim)	% 5	%5	%3	%1
1977-1978(Canlanma II)	%8	%7	%2	%4
1979-1984(Tarım Reformu)	%9	%7	%2	%5
1985-1989(Şehir Reformu)	%9	%10	%2	%5
1990-1992(Tasarruf Dönemi)	%9	%8	%2	%5
1993-1999(Deng Reformu)	%10	%12	%1	%5

1.1.2.2. Özel Ekonomik Bölgelerin Oluşturulması

Nisan 1979’da Guang Dong Eyaleti, üç bölgeyi 【Shen Zhen (深圳) , Zhu Hai (珠海) , Shen Tou (汕头)】 yurt dışındaki özel ihracat bölgelerine benzeyecek şekilde ticari bölge olarak tayin etmesi hakkında Pekin’e rapor göndermiştir. Haziran ayında, Pekin, önce Shen Zhen, Zhu Hai adlı iki bölgeyi özel ihracat bölgesi olarak belirlemiştir. Bu iki bölgenin ilerleyen süreçteki durumundan çıkarılacak sonuçlara göre sonrasında Shen Tou ve Xia Men bölgelerini de bunlara ekleme kararı almıştır. 1980’de bu yeni projeye, “resmi özel ekonomik bölge projesi” adı verilmiştir.

Çin devletinin oluşturduğu bu özel ekonomik bölgeler, nazire oldukları yurtdışındaki bölgelerden çok farklılık göstermektedir. Çünkü buralarda devlet merkezli iktisadi planlamanın, özel pazar planlamasından önce gelmesine önem verilmiştir. Bu süreçte ÇKP’nin özel pazar ekonomisine yaklaşımları karmaşık olmuştur. Ancak kısa süre sonra bu dört özel bölgedeki hızlı ve başarılı iktisadi gelişme, ÇKP içindeki bazı

liderleri endişeye sevk etmiştir. Hatta parti içinde, özel bölgelerin iktisat ve yaşam kalitesi yönünden diğer bölgelerden daha hızlı gelişmesi sebebiyle, partinin halk nezdindeki liderlik statüsüne zarar vereceği konuşulmaya başlanmıştır.¹⁶ 1979-1984 yılları arasında bu dört özel bölgenin iktisadi büyüme ve refah oranı Çin devletinin toplam büyüme oranından fazla olmuştur. Diğer bölgeler de arka arkaya kendi özel bölge açma haklarını kazanmak için söylemlere başlamışlardır. Bu durumda, kamuoyunda “Devlet Destekli Ekonomi mi yoksa Pazar Ekonomisi mi?” tartışması başlamıştır.

Deng Xiao Ping, 1984 yılındaki özel ekonomik bölgeler ziyaretinde, özel ekonomik bölgelerin devlet ekonomisine, kalkınmaya ve yaşam standartlarının yükseltilmesine yaptığı katkılardan dolayı bölge halklarına teşekkür ettiği konuşmasında; Doğu Çin’in kıyı bölgelerinin çeşitli yerlerinde de özel ekonomik bölgeler oluşturulması ve halen özel ekonomik bölge olan yerlerin de daha fazla özerklik ve genişletilmiş haklar kazanması gerektiğini söylemiştir.¹⁷

Deng Xiao Ping, 1992’de, Shen Zhen özel ekonomik bölgesinin başarılarını övdüğü konuşmasında, “özel ekonomik bölgelerin açılmasına karar verildiğinde, bazı parti üyeleri ve yöneticilerinin, bu yeni özel ekonomik bölgelerin, Çin’e kapitalizmi getireceğinden şüphelendiklerini söylemiştir. Ancak gelişen süreçte, “Herkes bu ve benzeri şüphelerin boş ve malayani olduğuna inanıyor” demiştir.¹⁸ 1992 yılı, Çin’in katı devlet planlı ekonomi yönetiminden, sosyalist pazar ekonomisine geçmesinde dönüm noktası olmuştur.

18 沈传宝, 20 世纪 80 年代经济特区创办的艰难历程, 中国共产党新闻网,(Chén Chuán Bǎo, “1980’lerde Özel Ekonomik Bölgelerin Kurulmasının Zorlu Yolculuğu”, Çin Komünist Partisi Haber Ağı), <http://theory.people.com.cn/n/2014/1023/c40531--2.html> ,(Erişim tarihi:14.03.2019).

17 1984 年首次深圳特区行, 中国共产党新闻 (“1984Yılında Şen Zhen Özel İktisadi Bölgesine İlk Ziyaret”, ÇHC Haber Ağı).2017.6.25, <http://cpc.people.com.cn/n1/2017/0621/c69113-29354057.html>. (Erişim tarihi:14.03.2019).

18 邓小平视察深圳回顾, 人民网, (“Deng Xiao Ping Shen Zhen’de Hizmetleri İnceliyor”,Halk Ağı), [255http://finance.people.com.cn/GB/.html](http://finance.people.com.cn/GB/.html).(Erişim tarihi:14.03.2019).

1995 yılında Çin, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğine başvurmaya hazırlanırken, hükümet ve halk, devletin uluslararası pazar kıstaslarına uygunluk şartlarına ulaşabilmesi için büyük bir özveriyle çalışmışlardır. Çin, ancak 2001’de DTÖ’ne üye olmayı başarabilmiştir. 2001-2013 yılları arasında, Çin’in Gayri safi Yütiçi Hasıla (GSYH)’sı, ortalama her yıl %10,9 artmıştır. Kişi başı artış ise, %9,49 civarında olmuştur. Bu dönemde GSYH, 1042 dolardan 6807 dolara ulaşmıştır. Dünyada kişi başı gelir sıralamasında 129. sıradan 93. sıraya yükselmiştir. Öyle ki, orta gelir ve az gelişmişlik düzeyindeki devletler grubundan çıkıp, gelişmiş devletler kategorisine doğru yol almıştır ve gelişmiş devletler düzeyine erişmek için çalışmalar başlatmıştır.¹⁹ Şu anda bile Çin’in en ücra köşelerinde, devlet destekli özel ekonomik bölgeler, sanayi yatırımları, özel teknoloji ve teknokentler, ulusal ve uluslararası ticaret merkezleri, devlet ve özel sektör destekli yatırım bölgeleri, devlet destekli ve vergiden muaf fabrika ve imalathaneler Çin sokaklarında inşaa edilmeye devam etmektedir.

1.1.3. Tian An Men Öğrenciler Hareketi

1980’lerdeki modernleşme sürecinde meydana gelen Tian An Men öğrenciler hareketi, ÇKP yönetimine ve yeni ideolojisine yönelik bir deneyim olmuştur. Harekette sadece öğrencilerin değil, partinin eski sekreteri Hu Yao Bang²⁰ (1915-1989) yanlıları ve Zhao Zi Yang²¹’ın (1919-2005) çabaları da tankların paletlerinin altında silinip gitmiştir.²² Bu hareketten çıkarılan derse göre, modernleşmenin merkezi ve kilit noktasının iktisadi büyüme ve gelişme olduğu ve siyasetin sadece siyasetçiler tarafından yapılab, siyasetçilerin de sadece siyaset yapması gerektiği öğrenilmiştir.

¹⁹ 经济特区到自由贸易区, 东南研究, “Özel Ekonomi Bölgeden Ticari Özerk Bölgesine Kadar”, *Güney Doğu Araştırmaları*, (2015), C.1, s.20- 23.

²⁰ Hu Yao Bang (1915-1989): ÇKP Genel Sekreteri (1980–1987) ve Başkanı (1981–1982).

²¹ Zhao Ze Yang: Başbakan (1980–1987) ve ÇKP genel sekreteri (1987-89) görevlerini üstelenen Zhao Ze Yang, Tian An men öğrenciler hareketindeki hükümetin sert tepkisini eleştirdiği nedeni ile genel sekreterlik görevi elinden alınıp hayatının sonuna kadar ev hapsine mahkûm edilmiştir.

²² Yi Jiang, *Ding: Chinese Democracy after Tiananmen*, Toronto, UBC Press, 2001, s.30.

Nisan 1989’da, eski ÇKP liderli Hu Yao Bang vefat etmiştir. 1986 yılındaki öğrenci hareketi nedeniyle işinden kovulan Hu Yao Bang’ın yasını tutmak üzere meydanlarda toplanan öğrenciler ve her yaştan insanlar “Yedi Teklif” adı altında Çin hükümetine bir mektup sunarak, 10 saatten fazla meydanlarda oturup cevap beklemiştir.

Yedi teklif mektubunda şu maddeler yer almaktadır:²³

1. Hu Yao Bang’a atılan iftira ortaya çıksın.
2. Özel yayınevleri ve gazetelere basım ve yayım hakkı verilsin.
3. Parti üyeleri ve devlet liderlerinin aileleriyle beraber gelirleri halka açıklansın.
4. Düşünce ve fikirleri serbestçe ifade etme özgürlüğü tanınsın.
5. Entelektüellere ve aydınlara önem verilsin.
6. Rüşvetçiler cezalandırılsın.
7. Anayasada yazılan protesto hakları korunsun.

Modernleşmeye yeni yeni başlayan Çin halkı arasındaki gelir dağılımının eşit olmaması, Mao Ze Dong dönemindeki komünist düzende, çalışan ve çalışmayan her kişinin eşit ücret almasına alışan Çin halkı tarafından çok zor kabulleniliyordu. Diğer taraftan ise, bürokrasi sınıfındaki mevki ve makam sahiplerinin aileleriyle beraber rüşvet batağında olmaları da halk nezdinde büyük huzursuzluklara sebep olmuştu. 1984’te başlatılan ideolojiyi saflaştırma hareketi, yeni yetişen genç neslin, devletten daha fazla özgürlük ve daha fazla demokrasi taleninde bulunması ile neticelendi.

²³六四事件 20 周年白皮书, 天安门母亲网站 (“Tian An Men Öğrencileri Hareketinin 20. Yılı Beyaz Kitabı”, Tian An Men Ana Web Sitesi, <http://www.tiananmenmother.org/forum/forum090503005a.htm>ç, (Erişim tarihi:07.02.2017).

Tian An Men Öğrenciler Hareketi 4 Haziran 1989’da sona ermiştir. Hareket sürecinde “anne benim hatam yok” sloganlarıyla sokakları dolduran öğrenciler, günlerce açlık grevleri yaparak, Halk Kongresi tarafından tekliflerinin kabul edilmesini beklemişlerdir. Öğrenciler ve aileleri bunun bir vatanseverlik hareketi olduğunu savunsalar da, hareketin öncülerinin, Hu Yao Bang’ın vefatında, cenazeye “gidecek olanın yerine, gitmeyecek olan gitti” yazılı çiçek göndermeleri ve hareketin eski SSCB Başkanı Gorbaçov’un Pekin ziyaretiyle aynı zamanda başlamış olması,²⁴ uluslararası arenada 1989 yılında meydana gelen benzer bazı olaylar, merkezi hükümetin, hareketin masum bir öğrenci hareketi olduğuna inanmasına engel olmuştur.

Tian An Men hareketi sonrasında, Çin entellektüelleri adalet, sorumluluk, özgürlük, barış ve benzeri insani ve ruhi ihtiyaçlardan bahsetmek yerine sessizce kendi kabuklarına çekilip, çalışmalarını yapmaya devam etmişlerdir. Bürokrasi sınıfındaki rüşvetçi bürokratlar ise, dikkat etmeleri gereken en mühim noktanın Guan Xi (ilişki) olduğunu acı bir tecrübeyle anlamışlardır.

1.1.4. Çin’in Yüz Senelik Modernleşme Planı

1992’de, Deng Xiao Ping, özel ekonomik bölgeleri ziyaretinde, yanındaki parti üyelerine “Tian An Men Öğrenci Hareketinden sonra Çin, istikrarını nasıl koruyabildi?” şeklinde bir soru yöneltti ve kendi sorusuna cevap olarak, “Çünkü bizim Çin’e özgü Sosyalist Pazar Ekonomisi modelimizi halkımız benimsedi. Devletimiz iktisadi açıdan çok güçlendi. Ordu ve diğer devlet kurumları da bizi gizli gizli, içten içe destekledi. Modernleşme süreci yüz sene sürse de bu yolda yürümeye devam edeceğiz ve asla hedeflerimizden vazgeçmeyeceğiz.” Söyleminde bulunmuştur. Reformun Çin’i

²⁴六四 30 周年特辑之一：八九之春 学潮乍起 , (“Tian An Men Öğrenciler Hareketi 30. Yıl Dönemi:1989 Baharı”),BBC News, <https://www.bbc.com/zhongwen/simp/science-47786128>.(Erişim Tarihi:18.12.2019).

kapitalizme sürükleyeceğini düşünerek buna karşı çıkanlara da, değişimin “Üç Şeye Faydalı Olması” kıstasından söz etmiştir. Deng Xiao Ping bu kuralları koyarak, bu üç şeye faydalı olan her yenilik ve devrimin, yapılmasının ve hayata geçirilmesinin elzem ve faydalı olduğunu ifade etmiştir.²⁵

İktisat bilimine göre ortada bir kazanç, mülkiyet hakkı ve mal dağılımı varsa, fakirler ve zenginler arasında kutuplaşmanın olması kesindir. Ama Deng Xiao Ping’e göre bunun Çin toplumunda yaşanmasının mümkünatı yoktur. Ona göre, her ne kadar daha önce açılan özel ekonomik bölgeler ve çevresinde yaşayanlar öncelikli olarak zenginliğe kavuşmuş iseler de, bu, o bölgenin halklarının başka bölgelerin halklarına örnek olması ve onları desteklemesi için devlet tarafından kendilerine bahşedilen özel bir imkândır. Fakat Çin’deki mülkiyet paylaşımında devletin mülkiyet hakkı korunduğu müddetçe anılan iktisat teorisindeki olayın yaşanması imkânsızdır. Deng Xiao Ping, Çin’e özgü sosyalizmin en önemli farkının, refahın tek tek kişilerden ve tabandan başlayarak ülke sathına yayılması ve toplum olarak refaha ulaşılması olduğunu savunmuştur.

Toplum olarak fakirlikten kurtulduktan sonra, sınıfsal farklılıkların kendiliğinden ortadan kalkacağını düşünmüştür. Üstelik bu hedefe, Mao Ze Dong dönemindeki gibi toplumun tamamının fakirleşerek sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması yerine, 100 yıllık ekonomik planı hayata geçirip, ekonomik hedeflere sadık kalarak ve toplumca zenginleşerek ve güçlenerek ulaşılacağına inanmıştır.

Bu nedenle, 1986 yılında yapılan 7. Beş Yıllık Devlet Planlaması’nda²⁶ ülke, üç iktisadi bölgeye ayrılmıştır. Doğu, Orta, Batı olarak sınırları belirlenen bu üç iktisadi

²⁵张 建 映, 张跃滨, 马克思主义哲学读本(Zhang Jian Ying, Zhang Yue Bing, *Çin’in Makiszm Okumaları*, Beijing, Tsing Hua Üniversitesi Yayınları), 2005, s.45- 156.

²⁶ Beş Yıllık Plan: Çin’in ulusal ekonomik planının önemli bir parçasıdır ve uzun vadeli bir plandır. Temel olarak büyük ulusal inşaat projeleri, üretici güçlerin dağılımı ve ulusal ekonominin önemli

bölge, önce Doğu iktisadi bölgesinin desteklenerek büyümesini, sonrasında ise Doğu bölgesinin diğer iktisadi bölgelerin gelişmesinde bilgi ve tecrübe paylaşımıyla öncülük etmesini, bölgelerin birbirlerinin avantajlarından en yüksek seviyede faydalanarak ülke halkının tamamının sosyal kalkınmadan adil bir şekilde pay almasının sağlanmasını hedeflemektedir²⁷.

Harita 1: Çin'in Doğu, Orta, Batı İktisadi Bölgesi

Batı İktisadi Bölgesi: 10 şehir; Shan Xi (陕西), Gan Su (甘肃), Qing Hai (青海), Xin Jiang (新疆维吾尔自治区), Si Chuan (四川), Chong Qing (重庆), Yun Nan (云南), Gui Zhou (贵州), Tibet (西藏), Ning Xia (宁夏回族自治区). 5.400.000 km²'lik sınırıyla Çin topraklarının %57'sini kapsamaktadır. Bölgenin nüfusu, ülkenin nüfusunun %23'üne tekabül etmektedir. Enerji bölgelerinin bolluğu,

oranlarını planlamak ve ulusal ekonomik kalkınma için hedefler ve talimatlar koymaktır. Şu an tüm Çin'de fakirliği yok etme hedefini taşıyan beş yıllık plan uygulanmaktadır. 2020 yılında son olacaktır.

Çin 1953 yılında ilk "beş yıllık plan" ına başlamıştır. (Çin'in Ekim 1949'dan 1952'nin sonuna kadar ülke ekonomisindeki toparlanma dönemi ve 1963'ten 1965'e kadar ülke ekonomisine uyum dönemi hariç).

²⁷ 袁 杰, 中国经济区划研究及在划分, 中国论文网 (Yuan Jie, "Çin'in Ekonomik Bölgeselleşme Araştırması ve Bölünüşü", ÇHC Tez Web Sitesi), <https://www.xzbu.com/2/view-348372.htm>. (Erişim tarihi:08.07.2017).

çeşitli azınlıkları barındırması sebebiyle gelişen zengin kültürel özellikleri ve coğrafi güzellikleri ile Çin'in hazinesi olarak adlandırılmaktadır.²⁸

Orta İktisadi Bölge: Shan Xi (山西), İç Moğul (内蒙古自治区), Jie lin, (吉林), Hei long Jiang (黑龙江), En Hui (安徽), He Nan (河南), Hu Bei (湖北), Hu Nan (湖南). Ülke topraklarının %29.50'sine karşılık gelen bu bölge, ülke nüfusunun yaklaşık %35'ini barındırmaktadır. Çin'in en önemli insan gücü yoğunluğu ve hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgedir. Çin GSYH'sına %30 katkı sağlayan bölge, topraklarının %46'sını kapsamaktadır. Çin'in ürettiği gıda, sebze, meyve, et, süt ve tatlı su ürünlerinin %40'ını Orta İktisadi Bölge sağlamaktadır.²⁹

Doğu İktisadi Bölgesi: Çin'in en gelişmiş şehirlerini kapsamaktadır. Liao Ning (辽宁), Pekin (北京), Tian Jin (天津), He Bei (河北), Jiang Su (江苏), Shang Hai (上海), Zhe Jinag (浙江), Fu Jian (福建), Guang Dong (广东), Hai Nan (海南), Shan Dong (山东). 12 eyaletten, merkezden yönetilen bir şehirden oluşmaktadır. Sahip olduğu alan ülke coğrafyasının %13.5'ini işgal etmesine rağmen ülkenin GSYH'nın %60.7'sini (1991 yılı) bu bölge sağlamaktadır.³⁰

Deng Xiao Ping döneminde başlanan ve üç aşamalı şekilde 70 yıla yayılan "Milli Kalkınma Stratejisi" planı, Çin'in 100 yıllık hedefi olarak kabul edilmiştir.

²⁸ "中国西部地区的人口状况与自然条件", 地图云集 ("Batı Çin'de Nüfus ve Doğal Koşullar Haritası", Di Tu Yun Ji), <http://www.maphub.cn/post/ba925/>. (Erişim tarihi:04.08.2017).

²⁹ 吴瑞君, 朱宝树, 中国人口的非均衡分布与<胡焕庸线>的稳定性, 中国社会科学网(Wu Rui Jun, Zhu Bao Shu, "Çin Nüfusunun Dengesiz Dağılımı ve "Hu Huanyong Hattı" ında Çin Nüfus Dengesinin İstikrarı", Çin Sosyal Bilimler Ağı), http://soci.cssn.cn/shx/shx_rkx/201609/t20160919_3204999_4.shtml. (Erişim tarihi:04.08.2017).

³⁰ 赵玉琳, 中国市场经济学概论, 清华大学出版社(Zhao Yu lin, Çin Piyasa Ekonomisi, Beijing, Tsing Hua Üniversitesi Yayınları), 2007, s.347- 351.

İktisadi ve toplumsal kalkınmayı ve Çin toplumunun refah seviyesinin yükseltilmesini hedefleyen bu strateji üç aşamadan oluşmaktadır: ³¹

I. aşama: 1980-1990 arasında GSMH'nın iki kat arttırılarak, 250 milyar dolardan 500 milyar dolar seviyesine çıkması sağlanacaktır.

II. aşama: 1990-2000 yılları arasında kişi başına düşen gelir bir kat daha arttırılarak 800-1000 dolara, GSMH da 1 trilyon dolara çıkarılacaktır.

III. aşama: Çinli yetkililer üçüncü ve son aşamaya 2003 yılında geçildiğini açıklamışlardır. Üçüncü aşamanın da üç bölümde gerçekleşmesinin planlandığını ve bu aşamanın 2000 ila 2050 yılları arasını kapsayacağını ifade etmektedirler. Bu son aşamada GSMH'nın her bölümde birer kat artırılarak 4000 dolara ulaşmasını hedeflemektedirler.

1.2. Jiang Ze Min Döneminde ÇHC

Jiang Ze Min³² 1993'den 2003'e kadar Cumhurbaşkanı olarak ÇHC siyasetinin ön saflarında yer almıştır. Jiang Ze Min iktidara geldiğinde, hala uluslararası toplum tarafından dışlanmakta olan ÇHC, sonraki Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun yönetiminde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi haline gelmiştir.

Jiang Ze Min'in iktidara gelmesi 1989'da Tiananmen Meydanı'ndaki demokrasi yanlısı gösterilerin acımasızca bastırılmasından sonra liberal liderlerin politik bürodan arındırılmasından kaynaklanmıştır.

³¹ Erkin Ekrem, *Çin'in Orta Asya Politikası*, Ankara, Ahmet Yesevi Yayınları, 2011, s.8.

³² Jiang Ze Min (1926-...): Çin Devlet Başkanı (1993- 2003), ÇKP Genel Sekreteri (1989 -2002), merkezi askeri komisyonu başkanı (1989- 2004).

Jiang Ze Min, 1926 yılında Jiang Su eyaleti, Yang Zhou şehrinde entelektüel bir ailede doğmuş ve elektrik mühendisi olarak üniversiteden mezun olmuştu. Daha önce bir Sovyet araba fabrikasında çalışan Jiang Ze min, 1985 yılında Shang Hai şehrinin belediye başkanı olduktan sonra siyasi hayatında hızlı değişiklikler söz konusu olmuştur. 1982 yılında Komünist Parti Merkez Komitesi'ne, 1987 yılında da Politbüro'ya seçilmiştir. 1989 yılında Komünist Partisi Genel Sekreterliği, 1993 yılında da devlet başkanlığı görevlerine getirilmiştir.³³

Boston Üniversitesi'nden Merle Goldman "Jiang Zemin, Mao Zedong ve Deng Xiaoping'den çok farklı" diye anlatıyor "Mao, devrimi gerçekleştirdi; o, devrimi yapmak için bir ordu inşa etmeye hazırdı. Deng, 20. yüzyılın sonunda Çin'i dünyada büyük bir modernleşme gücü haline getiren reformları gerçekleştirmek için Çin'i yönlendiren bir adamdı. Jiang Ze Min ise bu tür bir insan değildir. Eylemlerini tedrici bir biçimde gerçekleştiriyor, yıkıcı bir şey istemiyordu. Ancak aynı zamanda Çin'in bu noktada ihtiyaç duyduğu siyasi reforma doğru hiçbir şekilde ilerlemeye istekli değil"³⁴ demiştir.

Goldman'a göre Deng Xiao Ping'in, Şubat 1997'de vefatı sonrası, Jiang Ze Min sadece Deng Xiao Ping'in değil, aynı zamanda Mao Ze Dong'un gölgesi dışına da çıkmıştır.³⁵

Japonlar ve Milliyetçilerle savaşıyan Deng Xiao Ping ve başka cumhuriyet kurucularının aksine Jiang Ze Min liderliğindeki bir sonraki nesil, oluşum yıllarını

³³ 江泽民简历, "Jiang Ze Min'nin Hayatı",

<http://www.peopledaily.com.cn/GB/channel1/10/20000630/124234.html>, (Erişim Tarihi:18.12.2019).

³⁴ Rob Gifford, "World: Asia-Pacific Jiang Zemin: A New Generation Leader", BBC World News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/479256.stm>, (Erişim tarihi:01.09.2017).

³⁵ *Ibid.*

komünist devlet aygıtıyla emek harcayarak işletme yöneticileri, merkez plancıları ya da parti bürokratları olarak geçirmişti.

Deng Xiao Ping'in vefatından sonra en üst düzey lidere dönüşmüş olan Jiang Ze Min, Şubat 1997'de Deng Xiao Ping'in ölümünden sonra, Politbüro rakibi Qiao Shi'yi de içeren bir dizi sivil, askeri ve güvenlik yetkilisini görevden alarak yerlerine birçoğu Shang Hay Gang³⁶ından olan sadık kişileri getirmiştir.

1990'ların sonlarında Jiang Ze Min, ülkenin ABD ile olan huzursuz ilişkisini iyileştirmeye çalışmıştır. 1997'de neredeyse on yılda ilk defa ABD-Çin zirvesine katılmıştır ve 1998'de yaptığı bir toplantıda Batı tarafından eleştirilen insan hakları kaydını açık bir şekilde tartışmıştır.

Deng Xiao Ping'in getirdiği “Tek Ülke İki Sistemi”: 1997'deki Hong Kong'un Çin'e geri dönmesi ve 1999'daki Makao'nun geri alınmasının Jiang Ze Min tarafından gerçekleştirilmesi itibariyle, Jiang Ze Min'in on senelik liderlik hayatında elde ettiği en büyük başarıdır. “Tek Ülke İki Sistem” modeline göre, Hong Kong 2047 yılına kadar idari ve hukuksal yapısını kendi belirleyen kent olarak kalacaktı.³⁷ Sonradan Makao'ya da uygulanmış olan bu politikanın Tayvan üzerine de uygulanacağı şüphesizdir.

Jiang Ze Min, Çin'i DTÖ'ne yönlendirmiştir ve ilk kez girişimcilerin partiye katılmalarına izin vermiştir.

Çin, DTÖ'ye girerek yabancı yatırımcılar için güvenilir bir yatırım ortamı oluşturmayı ve böylelikle Çin ekonomisinin rahat bir şekilde güçlenmesini

³⁶ Shànghǎi Gang(上海帮/上海港), 1990'larda ve 2000'lerin başında en belirgin olan bir grup üst düzey ÇKP politikacısına verilen bir takma addır. Bu politikacılar genellikle Şangay'da belediye başkanı ve parti şefi olarak iktidara gelen cumhurbaşkanı Jiang Zemin ile güçlü bağlara sahipti. Jiang, Politbüro'yu eski yakınları ile doldurmuştur, ancak 2003'teki görevinden bu yana Shanghai Gang'ın etkisi tartışmalı bir şekilde azalmıştır.

³⁷ 閻小駿，香港治與亂：2047 的政治想像：2047 的政治想像（Ju Xiao Jun, *Hong Kong'da Yönetişim ve Kaos:2047 Siyasi Görüşü*, Hong Kong, Joint Publishing, 2015,s.29.

amaçlamıştır. Ayrıca, DTÖ'ye katılarak ekonomisini güçlendirmeyi ve askeri gücünü arttırmayı planlamıştır.³⁸

2002'de Jiang, ÇKP genel sekreteri olarak istifa etmiştir ve ertesi yıl ikinci beş yıllık dönemin ardından başkan olarak görevine son vermiştir. Jiang ze Min, Eylül 2004'te Hu'nun lehine ilerleyinceye kadar Merkez Askeri Komisyonun'un sorumlusu olarak kalmıştır.

Jiang Ze Min'in iki beş yıllık dönemden sonra Çin siyasetinden çekilmesi sadece ÇHC tarihi için değil, tüm Çin tarihi için de görülmemiş bir olay olarak bilinmektedir. Çin'in İlk Cumhurbaşkanı Mao Ze Dong, vefat edene denk cumhurbaşkanlığını yürütmüştür. Deng Xiao Ping de 1976'dan 1993'e kadar uzun bir dönem hükümette kalmış, istifasından sonra da perde arkasından Çin'i yönetmeyi başarmıştır.

Yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin bilimsel ve teknolojik ilerlemeye ve beşeri sermayedeki gelişmeye bağlı olduğu düşüncesiyle eğitim ve beceriye daha fazla yatırım yapılmıştır.

Ayrıca, 1977'den itibaren başlayan nüfus planlamasını³⁹, 1989'da devletin temel politikası haline getirerek, önceden bazı azınlıklar ve köylere uygulanmayan bu politikanın tüm ülke nüfusuna uygulanmasını gerçekleştirmişti. Bu politika büyük olasılıkla Çin'in kişi başı gelirinin artması ve çevresel yararlar sağlamasında faydalı görülmüştür.

³⁸ Kaan Akçıl, *Çin Ekonomisi ve Türkiye İle Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2008, s.50.

³⁹ Aile planlaması: Çin' nin nüfus kontrol politikasıdır ve temel bir ulusal politikadır. Aile planlaması politikası, Çin nüfusunu kontrol etmeyi, geç evliliğin ve geç doğurganlığın savunuculuğunu hedeflemiştir ve insan sayısını sınırlayan bir doğum politikası uygulamıştır. Aile planlaması 1970'lerden bu yana tam olarak uygulanmış, 1982 yılında temel bir ulusal politika olarak belirlenmiştir, 2001'de ulusal yasa olmuştur.2018'den itibaren uygulamayı durdurmuştur.

Bununla birlikte 1989'da, Çin'deki ekonomik büyümenin bir sonucu olarak, hava kirliliği ve çevre sorunları ortaya çıkmıştır, hatta bu sorunların kapitalist ülkelerin Sanayi Devrimi sırasında oluşan sorunlardan daha kötü olduğu gözlemlenmiştir. Jiag Ze Min, bu konuda çevre korunmasına önem verileceğini belirtir. Bu başka bir anlamda 1978'den beri sürdürülen ekonomik üretim seviyesinin genişletilmesinin, Çin'in kalkınma politikasını değerlendirmedeki tek hakem olmayacağını belirtmiştir.

1.3. Hu Jin Tao Döneminde ÇHC

Hu Jin Tao, Aralık 1942'de Shang Hay'da An Hui'lu bir tüccar ailesinde doğmuş ve Jiang Su eyaletindeki küçük bir şehir olan Tai Zhou'da büyümüştür. 1965 yılında Tsinghua Üniversitesi'nden hidroelektrik mühendisliği derecesiyle mezun olmuştur. Öğrenci iken ÇKP'ye katılmıştır. Mezuniyetinin ardından Hu Jin Tao, kendi üniversitesinde bir süre asistanlık yaptıktan sonra Gen Su eyaletine inşaat işçisi olarak gönderilmiştir. Daha sonra eyalette çeşitli teknik ve politik görevlerde bulunmuştur. Gansu'da yaşlı bir parti üyesi ve Tsinghua mezunu olan Song Ping ile tanışmıştır. 1982'ye kadar Song Ping onu birbirinden zor bir dizi göreve atamış ve sonra da ÇKP genel sekreteri olan, Hu Yao Bang'a tanıtmıştır. İki yıl içinde Hu Jin Tao Pekin'e taşınmış ve Çin Gençlik Birliği genel sekreterliğine yükselmiştir.⁴⁰

Hu Jintao, 2002 yılında Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri seçilmiştir ve dünyanın en büyük siyasi partisi ve iktidar partisinin lideri olarak, on yıl boyunca Çin'i yönetmiştir. Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun göreve başlamasından sonra 10 yıl boyunca, Çin ekonomik ve askeri ilişkilerini de içeren çeşitli konularda büyük ilerleme kaydetmiştir.

⁴⁰ 何中石, 胡锦涛: 中国跨世紀领导人, 远方出版社(He Zhong Shi, *Hu Jin Tao: Çin'in Yüzyıllık Lideri*, Beijing, Yuan Fang Yayınevi, 1998, s.11.

Bu süreçte, Çin'in yıllık ortalama büyüme oranı % 10.7'ye kadar çıkmış ve 2010 yılında ise dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuştur. Hala zengin ve yoksul bölgeleri arasında uçurum olmasına rağmen, Çin'in doğu kıyı bölgelerinde kişi başına düşen GSYİH 10.000 ABD dolarının üzerine çıkmıştır.⁴¹

Çin, 2003 yılında ilk insanlı uzay aracını başarıyla tamamladıktan sonra, 2011'de, bir uzay istasyonu için gerekli olan insanlı uzay aracı yerleştirme teknolojisine hakim olarak bilim ve teknoloji düzeyini göstermiştir.⁴²

ÇHC'nin kuruluşundan bu yana ilk kez düzenlenen “2008 Pekin Olimpiyat Oyunları”, Çin halkının son 100 yıldır küçük düşürülmesinin aksine, kendisini yücelterek kendisine duyduğu saygıyı yeniden kazandığı, büyük çaplı bir etkinlik haline gelmiştir.

Çin-Tayvan ilişkilerinin gelişmesi Hu Jintao'nun en büyük başarısıdır. 2000'lere kadar, Çin- Tayvan ilişkileri çok soğuktu. Nitekim 1995'te, Çin birlikleri Tayvan yakınlarındaki sularda ardı ardına birkaç füze ateşledikten sonra, Washington uçak gemilerini ve nükleer denizaltılarını göndermişti ve Tayvan Boğazı krizi patlak vermişti.

Görevi kabul ettikten sonra, Hu Jintao şahsen Tayvan İşleri Merkez Komitesi'nin liderliğini üstlenmiştir ve iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için hem yumuşak hem de sert bir strateji benimsemiştir. Ekonomik işbirliği konusunda büyük tavizler verirken, Tayvan'ın bağımsızlığı ile ilgili olarak, güçlü bir yanıt vermeye devam etmiştir. 2008 yılında, iki taraf posta hizmetleri, ticaret ve navigasyon için “üç bağlantı”

⁴¹ 林兆木, 中国经济发展的现状, 前景和 对世界经济的影响 (Lin Tao Mu, “Çin'in Ekonomik Kalkınmasının Durumu, Istikbalı ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri,”) s.35 file:///C:/Users/Acer/Downloads/final%EC%9E%90%EB%A3%8C.pdf .(Erişim tarihi:13.09.2017).

⁴²徐冬梅, 辉煌与挫折交织 震撼世界航天的十大瞬间, 人民网 (Xu Dong Mei, Şan ve Hayal kırıklığı İç İçe Geçmiş Bir Durum ve Dünyayı Şok Eden On An”, Halk Ağı, <http://www.people.com.cn/gb/news/9719/9720/2280722..html>, (Erişim tarihi:13.09.2017).

anlaşması imzamış ve 2010 yılında da Serbest Ticaret Anlaşması'na (FPA) eşdeğer olan Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nı (ECFA) imzalamıştır.⁴³

Hu Jintao, “kalkınma hakkındaki bilimsel bakış”ı destekleyerek bölgesel ve kentsel-kırsal dengesizlikleri ortadan kaldırmak için çok çalışmıştır. 2005'ten 2009'a kadar Hu Jintao sadece tarımsal vergilerin kaldırılması değil aynı zamanda kırsal alanlarda da tıbbi ve emeklilik sigortası uygulamasını gerçekleştirmiştir. Görev süresi boyunca Hu Jin Tao, “Orta Çin'in Yükselişi” ve geri kalmış batı bölgelerinin gelişimi için formüle edilen “Batı Bölgesi'nin Geliştirilmesi” politikalarını kapsamlı bir şekilde desteklemiştir.⁴⁴

1. Halka yakınlaşma politikası

2003 yılında Merkezi Hükümet, yaklaşık 50 yıl boyunca devam eden, yaz aylarında Bei Dai He⁴⁵'de çalışma geleneğine son verdiğini ilan etmiştir. On yıl içinde, Bahar bayramında her sene, Hu Jintao başta olmak üzere tüm ÇKP liderleri bayramı halk arasında geçirmiştir. Okul, istihdam, yaşlıların bakımı, konut sorunlarının çözülmesi, devlet işletmelerinin emeklilik standartlarının artırılması için çaba sarf etmiştir.

2. Yolsuzluklarla Mücadele Politikası

ÇKP'nin üye sayısı şu an 80 milyonu aşmıştır ve partiyi idare etme görevinin ağırlığı nedeniyle, 2005'ten bu yana, Hu Jintao liderliğindeki Parti Merkez Komitesi,

⁴³两岸关系：共同利益与和谐发展，全国台湾研究会(Boğazlar Arası İlişkiler: Ortak Çıkarlar ve Uyumlu Gelişme, Ulusal Tayvan Araştırma Derneği(der.)), Beijing, Jiu Zhou yayınları, 2010, s.205.

“胡锦涛在西部大开发工作会议上讲话，中央政府(“Hu Jintao’ın Batı Bölge Kalkınması Konulu Toplantadaki Konuşması”, ÇHC Merkezi Hükümeti), http://www.gov.cn/jrzg/2010-07/06/content_1646761.htm, (Erişim tarihi:17.09.2017).

⁴⁵ Beidaihe: Eskiden Çin hanedan mensuplarının padişah bahçesi olarak kullanılmıştır. ÇKP Merkez Komitesi, 1954 yazından itibaren, yaz aylarında Beidaihe'de yarı-restore ve yarı-çalışma şeklinde Bei Dai He merkezi ofisini kurmuştur. Beidaihe'de Çinli liderleri, yabancı konukları karşılamak, toplantılar düzenlemek ve önemli kararların alınması için bir komite kurmuştur. Yaz aylarından başka vakitte hükümet işleri Zhong Nan Hai’ da devam etmiştir.

parti üyelerinin sorumluluğunu unutmaması için bir buçuk yıllık bir kampanya yürütmüştür. 1 Temmuz 2011'de Hu Jintao, partinin kuruluşunun 90. yıldönümünde, yolsuzlukla ve rüşvetle mücadelenin, ÇKP'nin güçlenmesi için acilen uygulanması gereken önemli tedbir olduğunu belirtmiştir.

3. Zengin Toplum Yetiştirme Politikası

2005'ten beri ÇKP, "Zengin toplum yetiştirme"yi Çin tarzı sosyalizmin inşası sürecindeki hedef olarak kaydetmiştir. Zengin toplum kavramı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, adalet, dürüstlük, kardeşlik, istikrar, düzen, insan ile doğanın uyumu özelliklerine haizdir.

2006 yılında Hu Jintao, "Sekiz Şeref Sekiz Namus" düşüncesini Çin'e Özgü Sosyalist Toplum Değerlerinin tek ölçütü olarak ilan etmiştir. "Sekiz şeref sekiz namus" şunları içermektedir:⁴⁶

- 1.Vatani sevmek şeref, vatani zarara uğratmak namus
- 2.Halka hizmet etmek şeref, halktan sapmak namus
- 3.Bilimi sevmek şeref, cehalette kalmak namus
- 4.Çalışkan olmak şeref, tembellik namus
- 5.Birbirine yardım etmek şeref, başkanın menfaatini zarara sokmak namus
- 6.Dürüstlük, samimilik şeref, menfaat önünde adaleti unutmak namus
- 7.Yasaya uyumak şeref, yasayı çiğnemek namus

⁴⁶ 魏晓文，当代中国参政党建设研究，中共中央党校出版社(Wei Xiao Wen, *Modern Çin'in Katılımcı Partiler İnşası Üzerinde Araştırma*, Beijing, ÇKP merkezi Parti Okulu Yayınları), 2003,s.1.

8.Zorla mücadele etmek şeref, savurganlık namus

4. Parti ve Ülke Liderlerinin Emeklilik Sisteminin Standardizasyonunu Teşvik Etmesi

2012 yılında 70 yaşındaki Hu Jintao, ÇKP 18. Ulusal Kongresi'nde ÇKP Merkezi Komitesi Genel Sekreteri ve Merkezî Askeri Komisyon Başkanlığı görevlerinden aynı anda istifa ederek, ÇKP tarihinde iktidarın bir kez daha sorunsuz halde devredilmesini sağlamıştır. Hu Jintao'nun "geri çekilmeye karar vermesi", Çin Komünistlerinin parti ve devlet liderleri için standart bir emeklilik sistemi oluşturmasını sağlamıştır ve liderlerin parti ve devlet liderliği sisteminin reformu için bir örnek oluşturmuştur.

2. ÇHC'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA SÜRECİ

2.1. ÇHC'nin Askeri Gücü

Çin Askeri Kuvvetleri (ÇSK): Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO), Çin Silahlı Polis Kuvvetleri ve Çin Milis Kuvvetlerinden oluşmaktadır. Sadece ulusal egemenliği değil aynı zamanda kalkınmanın emniyetini koruma misyonuyla görevlendirilmiştir.

1982 Anayasası'na göre savunma alanındaki en önemli kurum ÇHC Merkezi Harp İşleri Komitesi'dir. İki kurumun personeli de aynı kişilerden oluşmaktadır. Barış döneminde Harp İşleri Komitesi'nin yönetimi, Çin Komünist Partisi lideri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak savaşa girme kararı, ÇHC Halk Meclisi tarafından verildikten sonra devlet lideri (aynı zamanda ÇKP baş sekreteri) tarafından açıklanabilecektir.⁴⁷

⁴⁷国防部白皮书 2013, 中华人民共和国国防部, ("Çin'in 2013 Yılı Savunma Beyaz Kitabı", ÇHC Savunma Bakanlığı), http://www.mod.gov.cn/regulatory/node_47121.htm, (Erişim tarihi:09.06.2017).

ÇHKO Kara Kuvvetleri, hareketli operasyonel birimler ile sınır ve sahil koruma birimleri, muhafız ve garnizon birimlerini içermekte, ilk olarak karada uygulanan operasyonlardan sorumlu olmaktadır. ÇHKO, hareketli operasyonlar, çok boyutlu saldırı ve savunmanın stratejik gereklerine ek olarak, harekât boyutu savunmasından mobil harekât alanı (*trans-theater mobility*) anlayışına yönelmektedir.⁴⁸

Çin'in 2013 yılındaki beyaz savunma kitabında ÇHKO hakkında şunlar yazılmıştır: “Hava gücü, hafif mekanize birliklerin ve özel kuvvetlerin gelişimini hızlandırmak ve dijitalize birliklerin tesisini desteklemek suretiyle birimlerini daha küçük ve çok fonksiyonlu hale getirmektedir. Böylelikle, söz konusu birliklerin hava-kara entegre operasyon, uzak mesafe manevraları, hızlı saldırı ve özel operasyon kabiliyeti pekiştirilecektir. ÇHKO hareketli operasyon birlikleri, 18 birleşik kolordu ile bağımsız birleşik operasyonel taburdan ve 850.000 kişiden oluşmaktadır”. Tümen ve taburlardan oluşan birleşik kolordular 7 askeri bölge komutanlığına [Shen Yang(沈阳), Pekin(北京, Lan Zhou(兰州), Ji Nan 济南, Nan Jing(南京), Guang Zhou(广州) ve Cheng Du(成都)] bağlı olarak görev yapmaktadır.⁴⁹

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

Harita 2: Çin'in Yedi Askeri Bölgesi⁵⁰

Haritaya bakıldığında, Doğu bölgesine yakın üç komutanlığın birbirine yakın ve sorumlu olduğu alanın küçük olduğu fark edilmektedir. Burada şunu unutmamak gerekir ki, bu üç komutanlıkta bulunan asker sayısı, ÇHKO personel sayısının yarısını teşkil etmektedir. Denizlerin savunulmasındaki bu hassas davranış Çin'in tarihsel tehditleri ve günümüze kadar devam etmekte olan, doğu komşularıyla yaşanan toprak sorunlarından kaynaklanmaktadır.

ÇHKO Donanması 235.000 kişilik bir güce sahiptir ve emrinde; Bei Hai (北海, Dong Hai (东海) ve Nan Hai (南海) deniz filoları bulunmaktadır. Her filonun kendi hava komutanlıkları, destek üsleri, küçük filoları, deniz garnizon komutanlıkları, hava tümenleri ve deniz piyade tugayları vardır.

ÇHKO Hava Kuvvetleri, 398.000 kişilik bir kuvvete sahiptir. Yukarıda belirtilen 7 bölge komutanlığının her birinde hava komutanlığı bulunmaktadır. ÇHKO Hava Kuvvetleri, muharip kuvvet yapılarını keşif, erken uyarı, hava saldırısı, hava ve füze savunması ve stratejik projeksiyona odaklanacak şekilde güçlendirmektedir. ÇHKO İkinci Topçu Kuvveti, Çin'in stratejik caydırıcılığının çekirdeğini oluşturmaktadır. Söz

⁵⁰“Çin'in Yedi Askeri Bölgesi”, http://www.drben.net/ChinaReport/Sources/China_Maps/Military/Map, (askeri bölgelerin sınırı kırmızı renk ile işaretlenmektedir),(Erişim tarihi:03.04.2017).

konusu kuvvet, nükleer ve konvansiyonel füzeler ile operasyonel destek birimlerini içermekte olup, başlıca görevleri diğer ülkeleri Çin'e karşı nükleer saldırıda bulunmaktan caydırmak ve nükleer karşı saldırı ile konvansiyonel füzelerle hassas vuruş gerçekleştirmektir.⁵¹

Çin Silahlı Polis Kuvvetleri 1982 yılında kurulmuştur. Çin'in 2006 yılındaki savunma beyaz kitabına göre: 666.000 personel sayısı, barış zamanında terörle mücadele, sınır koruma, orman altın yatakları gibi devletin kıymetli zenginliklerinden sorumlu olmakla, savaş zamanında ise ÇHKO'na katılarak orduyu desteklemekle görevlendirilmiştir.⁵²

Çin Milisi ise, ÇHKO'na bağlı silahlı organizasyondur. İl, köy, mahalle birlik, ayrı ayrı görevlendirilmektedir. Yerel savaşlar ve acil sorunların çözülmesi, sosyalist modernizasyonun desteklenmesi için hizmet etmektedir.

ÇSK'ye girmeyen başka bir askeri kurum ise Bing Tuan'dır. Bing Tuan; askeri, siyasi ve tarımsal, sanayileşme özelliğini içeren sosyalist modernizasyon sürecinde, azınlık bölgelerdeki Çin nüfusunun artması ve sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanması göreviyle inşa edilmiştir. 1950'den bu yana kurulan 9 Bing Tuan'den, şu an yalnızca Şincan İnşaat Bing Tuan varlığını sürdürmektedir. (Başka adıyla Çin İnşaat Grubu şirketi) Kendine özgü siyasi ve iktisadi yönetim hakları olmakla beraber, Şincan Özerk Bölgesi (Şincan)'ndeki iki çöl ve batı sınırına yakın yerleşmiştir. 2013'teki istatistiğe göre 37 milliyetten oluşan ve yaklaşık 2.674.900 olan nüfusuyla Şincan nüfusunun %12'ni, bölgedeki Han nüfusunun %85'ni, azınlıklar nüfusunun ise %

⁵¹国防部白皮书 2013,中华人民共和国国防部(Çin'in 2013 Yılı Savunma Beyaz Kitabı,ÇHC Savunma Bakanlığı). http://www.mod.gov.cn/regulatory/node_47121.htm,(Erişim tarihi:06.08.2017).

⁵² 2006 年中国的国防白皮书, 中华人民共和国国防部(Çin'in 2006 Yılı Beyaz Kitabı, ÇHC Savunma Bakanlığı). http://www.mod.gov.cn/regulatory/node_47121.htm, (Erişim tarihi:06.08.2017).

14.5'ni oluşturmaktadır. Şıncan İnşaat Bing Tuan'ının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla(GSYH)'sı,7208 dolar olmaktadır.⁵³

Günümüzde en çok dile getirilen, Çin ekonomisinin kalkınması ve savunma harcamalarındaki dev büyüklüktür. 5 Mart 2016 tarihinde Çin Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan, 2016 yılı savunma taslağında, savunma harcamalarının 9.543.540.000 yuan olarak, bir önceki yıldan sadece % 7.7 oranında artması, dikkat çekicidir. Geçmiş yıllara göre düşük oranda artma sebeplerini anlatan Çin Askeri Akademisi'nin araştırmacısı Chen Zhou, Çin Savunma Gazetesi'nin 7 Mart 2016 tarihindeki ziyaretinde, güçlü devlet ekonomisinin güçlü devlet savunmasına denk olamayacağını, Çin devlet savunmasının amacının devlet ekonomisinin barış içinde yükselmesini desteklemek olduğu için harcama bütçesinin de şu anki devlet ekonomisinin durumuna göre planlandığını belirtmiştir.⁵⁴

Savunma harcamalarının şu an çok makul bir seviyede olduğunu vurgulamasına rağmen uluslararası araştırmacıların dikkatini çeken bu konuda araştırmalara devam edilmektedir. Çin'in savunma harcamaları komşu ve diğer ülkeler nezdinde Çin'in barış misyonuna karşı şüphe uyandırırken, bu 94 senelik dev orduyu modernleştirme ve teknolojik silahlarla silahlandırmanın, Çin için de büyük sorun olacağı düşünülmektedir.

Ordunun elindeki Soğuk Savaş sonrasına ait silahların yenilenmesine ve askeri yargı sisteminde büyük değişiklikler başlatmaya karar veren Çin, daha adımlarını atmadan aldığı tepkiler karşısında şaşkınlığa uğramaktadır.

⁵³ 中华人民共和国文化部，新疆建设兵团 2013 年签划 (ÇHC Kùltür Bakanlığ(der.), Şıncan İnşaat Bing Tuani, 2013 Yıllık Değerlendirme, Beijing, Xin Hua Yayınları, 2013, s.10.

⁵⁴ 倪光辉，中国国防费增幅处于合理空间，人民网，(Ni Guang Hui, “Çin'in Savunma Harcamaları Büyümesi Makul Bir Alanda Bulunuyor”, Halk Ağı, <http://lianghui.people.com.cn/2016npc/n1/2016/0305/c402194-28174451.html>, (Erişim tarihi:05.03.2017).

2.2. ÇHC'nin İktisadi Kalkınması ve Gelişimi

Dünyanın önde gelen sanayi ülkeleri içerisinde yer alan Türkiye ve gelişmekte olan ülkeler içinde en hızlı kalkınmayı elde eden Çin, farklı iktisadi yapısı ve farklı kalkınma stratejileri uygulamasına rağmen 1980'lerden başlayarak, iktisadi yükselme için güçlü adımlar atmıştır. Türkiye ve Çin hala gelişmekte olan ülkeler olarak dış yatırım ve ihracat kaynaklı iktisadi gelişmeyi sürdürmektedir. Bu nedenle iki ülkenin kendine özgü dış ticaret gelişimini ve farklı politika uygulamalarını, zorluklar karşısındaki mücadelelerini, karşılaştıkları sorunların en büyüğü olan enerji ihtiyacı üzerinde detaylı bilgi vererek iktisadi kalkınmayı gerçekleştirme yolundaki mücadelelerini göz ardı etmemek, bu iki ülkenin bölgesel güç olma stratejisini araştırmak açısından önemli olarak görülmektedir.

1970'lerin sonlarından bu yana, yapılan reformlar ve açılımlar sayesinde Çin kendi kendine yetmenin ötesine geçmeyi başarmıştır. Geleneksel ekonomiden piyasa ekonomisine (planlı ekonomi) geçişle sosyal verimliliğin artırılması sağlanmıştır.

Çin'in açılımı üç yönden Çin'in sosyal değişimine ve ekonomik büyümesine büyük bir destek vermiştir⁵⁵: İlk olarak, ekonomik küreselleşmeye aktif katılım, Çin'in ekonomik sisteminin dış dünyadaki değişiklikleri olumlu olarak yansıtmasını sağlamıştır; Çin'in ekonomik reform süreci hızlandırılmıştır. İkincisi ise, Çin tarihinde hiç çözülememiş bir sorun, sanayileşme için gerekli olan orijinal sermaye birikiminin eksikliğinin dış yatırım yoluyla çözülmüş olmasıdır. Üçüncüsü, dış dünyaya açılan Çin'in, aynı zamanda büyük bir uluslararası pazar kazanmasıdır. Bu, yetersiz iç talep nedeniyle nispi aşırı üretim ve yetersiz istihdam sorununu etkin bir şekilde çözmeye

⁵⁵ 华民, 中国经济增长究竟对世界经济产生了怎样的影响?, 世界经济, (Hua Min, "Çin'in Ekonomik Büyümesi Dünya Ekonomisini Nasıl Etkiler?", *Dünya Ekonomisi*), C.3, S.1,(2005), s.10.

yardımcı olmuştur. İç reform gerçekleştiren ve dış dünyaya aynı anda açılan Çin, nihayet 20. yüzyılın son 20 yılında dünyayı şok eden bir ekonomi yaratmıştır.

2.2.1. Dış Ticaret

Çin'in DTÖ'ye katılmasından 15 sene sonra bugün, Çin'in başarısına bakılırsa, Modern ÇHC iktisadi gelişmesinin, 1978 yılındaki Deng Xiao Ping'in dışa açık politikalarının uygulanmasının sonucu olduğu görülmektedir. 1978'de ihracata ucuz tekstil ürünleri ile başlayan Çin, bugün dünyanın en büyük ticari ülkesine dönüşmüştür.

Çin, 13. beş yıllık planda, 2016-2020, yavaşlayan ekonomisini kurtarmak için iç tüketim ve hizmet sektörüne önem vermeyi vurgulamaktadır. Alibaba'nın internet üzerindeki büyük başarısı, Çin ekonomisinin kurtuluş yolunun, internet üzerinden teknolojik ürün tüketimi olduğunu göstermektedir. Yeni beş yıllık planda büyük hizmet sektörlerinin yabancı yatırımına açılması da önemli değişikliklerden biridir.

Reis Xi Jin Ping'in hedeflediği “Çin Rüyası”nın birinci adımı olan “2021 yılında temel ihtiyaçları karşılanan zengin Çin toplumunu oluşturmak” amacı için devletçe fakirliği yok etme çabasını sürdürmekte olan Çin'in, dış ticaret hedefi ise, ticaret devleti olmaktansa güçlü ticaret üssü olmaktır.

Tablo 2: Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün⁵⁶

GTİP	ÜRÜN ADI	2010	2011	2012	2010 Toplam İçindeki Pay (%)	2011 Toplam İçindeki Pay (%)	2012 Toplam İçindeki Pay (%)
Tüm	Toplam İthalat	1.396.001	1.743.395	1.818.199	100	100	100
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	135.300	196.771	220.794	9,69	11,29	12,14
8542	Elektronik entegre devreler	158.010	171.142	192.967	11,32	9,82	10,61
2601	Demir cevherleri ve konsantreleri	79.722	112.407	95.619	5,71	6,45	5,26
9999	Diğer yerlerde belirtilmeyen ürünler	18.433	49.498	68.769	1,32	2,84	3,78
9013	Sıvı kristalli tertibat, lazerler, diğer optic cihaz ve aletler	51.505	53.140	55.868	3,69	3,05	3,07
8703	Otomobil (steysin vagon dahil)	28.921	40.965	45.492	2,07	2,35	2,50
8517	Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	22.487	30.862	39.127	1,61	1,77	2,15
1201	Serbetçi otu kozalakları (taze/kurutulmuş/dane/toz vs.) Lupulin	25.093	29.726	34.977	1,80	1,71	1,92
8471	Otomatik bilgi işlem makineleri, üniteleri	26.856	29.351	34.886	1,92	1,68	1,92
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	22.435	32.776	33.033	1,61	1,88	1,82

Tabloda görüldüğü gibi Çin ithalatının pek çoğu hammadde ve petrol yağlarından oluşmakta, bu ürünler toplam ithalatın %12'sini oluşturmaktadır. Elektronik cihazlar da önemli ithalat sektörü olarak görülmektedir. Buradan da anlaşılabileceği gibi, yükselen Çin'in petrol ihtiyacından dolayı petrol üretici bölgeler ile olan ilişkileri Çin için çok önemlidir. Ayrıca teknolojik ürünlere olan ihtiyacının artması üzerinde başka değerlendirme yapılması da gerekmektedir. İthalat ürünlerinin hepsi detaylı verilmediği için bu konuda net bir analize ulaşamamıştır.

Çin ihracat ve ithalatının bölgesel gelişmelerine bakıldığında, Çin ile yoğun ihracat ilişkileri olan ilk 10 ülke şunlardır:

⁵⁶ "ÇHC Ülke Raporu", Trade Map (Milyon ABD\$),
http://www.tetsiad.org/files/downloads/bilgi_bankasi/ulke_raporlari/cinulkeraporu.pdf, (Erişim tarihi:01.10.2017).

Tablo 3: Çin İhracatındaki İlk 10 Ülke⁵⁷

GTİP	ÜRÜN ADI	2010	2011	2012	2010 Pay (%)	2011 Pay (%)	2012 Pay (%)
	DÜNYA	1.577.763	1.898.388	2.048.782	100	100	100
1	ABD	283.780	325.011	352.438	17,99	17,12	17,20
2	Hong Kong	218.301	267.984	323.445	13,84	14,12	15,79
3	Japonya	121.044	148.269	151.627	7,67	7,81	7,40
4	Güney Kore	68.766	82.920	87.674	4,36	4,37	4,28
5	Almanya	68.047	76.400	69.213	4,31	4,02	3,38
6	Hollanda	49.704	59.500	58.899	3,15	3,13	2,87
7	Hindistan	40.914	50.536	47.677	2,59	2,66	2,33
8	İngiltere	38.767	44.122	46.297	2,46	2,32	2,26
9	Rusya	29.612	38.903	44.057	1,88	2,05	2,15
10	Singapur	32.347	35.570	40.750	2,05	1,87	1,99
27	TÜRKİYE*	17.180	21.692	21.295	1,09	1,14	1,04

Tabloya bakıldığında Çin ihracatındaki en önemli partnerler ABD ve Hong Kong olarak görülmektedir. Doğu sınırındaki komşular Japonya ve Güney Kore bu ülkeleri izlemektedir. Türkiye'ye yapılan ihracat ise toplam ihracatın %1'ni oluşturmaktadır. Tablodan bakıldığında, Çin-ABD ilişkileri, Çin için vazgeçilmezdir. Doğu sınırlarındaki karmaşıklık, sık sık gündeme gelmesine rağmen Çin, Doğu Asya'nın barışını en çok isteyen devlet olarak görülmektedir. Çin'in, batı sınırındaki Türk Cumhuriyetleri ile önemli ticari ilişkiler başlatmasının vakti gelmiştir. Bu onudaki politika ve uygulanmakta olan çözüm yolları sonraki bölümde ele alınacaktır.

⁵⁷ *Ibid.*,s.9.

Tablo4: Çin'in İthalatındaki İlk 10 Ülke⁵⁸

GTİP	ÜRÜN ADI	2010	2011	2012	2010 Pay (%)	2011 Pay (%)	2012 Pay (%)
	DÜNYA	1.396.002	1.743.395	1.818.199	100	100	100
1	Japonya	176.736	194.568	177.832	12,66	11,16	9,78
2	Güney Kore	138.339	162.717	168.728	9,91	9,33	9,28
3	Çin*	106.868	122.614	142.930	7,66	7,03	7,86
4	ABD	102.734	123.124	133.766	7,36	7,06	7,36
5	Tayvan	115.734	124.911	132.199	8,29	7,16	7,27
6	Almanya	74.251	92.726	91.933	5,32	5,32	5,06
7	Avustralya	61.105	82.667	84.568	4,38	4,74	4,65
8	Malezya	50.430	62.137	58.305	3,61	3,56	3,21
9	S.Arabistan	32.829	49.468	54.861	2,35	2,84	3,02
10	Brazilya	38.099	52.387	52.281	2,73	3,00	2,88
55	TÜRKİYE**	2.260	2.467	2.833	0,16	0,14	0,16

Çin'in ithalat verilerine bakıldığında, Japonya'nın en önemli sırada yer aldığı görülmektedir. Japonya her ne kadar en üst sırada bulunuyor olsa da, 2010 yılından beri Çin'deki pazar payı günden güne azalmaktadır. 2010 yılında %12,66 olan payı 2012 yılında %9,78'e düşmüştür. Çin ithalatında başta yer alan yedi ülke toplam ithalatın yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Türkiye'nin payı ise düşük bir orandadır.

Çin ekonomisinin büyümesiyle birlikte orta üst sınıf nüfusu daha da artmaya başlamaktadır. İyi eğitim görmüş, dış dünyaya açık, genç nüfus daha çok yabancı yatırımın tüketim pazarına girmesini hoş karşılamaktadır.

Ayrıca çok sayıda Ekonomik ve Teknolojik Gelişme Bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgelerde yabancı yatırımcılar için vergi imtiyazları, özel finansman ve inşaat yardımı, hammaddeler için ithalat izni zorunluluğundan muafiyet gibi çeşitli kolaylıklar sağlanmaktadır.

⁵⁸ “Çin'in İthalatında İlk 10 Ülke ve Türkiye”, *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Türkiye Ev Tekstili ve İşadamları Derneği, Aralık 2013, s. 9.

2.2.2. Enerji Potansiyeli ve İhtiyacı

Enerji kaynaklarının kendine yetebilme kapasitesi ve dışa bağımlı enerji sektörü üzerindeki sorunların son derece dikkate alınması, devletin güvenli gelişmesi için önemlidir.

Devletler enerji ihtiyacını gidermek için, kendi enerji zirvelerini yeniden keşfetmelidir ya da ithalat yoluyla yurt dışından enerji satın almalıdır. Başka bir yol ise yenilenebilir enerji kaynaklarının aranmasıdır. Fakat bunun için yine de yoğun maddi desteğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Rüzgâr, jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının çoğundan sadece gelişmiş ülkeler faydalabilmektedir. Bu tip enerjilerin uygulanması ve düşük masraflı olabilmesi, gelişmekte olan birçok ülke için başka bir sorun yaratmaktadır.

Fosil enerji kaynakları, başka adıyla “klasik enerji kaynakları” günlük hayatımızda her alanda yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat günümüz dünyasında sınırlar çoktan belirlenmiştir. Ülkeler fosil enerji için sadece kendi toprakları içinde arama yapabilirler. Bu kaynaklara sahip olmayan ülkeler, dış ülkelere satın alma yolunu tercih ederler. Ancak şunu söylemek gerek ki, fazla dışa bağımlılık devletin emniyeti için tehlike olarak algılanmalıdır.

Çin, dünyanın en büyük üreticisi olarak şu an dünyanın en büyük enerji tüketicisi halindedir. Özellikle yenilenebilir enerji üretimindeki başarılı çalışmaları nedeniyle dünyanın en büyük yenilenebilir enerji kullanıcısıdır. Enerjinin yarısından fazlasının üretim endüstrisinde kullanılmaktadır. Günlük yaşamda kullanılan enerji tüketimi çok düşük seviyededir. Çin iktisadının gelişmesiyle vatandaşların tüketim

ihtiyacı da yükselmektedir. Şu anki en büyük sorun, enerji üretiminin, gerek endüstri alanındaki ihtiyaçları gerekse yaşamsal ihtiyaçları tümüyle karşılayamamasıdır.

Çin, ihtiyacı olan fosil enerjinin yarısını Orta Doğu merkezli olarak ithal etmektedir. Enerji ithalatına bağımlı kalmanın Çin dış politikasını olumsuz yönde etkilememesi için çözüme bir an evvel kavuşmak yönünde akademik araştırmalar başlatılmıştır.

Doğalgaz üretimi ve tüketimi alanında çok düşük seviyede çalışmaların göze çarpıyor olması, Doğu'daki deniz sınırlarında ve Batı'da bulunan büyük doğalgaz potansiyeline karşı çok garip bir durum olarak görülmektedir.

Çin'in fosil enerji potansiyeli ABD, Rusya'dan sonra üçüncü sıradadır. Çin'in enerji sorunu zengin enerji kaynaklarına sahip olmamasından değil, üretimdeki fazla israf ve hızla artmakta olan tüketim ihtiyacını karşılayamama ve devlet içi enerji fiyatının uluslararası fiyattan yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁹

1980'lerde Deng Xiao Ping'in yenilikçi politikalarıyla sanayileşmeye yönelik gelişmeye başlayan Çin'de, 1980'lerde bile fosil enerji üretiminin, ihtiyacından çok daha geride olduğu bilinmektedir. 2012 yılının sonunda Çin'in petrol, doğalgaz, kömür potansiyeli ayrı ayrı 34 milyon ton, 145 milyon ton ve 790 milyon ton olmuştur. Şu anki tüketim seviyesiyle düşünüldüğünde devamlı kullanabilme süreci 11 yıl, 29 yıl, 39 yıl olarak görünmektedir.⁶⁰ Çin'in geleneksel enerji tüketimi olan petrol ve kömür, enerji tüketiminde yaklaşık %90 oranla büyük önem taşımaktadır. Ayrıca büyük çevre sorunlarının oluşmasına neden olmaktadır. Çin günümüzde, dünyadaki en fazla çevre

⁵⁹ 郁聪, 中国能源问题, 新世界出版社(Yu Cong, *Çin'in Enerji Sorunu*, Beijing, Yeni Dünya Yayınları), 2006, s.35.

⁶⁰ "World Energy Outlook 2013", International Energy Agency, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/>, (Erişim tarihi:10.10.2019).

sorunuyla karşı karşıya olan ülkedir. Dünyada çevre sorunlarının en fazla olduğu şehirlerden 16'sı Çin'de bulunmaktadır.⁶¹ Enerji ihtiyacı üzerindeki yanlış politikalar nedeniyle petrol fiyatları artmaktadır. Devletin enerji sektöründeki sert duruşuna rağmen gizlice, yasadışı açılan iş yerlerindeki güvenlik sorunları da ayrı bir sorun oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Sovyetler Birliği'ni örnek almak ön planda olduğundan dolayı, iktisadi politikalarda Sovyetler Birliği gibi ağır sanayiye önem verilmiştir. Devlet kontrolü altında 14 tane petrol tedarik bankası kurulmuştur. 1980'lerde serbest piyasa politikası ile enerji sektöründe şahısların da dâhil olduğu ticari şirketler açılmasına izin verilmişti. 1990'lardan başlayarak devlet kontrolündeki şirket ve iş yerlerinin devlet tarafından desteklenmesi ön plana çıkmış; Huang He nehrinin kuzeyindeki 19 eyalet ve Güney bölgedeki 12 eyaletin petrol sektörü, tümüyle devlet kontrolü altındaki şirketler olan Zhong Shi You (中石油) ve Zhong Shi Hua (中石化) 'ya bölünüp verilmiştir.⁶² Devlet kontrolündeki şirketlerin büyük destek kazanması sonucunda, bir taraftan enerji sektörü pazarının rekabet gücü yok olmuş, diğer taraftan ise sermayenin bu şirketlere akması nedeniyle enerji sektörü yönetiminin üst düzey yöneticileri rüşvet batağına batmıştır.

Oxford Üniversitesi Enerji Araştırmaları Merkezi'ndeki David Robinson'a göre⁶³ Çin'in enerji sorunu, kömür sektöründeki düzensizlik ve ithalata bağımlılık olarak görülmektedir. Çin enerji ihtiyacının dışa bağımlılığı; bir yandan Çin'in güvenlik tehdidi olarak görülürken, yine başka taraftan Asya'ya su gibi akmakta olan petrol,

⁶¹ Bkz: *Cost of Pollution in China: Economic Estimation of Physical Damages*, Dünya Bankası&State of Environmental Protection Administration, Beijing, 2007.

⁶² 中国能源改革报告, 能源安全与国家发展研究中心, 北京大学 (Çin Enerji Reformu Raporu. Enerji Güvenliği ve Ulusal Kalkınma Araştırma Merkezi, Beijing, Pekin Üniversitesi) , 2014, s.7.

⁶³ 中国能源需求增长如何影响世界, "Çin Enerji İhtiyacı Dünyayı Nasıl Ekiler", Cai xin, , <http://companies.caixin.com/2014-01-02/100624231.htm>, (Erişim tarihi:02.01.2014).

doğalgaz ve diğer değerli zenginlikler, Çin'i Asya'nın sözcüsü niteliğine taşıyacaktır. Petrol ve doğalgaza olan ihtiyacı nedeniyle Çin, Orta Doğu ve Doğu Afrika ülkelerine, özellikle ABD'yi bırakmak üzere olan Irak ve İran gibi ülkelere kredi verme, yatırım yapma yoluyla, kendi petrol tünelinin güvenliğini korumaya çalışacaktır.

3. ÇHC DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESEL GÜÇ OLMA ÇABASI

Çin dış politikasında etkili aktör olarak ilk başta ÇKP ve Çin hükümetindeki yaşlı parti üyeleri, ardından da geleneksel olarak Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) gelmektedir. Günümüzde bu aktörlerden başka yeni bir grup olarak Çinli petrol şirketleri göze çarpmaktadır.

Çin dış politikasının temel anahtarı devletin bütünlüğü ve istikrarlılığını korumaktır. Bu konuda, ne pahasına olursa olsun bir adım geriye atılmayacaktır.

1990'lardan itibaren Çin tahmin edilemez bir biçimde karmaşık bir dış politika izlemeye başlamıştır. Çin dış politikasını etkilemekte olan aktörlerin çoğalması ve güç dengesi tartışmalarından kaynaklanan bu durum Çin'in büyük bir dönüşüm geçirmekte olduğuna işaret etmektedir. Yeni Çin'in kendine özgü ülke normları ve çıkarları inşa etme sürecindeki bu hareketi dikkatle izlenmelidir.⁶⁴

3.1. Deng Xiao Ping Döneminde ÇHC'nin Dış Politikasına Genel Bir Bakış

Küresel güç olarak Çin, kendi coğrafyasında, etkili bir güce sahip ülkelerin başındadır. Nüfusunun yoğunluğu ve işgücünün zirvede olması, iktisadi gelişiminin yükselen seyriyle, komşu ülkelerin iktisadi politikaları için rehber konumuna gelen Çin, bugün uluslararası arenada küresel güç olma rolüne soyunduysa, bunu Deng Xiao

⁶⁴ Halil Kürşad Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", *Akademik Orta Doğu*, C.9, S.1,(2014), s. 40.

Ping'in etkili ve başarılı stratejileri ve fevkalade olumlu sonuçlar veren politikalarından ayırmanın mümkün olmadığı, siyasal çevrelerce takdir edilmektedir.

Deng Xiao Ping, Ağustos 1978'deki Japonya ziyaretinde, Japon İmparatoru ile buluşarak bir basın toplantısı düzenlemiş ve şöyle demiştir: "Bu kez Japonya'ya öğrenmek için geldim." Ziyareti sonrasında ise: "Bu Japonya ziyaretinde modernleşmenin anlamını gerçekten anladım."⁶⁵ Daha önce uzun yıllar boyunca Japonya ile yapılan kanlı savaşlarda bulunan bir devrimci için bu ziyaret çok büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim bu ziyaretten dört ay sonra açılan ÇHC 11. Halk Kongresi'nin 3. oturumunda, Çin'in modernleşmesine gidecek yolun temelleri belirlenmiştir.

Deng Xiao Ping'in dış politika görüşü, onun gerçekçi düşüncesini yansıtmaktadır. Mao Ze Dong'nun ideolojik savaşının aksine Deng Xiao Ping, pragmatizm ilkesini pratiğe dökmüştür.

Deng Xiao Ping, Mao Ze Dong'nun emrinde onunla birlikte çalışırken, onun ABD ile ilişkileri geliştirememesi ve Çinli şirketlere uluslararası ticareti teşvik sağlamaması gibi birçok başarısızlıklarından gereken dersleri almıştır. Mao Ze Dong sonrası halkın Deng Xiao Ping tarafından sıkı tedbirlerle yönetilmesi ve hâlihazırdaki toplumsal düzenin dingin olması, ona, kendinden sonraki liderlerin çok zor ulaşabileceği iç ve dış siyasetin gidişatını etkileyebilme kabiliyetini kazandırmıştır.

Çin atasözlerinden olan "Tao Guang, Yang Hui" (Işığını Sakla, Zamanını Bekle) Deng Xiao Ping'in dış politikasının temel amacını çok iyi anlatmaktadır. Ping'e göre, Çin kudretli bir ülkeye dönüşene kadar, kendi potansiyelini gizlemesi gerekmektedir.

⁶⁵王泰平, 1978 年邓小平访问日本学到了什么? , 人民网(Wang Tai Ping, Deng Xiao Ping 1978'de Japonya'yı Ziyarete Etmekten Ne Öğrendi?), <http://world.people.com.cn/GB/14549/8422429.html>, (Erişim tarihi:10.10.2017).

Deng Xiao Ping'in diplomatik stratejisi ve uygulaması, pek çok özellikleri ile modern Çin diplomasisinde önemli yer tutmaktadır⁶⁶:

1. Sosyalizm için bir barış imajı oluşturmak: Deng Xiao Ping'e göre, devletler ve partiler birbirlerinin görüşlerine ve yaşantılarına saygı göstermek zorundadırlar. Sosyalizm, tek kişinin görüşlerinin geçerli olmasına, hegemonyaya ve despotizme karşı olmalıdır. Sosyalist ülkeler etraflarındaki diğer ülkelerin egemenlik haklarını ihlal ettikleri vakit, sadece sosyalizmin imajını zedelemekle kalmayacaklar, hiç ummadıkları bir şekilde kendi içlerindeki sosyalist düzen de zarar görecektir.

2. Uluslararası İlişkilerde Ulusal Çıkarları En Önemli İlke Saymak: İdeolojik farklılıkları ve çalışmaları bir kenara bırakıp, Çin'in ulusal çıkarlarına faydalı olabilecek devletlerle işbirliği yapmak gereklidir.

3. Çin Devleti Olarak Tamamen Bağımsız Bir Politika Uygulamak: Sosyalizme sıkı sıkıya bağlılıkla, dünya barışı ve hegemonya karşıtlığının bayraktarlığını üstlenmekle ülkenin egemenliğini korumaya öncelik vermek elzemdir. Herhangi bir ülkenin veya birliğin, Çin'in iç ve dış politikasına müdahalesine asla izin verilmeyecektir.

4. İlke ve Kurallarla Esnek Uygulamanın Birleştirilmesi: Deng Xiao Ping'in diplomatik stratejik düşünce ve uygulaması: ilkelerin sağlamlığı ve taktik esnekliği arasındaki kombinasyon ve birleşimdir. Örneğin, hegemonya karşıtlığı konusunda, ilkeleri savunmak için ülkeler arasındaki normal ilişkiler katılaştırılmaz. Onlarla olan ilişkilerin gelişmesi için hegemonyaya karşı durmaktan da vazgeçilmez.

⁶⁶ 邓小平文,第三卷,党的文献(*Deng Xiao Ping'in Seçilmiş Eserlerinden Üçüncü Cilt*,Bejing, Parti Edebiyatı Yayınları), 1996.s. 96,116-117, 129,158, 282, 358.

5. Yeni Durumlara ve Yeni Sorunlara Göre Yeni Yöntemler Üretmek. Dünya değişiyor, insanların düşünce ve eylemleri de değişecektir. Deng Xiao Ping tarihin geride bıraktığı sorunları ve gerçekçi sorunları çözmek için birçok yeni fikir ve yeni yöntem öne sürmüştür. Örneğin: “Tek ülke, iki sistem” yaklaşımı ile Çin’i barış içinde yeniden birleştirmenin güvenilir bir yolu bulunmakla beraber, Çin-ABD, Çin-İngiltere ilişkilerindeki engellerin de ortadan kaldırılmasına yardımcı olmuştur.

6. Temel Mesele Çin'in Kendi Gelişimidir. Deng Xiao Ping, Çin'in karşı karşıya olduğu temel meselenin ekonomik gelişme olduğunu, diplomatik çalışmanın görevinin de bu olduğunu vurgulayarak konu hakkında meşhur bir cümle bırakmıştır: “Önce ekonomiyi yapmalı, sonra her şeyin işlenmesi kolaydır”.

3.2. Deng Xiao Ping Döneminde ÇHC Dış Politikası

3.2.1. ÇHC'nin SSCB Politikası

Mao Ze Dong Eylül 1979’da vefat etmeden evvel, Çin’in dış politikasında uygulanmak üzere çok önemli bir karar almıştı. Vietnam Savaşı’nın en zorlu zamanında ve Çin’de anti Amerikan söylemlerin zirve yaptığı 1970’lerde, Çin’in sınır komşularının, özellikle SSCB’nin daha büyük bir tehdit olduğunu görerek, ABD ile pragmatik ve karşılıklı fayda merkezli bir yakınlaşma arayışına girmişti.

SSCB askeri birliklerinin Çin sınırında günden güne sayılarının artması, Çin’in SSCB’i “Sovyet Emperyalist Toplumu” olarak kınamasına ve dünya devriminin baş düşmanı olarak ilan etmesine sebep olmuştur. Çin-SSCB sınır boyunca komşu olan ve güç üstünlüğünü fazlasıyla elinde bulunduran Sovyet güçleriyle karşı karşıya gelmekten çekinen ve bunu önlemek için harekete geçen Çin, Afgan mücahit gruplarına askeri ve çeşitli diğer yardımlarda bulunarak, SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesini önlemeye

çalışmıştır. Sınır boylarında gelişen Sovyet kuşatmasına karşı durmak ve bunu önlemek amacıyla güçlü bir kampanya yürüten Çin, Sovyetlerin yayılmacı dış politika hayallerini ve planlarını açığa çıkartmak için eline geçen hiçbir fırsatı da asla kaçırmamıştır. Sovyet toplumsal emperyalizmi hegemonyasına karşı, ABD ile iyi ilişkiler kurarak, siyasi ve diplomatik saldırılarını hızlandırmıştır.⁶⁷

1979-1989 yılları arasındaki dönem, Çin-SSCB ilişkilerin sıcak olduğu bir dönemdir. Bu dönemde SSCB dış politika davranışlarını yeniden düzenleyerek Çin ile ilişkilerini yumuşatmaya başlamıştı. Ancak, ikili ilişkilerin gerçek manada iyileştirilebilmesi için uzman bir stratejistin öne çıkması ve işleri hızlandırması gerekmişti. Deng Xiao Ping, tam bu anda öne atılarak Sovyetler ve Çin arasında bir dizi önemli adımın atılmasına ve hedeflerin gerçekleşmesine önayak olmuştur.

3 Nisan 1979'da kabul edilen “Çin ile SSCB Arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması”nın, 14 Şubat 1980’de sona ermesinin ardından Çin Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi tarafından yenilenmeyeceği kararı kabul edilmiştir. Aynı zamanda SSCB ile barış içinde yaşamının temeli olan “Barış İçinde yaşamının Beş İlkesi” ni içeren, “Devlet İlişkilerini Normalleştirme Koruma ve Geliştirme” anlaşmasının sürdürülmesi gerektiğini ifade eden Kongre, ikili ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla iki ülkenin dışişleri bakan yardımcılar düzeyinde, görüşmeler yapmaları gerektiği belirtmiştir.⁶⁸ Bu kararlara Sovyet Yönetimi’nin cevabı olumlu olmuştur.

Çin-Sovyet ilişkilerinin asıl dönüm noktası 24 Mart 1982’de SSCB lideri Brejnev’in, Taşkent’te Çin-SSCB ilişkilerini geliştirmek için sinyal gönderdiği

⁶⁷ A.Z Hilali, “China's Response to the Soviet Invasion of Afghanistan”, https://www.researchgate.net/publication/233069936_China%27s_Response_to_the_Soviet_Invasion_of_Afghanistan, (Erişim tarihi:03.01.2018).

⁶⁸ 俄罗斯与中国的关系，商务部 (“Rusya ve Çin ilişkileri,” Ticaret Bakanlığı) <http://history.mofcom.gov.cn/?bandr=elsyzgdgx>, (Erişim tarihi:03.01.2018).

konusması olmuştur. Brejnev, bu konuşmasında Çin'e bazı saldırılarda bulunmalarına rağmen, Çin'in sosyalist devlet sistemini reddetmesinin asla söz konusu olmadığını ve Çin'in Tayvan üzerindeki egemenliğini kabul ettiklerini açıkça ifade ve ilan etmiştir. Bununla birlikte, Çin-SSCB ilişkilerinin olumlu anlamda geliştirilmesi için hazırlıklar yaptıklarını da vurgulamıştır.⁶⁹

Deng Xiao Ping'in arzusuyla Çin Dışişleri Bakanlığı basın sözcüsü Qian Qichen sadece üç cümlelik kısa bir açıklama yapmıştır. Açıklamada, "SSCB Başkanı Brejnev'in, Taşkent'te 24 Mart'ta düzenlenen Çin-Sovyet İlişkileri konulu konuşmasını takip ettik. Çin'e saldırmayı reddettiğini anlıyoruz. Biz, SSCB'nin uluslararası ve Çin-SSCB özelindeki ilişkilerde, fiil ve eylemlerini önemsiyoruz." ifadesini okuduktan sonra konferansı bitirmiştir.⁷⁰ Bu olay, 20 yılı aşkın süredir Çin ile SSCB arasında süren Soğuk Savaş'ın biteceğini işaret etmiştir.

10 Kasım 1982'de Brejnev aniden hastalanmıştır ve sonrasında vefat etmiştir. SSCB-Çin arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesini içeren kararlarının karşılığı olarak, Deng Xiao Ping, Danıştay ve Dışişleri Bakanı Huang Hua'yı özel elçisi olarak Moskova'ya göndermeye karar vermişti.⁷¹ Bu, Çin liderlerinin yaklaşık 20 yıllık bir aradan sonra SSCB'de ilk kez resmi bir şekilde harekete geçişi olmuştur. Bu olay, Çin ile SSCB arasında insani, turistik ve resmi ilişkilerin uzun süre kesilmesinin ardından gerçekleştiği için uluslararası toplumun da dikkatini çekmiştir. Brejnev'in başlattığı ikili ilişkilerin geliştirilmesi çalışmaları, Çin tarafından, Brejnev'den sonra Başkan olan liderlere de teklif edilmiştir ve beraber çalışmalar yapılmıştır. Huang Hua, Moskova'da

⁶⁹ 周晓沛, 我看中苏关系近四十年变迁 中国共产党新闻网(Zhou Xiao Pei, "Geçen Kırk Yılda Çin İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişki Hakkında Görüşlerim", ÇKP Haber Ağı), <http://cpc.people.com.cn/GB/68742/112510/112512/6785024.html>. (Erişim tarihi:03.01.2018)

⁷⁰ 孟兰英, 邓小平如何利用“葬礼外交”使中苏重新结好?, 中国共产党新闻网, (Meng Lan Ying, "Deng Xiao Ping, Çin ve Sovyetler Birliği'ni Yeniden Birleştirmek İçin Mezar Niplomasisini Nasıl Kullandı?", ÇKP Haber Ağı, <http://history.people.com.cn/GB/205396/17587041.html> , (Erişim tarihi:03.01. 2018).

⁶³ *Ibid.*

3 gün kalmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri ile gayrı resmi bir şekilde görüşmüştür. Ardından Deng Xiao Ping'in talimatıyla Sovyet Dışışleri Bakanı Gromyko ile de gayrı resmi bir görüşme yapmıştır.⁷² Bu, iki ülkenin dışışleri bakanları arasında 20 yıllık bir aradan sonra gerçekleşen ilk toplantı olmuştur. Deng Xiao Ping tarafından başlatılan görüşmeler, sonrasında Çin-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde, iyileştirilmesinde ve desteklenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. İki ülke arasındaki parçalı bulutlu siyasal iklimin değişmesini sağlamıştır.

Deng Xiao Ping, Çin-SSCB ilişkilerinin geliştirilebilmesi için başlıca "üç engel" in ortadan kaldırılması gerektiğini söylemiştir⁷³:

1. Çin-SSCB sınırında ve Moğolistan'da konuşlanmış Sovyet birlikleri
2. Kamboçya-Vietnam işgaline SSCB desteği
3. Sovyetlerin Afganistan'daki İşgali

Ekim 1982'den bu yana, müzakere heyeti üyeleri, Dışışleri Bakanı Yardımcısı Qian Qichen ile beraber Pekin ve Moskova'daki Çin-Sovyet ilişkilerinin normalleştirilmesi konusunda siyasi istişarelerde bulunmuştur. Deng Xiao Ping'in talimatlarına göre, Qian Qichen SSCB'nin Çin'e olan tehdidini sıkıca kavramış ve ilişkilerin iyileştirilmesinin "üç önemli engel" in ortadan kaldırılmasıyla başlaması gerektiğini söylemiştir⁷⁴. Sovyet tarafı da iki arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini savunmuştur. İki taraf arasındaki "sağır diyalog" tam üç yıl devam etmiştir.

⁶⁴ Ibid.

⁷³ 何明, 罗锋, 中苏关系重大事件述实, 人民出版社(He Ming, Luo Feng, *Çin-Sovyet İlişkilerinde yaşanan başlıca olaylar*, Beijing, Halk Yayınevi), 2007, s.405-410.

⁷⁴ 吴建民, 顺势: 吴建民谈外交, 中国民主法制出版社(Wu Jian Min, *Homeopati: Diplomasi Üzerine Wu Jianmin*, Beijing, Çin Demokrasi ve Hukuk Yayınevi), 2006, s.157.

1985’de Gorbaçov Sovyet yönetimine geldiğinde ÇHC ile olan ilişkileri yeniden kurmak için yeni tedbirler orta koymuştur⁷⁵:

1. SSCB-ÇHC sınırındaki ve Moğolistan'daki SSCB Ordusu asker sayısının azaltılması
2. Ticarete yeniden başlanması
3. Sınır belirleme maddesinin atılması.

Şubat 1987’de Moskova ile Pekin arasında yeniden başlayan müzakereler, gerçek bir sınır müzakeresi olmuştu ve müzakere atmosferi çok farklı geçmişti. Her iki taraf da o tarihe kadar aralarındaki sürtüşmelerden edindikleri deneyimleri ve öğrendikleri dersleri özet olarak ortaya koymuştu. Gerçekler, karşılıklı anlayış ve birbirlerini anlama çabasıyla, gerçeği arayan bir ruh hali ile Çin-SSCB sınır çizgisini detaylı bir şekilde tartışmıştı. Müzakerelerin başlangıcında SSCB tarafı, Çin’in sınır belirleme teklifine kolayca razı olmuştur. Ardından, sınır hattını çizmek için ortak bir çalışma grubu kurulması önerisine de katılmıştır.⁷⁶

15 Mayıs 1989’da Gorbaçov dört günlük resmi Çin ziyaretini başlatmıştır. Deng Xiao Ping : "Çin halkı, Çin-Sovyet ilişkilerinin gelişmesini içtenlikle umuyor” demiştir.

19 Ağustos 1991’de, Sovyetler, "8.19" olayı ile şok olmuştur. SSCB Başkan Yardımcısı Yanayev, Gorbaçov’un "sağlık nedenleriyle" başkanlık görevlerini yerine getireme konusundaki başarısızlığının altını çizmiş ve Kendisi de dâhil olmak üzere sekiz üyeli acil bir komite oluşturmuştur. Deng Xiao Ping haberi öğrendikten sonra derhal merkezi hükümetten sorumlu kişilere, derin bir ustalık ve bir politikacının en iyi

⁷⁵ 揭秘中苏关系正常化背后：勃列日涅夫的“绝唱”，环球网, (“Çin-Sovyet ilişkilerinin Normalleşmesinin Sırrı: Brejnev’in (Şarkı Söylemesi)” , Dünya Ağı) , <https://3g.china.com/act/news/11025807/20150325/19423470.html>. (Erişim tarihi: 02.01.2018).

⁷⁶ 丁建伟, 赵波, 近代以来中国西北边疆安全问题研究, 民族出版社(Ding Jian Wei, Zhao Bo, *Modern Dönemde Çin'in Kuzeybatı Sınırlarının Güvenlik Sorunları Üzerine Araştırma*, Beijing, Milliyet Yayınevi), 2006, s. 611.

yargısı ile olayı ele almalarını söylemiştir: "Bugünkü Sovyetler Birliği'ndeki olay acil ve olağandışı bir olay. Çin'in durumu hemen incelemesi gerek"⁷⁷ demiştir.

20 Ağustos tarihindeki Politbüro⁷⁸ toplantısında Deng Xiao Ping, Çinli komünistleri, Sovyet darbesinin başarısız olabileceği ve temkinli olunması gerektiği konusunda uyarmıştır. Nitekim iki gün sonra acil durum komitesi başarısız olmuş ve Gorbaçov devlet başkanlığı görevine yeniden başlamıştır. 24 Haziran'da Gorbaçov, beklenmedik bir şekilde, SBKP Merkezi Komitesi genel sekreterliği görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. 26 Aralık'ta SSCB'nin var olmadığı ve çöktüğü ilan edilmiştir⁷⁹. 70 yıldan fazla süren bir sosyalist ülke ortadan kalkmıştır.

Deng Xiao Ping güney eyaletlerine yaptığı yolculukta SSCB'nin dağılması hakkında şöyle demişti: "Güçlü bir Sovyet ulusu, birkaç ay içinde çöktü. Çin bu dersi kabul etmezse, işaretler görüldüğünde dikkat etmez ve Gorbaçov'un "yeni düşünce" yolunda giderse büyük bir kazayla karşı karşıya kalacaktır"⁸⁰. SSCB'den ders alan Çin, reformu sadece ekonomi üzerinde yapması gerektiği sonucuna varmıştır.

3.2.2. ÇHC'nin Orta Doğu Politikası

Orta Doğu Cumhuriyetleri, ilk yıllarda ÇHC'yi tanımamaları sebebiyle Çin tarafından, Batı yanlısı düşman cepheleri olarak görülmüştü. Fakat 1970'lerde, Çin'in dünyadaki başka mazlum toplumlara verdiği destek sırasında, Filistin Halk Kurtuluş

⁷⁷ 邓小平年谱（1975-1997），中央文献出版社（Deng Xiaoping Yıllığı（1975-1997），Çin Merkezi Edebiyat Yayınevi），Beijing, 2004, s.1330.

⁷⁸ 中国共产党中央政治局常务委员会（Politbüro）: Çin'in en yüksek politika belirleyici organıdır.

⁷⁹ 沈大伟(David Shambaugh),(翻) 吕增平、王新颖译：中国共产党：收缩与调适，中央编译出版社，(Shen Dawei (David Shambaugh), *Çin Komünist Partisi: Kasılma ve Ayarlama*, Çev: Lu Zeng Ping ve Wang Xin Xin, Beijing, Çin Merkezi Derleme Basını), 2011, s. 85.

⁸⁰ 吴松营：邓小平南方谈话真情实录，东方早报：邓小平南方谈话 20 周年特别报道（Wu Song Ying: “Deng Xiao Ping'in Güney Konuşmaları ve Gerçek Duyguları”，Deng Xiao Ping' in Güney Gezisi 20 Yıllığı Özel Haberleri, Shang Hai, *Oriental Morning Post*, 2012, A06 Basını.

Hareketi'ne de destek vermesiyle, Çin ile Orta Doğu ülkeleri arasında yakınlaşma başlamıştır.

1980'ler sonrası ise gerek Çin'in enerji ihtiyacının hızlı bir şekilde artması gerekse siyasi ilişkilerin geliştirilmesi için duyulan ihtiyaç nedeniyle Orta Doğu bölgesine gösterilen önem de gittikçe artmıştır. Şu ana kadar Çin'in, Orta Doğu ülkeleri hakkında sergilediği politika daha çok dış ticaret ve enerji tedariki alanlarına odaklanmıştır. Şu anki Orta Doğu'nun, karmaşık ve güvensiz durumu karşısında Çinli araştırmacılar, ilk defa, Çin devletinin Orta Doğu'ya yönelik güvenlik politikaları uygulaması gerektiğini de beyan etmektedirler.

1955-1959: Çin ve Ortadoğu arasında ilk kez diplomatik ilişkiler başlatılmıştır. 1955'teki Bandung Konferansı'ndan sonra Çin Hükümeti, Orta Doğu politikasını düzeltmeye başlamış ve Arap-İsrail çatışmasında Arap ülkelerinin ulusal bağımsızlık hareketini desteklemeye karar vermiştir. 1956-1959 yılları arasında Mısır'la diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren, yedi Orta Doğu Arap ülkesi (Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Fas, Cezayir ve Sudan) ile ilişkiler başlamıştır. Çin, Süveyş Kanalı Savaşı ve diğer konularda Arap ülkelerinden taraf olmuştur. Çin, ABD'nin Lübnan'a, İngiltere'nin Ürdün'e müdahale etmesi konusuna kararlı bir şekilde karşı çıkmıştır. İran ve Irak sınırındaki toprak anlaşmazlığında tarafsızlığını sürdürmesi de bölge barışını sağlamak için yaptığı önemli kararlarından biri olmuştur.⁸¹

1959-1969: Çin diplomasisi, dünya devrimini ve gelişimini vurgulamıştır. Çin ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki diplomatik politika gerçek etkilerinden sapmış ve ilişkiler duraklamaya başlamıştır. 1963'te Başbakan Zhou En Lai Asya ve Afrika ülkelerini ziyaret ettiğinde “Çin'in Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinde ele alması gereken

⁸¹ Guang Pan , “China's Success in the Mddle East”, Middle East Quarterly, 1997, <http://www.meforum.org/article/373>.(Erişim tarihi:03.01.2018).

beş ilke”yi⁸² önermiştir. Bu görüşmeden sonra Çin, Arap ülkelerindeki ulusal kurtuluş mücadelelerine destek vermeye devam etmiş ve Cezayir, Güney Yemen ve Filistin halkını desteklemeye odaklanmıştır.⁸³ 1966-1967 yılları arasında "Kültür Devrimi" nin etkisi altındaki Çin, Ortadoğu'daki büyükelçilerini, Mısır hariç, geri çağırmıştı.⁸⁴ Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiler ciddi bir şekilde gerilmişti.

Açılımdan bu yana Çin, ABD ve SSCB'yle olan geleneksel katı diplomatik çizgilerini silmiş ve diplomatik alanını genişletmişti. 24 Ocak 1992'de Çin ve İsrail arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla Çin, Ortadoğu'daki tüm ülkelerle diplomatik ilişki kurma hedefine ulaşmıştır. Deng Xiao Ping Reformundan sonra Çin'in Ortadoğu politikasında önemli bir değişim ortaya çıkmıştır.

Dışa açılan Çin'in Ortadoğu politikasının temel kılavuzu:⁸⁵

1. Diyalog Yoluyla Barış Görüşmeleri düzenlemek,
2. Anlaşmazlığa adil ve makul bir çözüm bulmak,
3. BM Güvenlik Konseyi'nin dünya barışını koruma çalışmalarına önem vermek,

⁸² Başbakan Zhou Enlai'nin önerdiği beş ilke şunları içeriyor; (1) Arap halklarının emperyalizme karşı mücadelesini desteklemek ve ulusal bağımsızlığı sağlamak ve korumak için çabalamak;(2):Arap hükümetlerini barışçıl ve tarafsız bir uyumsuz politika izlemeye teşvik etmek; (3): Arap ve Afrika halıklarının kendi isteği ile birleşmesini desteklemek;(4): Arap ülkelerine uyuşmazlıklarını barışçıl istişareler yoluyla çözmeleri için destek vermek;(5) Arap ülkelerinin egemenliğine diğer tüm ülkeler tarafından saygı gösterilmesini sağlamak ve her yönden ihlale karşı çıkması gerektiğini savunma.

周恩来总理对亚非国家的三次访问，外交部，

(“Başbakan Zhou En lai'in Asya ve Afrika Ülkelerine Yaptığı Üç Ziyaret”, Çin Dış İşleri Bakanlığı, http://www3.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/wjs_674919/2159_674923/t9010.shtml, (Erişim tarihi: 07.11.2019).

⁸³ 田曾佩, 改革开放以来的中国外交, 世界知识出版社(Tian Zengpei, *Reform ve Açılıştan Beri Çin'in Diploması*, Beijing, Dünya Bilgi Basını),1993,s.191.

⁸⁴ 王铁铮, 中阿关系的演变与发展(Wang Tie Zhen, “Çin-Arap İlişkilerinin Değişimi ve Gelişimi”), <http://www.islambook.net/xueshu/list.asp?id=3326>(Erişim tarihi:2.3.2018).

⁸⁵ 李伟建, 从总体超脱到积极有为: 改革开放以来的中国中东外交, 阿拉伯世界研究 (Li Wei Jian, “Tümüyle Ayrılmadan Pozitif Davranışa Kadar: Reform ve Açılıştan Beri Çin'in Orta Doğu Diploması”, Arap Dünyası Çalışmaları, Eylül 2018. <http://mideast.shisu.edu.cn/upload/article/files/7b/de/2da8fbd14e9aba25486d260a0428/82d7fa64-b17a-4a90-ab56-4b6b188894cd.pdf>, (Erişim tarihi:12.11.2018).

4. Çok taraflılığı savunan, evrensel olarak kabul edilmiş normlara uyumak, ilgili ülkelerle, özellikle büyük güçlerle koordinasyon ve iletişimi güçlendirmek ve fikir birliği oluşturmak,
5. Kalkınmaya bağlı olarak, ekonomik işbirliğini güçlendirmek,
6. İnsani yardımın arttırılması, yerel halkın geçiminin iyileştirilmesi ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi için olumlu bir dış çevre yaratmak,
7. Ortadoğu'da problemlerin çözümüne aktif olarak katılmak,
8. Daha fazla uluslararası sorumluluk tezahürünü üstlenmek, aynı zamanda ilgili ülkelerle işbirliğini güçlendirmek ve Çin'in Orta Doğu'da artan varlığını korumaktır.

3.2.3. ÇHC'nin Orta Asya Politikası

Soğuk Savaş'ın bitimine kadar geçen sürede uzun yıllar Sovyet hâkimiyeti altında kalan ve adeta çift anadile sahip gibi her bir bireyin Rusça'yı da mutlaka ve mükemmel bir şekilde konuştuğu bölgede bulunan ve savaş sonrasında da Rusya'nın öncülüğünü ve liderliğini kabul eden Orta Asya devletleri, yeraltı enerji kaynaklarının bolluğu ve yer üstü zenginlikleri, genç ve dinamik nüfusun yoğunluğu, güven veren gelişme hızlarıyla başta sömügeci ABD olmak üzere, eski hakim Rusya ve yeni küresel güç Çin'in de göz diktiği sahne konumundadır.

Çin, yeni reformlarla daha da hızlanan ekonomik gelişimi için ihtiyaç duyduğu enerjiyi karşılayabilmek adına enerji kaynakları ve ürettiği mamul maddeleri satabilmek için yeni pazarlar arayışındadır. Çin, ekonomik kalkınmasının güvenli bir şekilde gelişmesini sağlamak için, enerji ve işgücü deposu konularında adeta bir dev olan Orta Asya devletleri ile sıcak ilişkilerde bulunmaya ve devam eden ilişkilerini sürdürmeye

özel gayret ve ehemmiyet göstermektedir. Peki, Çin'i Orta Asya devletleriyle sıcak ilişkiler kurmaya yönelten faktörler nelerdir?

- a. Batı Bölgelerinin Gelişiminin Sağlanması
- b. Sınırların Güvenliğinin Sağlanması
- c. Büyüyen Enerji İhtiyacının Giderilmesi

Çin'in Orta Asya devletleri hakkındaki politikası iki adımdan oluşur: İlk adım, Orta Asya devletlerini resmen tanımak ve sınır çizgilerini belirlemektir. İkinci adım ise, Şangai İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) oluşturmak amacıyla hayata geçirdiği çalışmalardan oluşmaktadır.⁸⁶ Çünkü Orta Asya bölgesi, Çin'in Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nden sonraki Uygur nüfusunu en çok barındıran bölgedir. Bölgenin yönetimi ve gidişatı konularında oldukça hassas olan Çin, Orta Asya bölgesini tehlikeli olarak görmekten de hiç vazgeçmemiştir. Orta Asya politikası başarısız bir şekilde sonuçlanırsa, ülkesinin batı sınırlarının tehlikeli sorunlarla karşı karşıya kalacağını düşünen Çin Hükümeti, bölgeyle ilişkilerini azami düzeyde sürdürmekle beraber ordusunun modernizasyonu ve güçlendirilmesi faaliyetlerine de hızla devam etmektedir.

3.2.4. ÇHC'nin Küresel Güçlere Yönelik Politikası

Günümüzde büyük güç kavramından nüfuzunu küresel ölçekte kullanma yetkisine ve kabiliyetine sahip egemen bir devlet anlaşılmaktadır. Büyük güç olan devletlerin bazı karakteristik özellikleri şunlardır:⁸⁷

⁸⁶ 陆钢, 一带一路背景下中国外交对中亚的影响, 华东师范大学 (Lu Gang, “Bir uşak bir yol politikasının arka pılanında Çin diplomasisinin Orta Asyada yansımaları”, Hua Dong Xi Fen Üniversitesi, <http://comment.cfisnet.com/2016/0415/1304512.html>, s.4 - 15.(Erişim tarihi:30.10.2018).

⁸⁷ Sunil Dasgupta,” What Makes A Great Power ?”,Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich, https://www.files.ethz.ch/isn/192752/ISN_192375_en.pdf, (Erişim Tarihi:19.12.2019).

1. Diplomatik olarak kabul edilmiş bir güce sahiptir. Böylelikle yumuşak açıklamalar ve uyarılarla bile orta ve düşük gelişmişlik düzeyindeki devletlere istediklerini yaptırırlar.
2. Ekonomik olarak yüksek gelişmişlik seviyesindedir ve orada demirlemiştir.
3. Askeri gücü fazla olmakla birlikte ordusunun manevra ve işgal kabiliyeti üst düzeydedir.

Büyük güç sayılan devletler yukarıda saydığımız ve bunun gibi bazı özelliklerle diğer devletler topluluğundan kolayca ayırt edilebilmektedir.

1979 yılı, Çin-ABD ilişkilerinin başlangıç noktasıdır. Deng Xiao Ping'in 1979 yılı ocak ayında ABD'yi ziyaretiyle başlayan ilişkiler, ilerleyen süreçte iki ülke liderlerinin yaptıkları ikili toplantılarla daha da gelişmiştir. Tüm bunlar olurken vargücüyle SSCB'nin hegemonyasına karşı mücadele başlatan Çin, SSCB egemenliğine karşı ABD ile ortaklık yapma teklifinde bulunmuş ve olumlu yanıt almıştır.⁸⁸

Çin ve ABD, dünyanın en büyük ülkeleridir. Amerikan yönetiminin gelişmişlik değerleri anayasal düzene tam ve koşulsuz bağlılık, sivil toplumun temsiliyeti esasına dayalı demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, beraber yaşama kültürü ve kardeşlik değerlerini muhafaza iken; Çin gelişmişlik anlayışı olarak milattan önce savaş ve barış döneminde⁸⁹ (春秋) yaşamış olan Guan Zhong⁹⁰'un, insan hakları bağlamında

⁸⁸ 谢益显, 中国当代外交史 (1949-2009), 北京青年出版社(Xie Yi Xian, *Çin Çağdaş Diplomasi Tarihi :1949-2009*, Beijing ,Gençlik Yayınları), 3. Baskı, 2009. s.288.

⁸⁹ İlkbahar ve Sonbahar Dönemi olarak anılan MÖ 770 - MÖ 476 / MÖ 403), Doğu Zhou Hanedanlığı'nın ilk yarısıdır. İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'nde, Zhou beylerinin gücü zayıfladı ve Qi Gonggong, Song Yugong, Jin Wengong, Qin Mugong ve Chuzhuang Wang sırayla egemen oldu ve bu dönem "İlkbahar ve Sonbahar Beş Emiri" olarak adlandırıldı.

⁹⁰ Guan Zhong, (MÖ 732 -645) kadim Çini'n meşhur siyasetçisi, felsefecisi, ıslahatçısıdır. Halk tarafından Çin medeniyetinin koruyucusu, kadim Çin'in birinci veziri, olarak anılmaktadır.

savunmuş olduğu (gerçekçilik, onurlu ve ahlaklı olma, giyeceği-yiyeceği- içeceği olma ve fakirliğin ortadan kaldırılması) prensiplerini devlet politikasının merkezine oturtmuştur.⁹¹ Değer anlayışlarındaki farklılıklara rağmen Çin, tamamen kapitalist bir tavırla, aralarındaki anlaşmazlık konularını bir kenara bırakıp, ABD ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedir. Siyaset, savunma, kültür ve eğitim alanlarında kurulan ve devam eden ikili ilişkiler, iki ülke ekonomisinin de gelişimi anlamında vazgeçilmezdir.

Çin'in yükselişiyle uluslararası arenada etkili bir sorumluluk ve temsiliyet yüklenmesi gerektiğine dair oluşan kamuoyu baskısı sebebiyle, Çin'li bilim insanları, - en başta Çin Dış İlişkiler Üniversitesi akademisyenleri ve bilim insanları olmak kaydıyla- Çin Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi akademisyenleri ile birlikte çalışarak; Çin'in hali hazırda gelişmekte olan ülkeler statüsünde olup öncelikle kendi içindeki sorunlarla ilgilenmekten sorumlu olduğundan hareketle, ulusal iktisadi durumunun istikrarlı ve hızlı bir şekilde gelişmesiyle beraber sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşılması gerektiği hususları hakkında kongreler düzenleyip bilimsel makaleler ve bildiriler yayınlayarak Dış İşleri Bakanlığı'nı ABD ile küresel güç mücadelesine girişilmemesi gerektiği konusunda sürekli uyarmaktadırlar.

Çin, SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Rusya ile, "ittifak yapmamak, düşmanlık yapmamak, işbirliği yapıp üçüncü bir ülkeye saldırmamak" maddelerini içeren "Üç Yapmazlık Anlaşması"⁹² imzalamıştır. Zira Rusya, Çin'e komşu ülkelerle sıkı ikili ilişkiler içerisinde. Çin'in kuzeydoğu

⁹¹ 中国的减贫行动与人权进步白皮书，国务院新闻办公室网站(“Çin’ in Fakirliği Yok Etme Projesi ve İnsan Hakları Gelişimleri Beyaz Kitabı”, Çin Merkezi Halk Hükümeti Haber Ajansı) <http://www.scio.gov.cn/zfbps/rqbps/Document/1494404/1494404.htm>, (Erişim tarihi: 3.3.2018).

⁹² 博宝，中俄关系是盟友还是伙伴？，中共中央编译局(Bo Bao, “Çin- Rusya İlişkileri Müttefik mi, Ortak mı?”, ÇKP Merkezi TercümeBürosu), http://www.cctb.net/llyj/llyj/llwz/201611/t20161117_348386.htm, (Erişim tarihi: 03.03.2018).

komşusu olan Rusya'ya yakın sınır şehirlerindeki ticari faaliyetlerin tamamına yakını Çinli işadamları tarafından icra edilmektedir.

Bütün bu iyi ilişkilere rağmen Rusya ve Çin arasındaki ikili ilişkilerdeki bazı sorunlar halen varlığını sürdürmektedir. Rus oligarkları ve halkı cephesinde Çin'in Rusya için halen çok önemli bir tehdit oluşturduğunu düşünenlerin sayısı hiç de azımsanacak gibi değildir.

Rusya'nın bu tehdit algısının bilincinde olan Çin, Deng Xiao Ping'in 1990'lı yıllarda fikirden kuvvete geçirdiği Tao Guang Yang Hui (güçlüyken kibire kapılmamak, iktidarla gösteriş yapmamak, karşısındakine zayıf görünmek) politikasının tavsiyesiyle her fırsatta Çin'in uluslararası sistemde asla lider olmayacağını uluslararası camiaya deklare etmektedir. Çin, 1980'lerde dış dünyaya açılmaya başlamasından sonra, SSCB'nin dağılması sürecinde Doğu Avrupa'daki komünist partilerin başına gelen olaylardan ders alarak, daha önceden kendi halkını inandırmaya çalıştığı komünist sistem ideasını rafa kaldırmış ve yerine vatanseverlik düsturunu ikameye girişmiştir. Zira Çin'in kadim kültüründe, vatana sadakat hükümete veya imparatora sadakatle kâim ve bağlıdır. Bunu çok iyi anlayan Çin Komünist Partisi, halkın vatan sevgisinin yükseltmenin yegâne yolunun farazî düşmanlar edinmek olduğuna inanmıştır. Başarısızlıklarını sırtına yükleyeceği ve kendini gizleyebileceği bir günah keçisi arayışına giren Çin, ABD ve SSCB'ye yönelik kışkırtmalarına yeterli düzeyde karşılık alamayıp amacına ulaşamaması üzerine Japonya'yı hedef almıştır. 1985'te iki ülke halkları arasında herhangi bir nefret söz konusu değilken; 1990'lı yılların başında Çin halkına izletilen ve Japonya'nın Çin'i tacizlerini anlatan "731" ve "Nanjing" filmleri Japonya'ya karşı nefretin fitilini ateşlemiştir. Kadim Çin kültürüne göre halk kahramanları pes etmez ve sonuna kadar savaşırlar. Buna binaen halk, Çin devletinin Japonya ile savaşmasını ve daha önce ABD ve SSCB'ye de yaptığı gibi sert bir tepki

göstermesini istemiştir. Bilakis, Çin ile Japonya arasında yapılan anlaşmaların artması, ikili görüşmelerin ve karşılıklı ziyaretlerin çoğalması Çin halkının bu olayları farklı algılamasına sebep olunca Çin hükümeti Japonya'yı yeren ve düşman gösteren filmleri bir çırpıda durdurmuştur.⁹³ Hâlbuki Çin'in modernleşmesi yolunda en fazla desteği veren ülke yine de Japonya olmuştur.

Tiananmen Meydanı Olayları sebebiyle diğer Batı ülkeleri gibi sert tepkiler veren Almanya, dış iktisadi politikasında öne çıkan unsur olan iktisadi çıkarlarının karşılanması ilkesinden hareketle birkaç sene sonra Çin ile yeniden sıcak ilişkiler kurmaya başlamıştır. Çünkü Almanya, Çin'i dayanıklı tüketim malları ihracatının en verimli pazarı olarak görmüştür.

3.2.5. ÇHC' nin Uzak Doğu Politikası

Çin eskiden beri Doğu Asya bölgesinde yerleşik komşu devletlere dış politika açısından özel önem vermektedir. Zira bu devletler, Çin Hanedanlığı zamanından yeni Çin devletine gelinceye kadar Çin halkıyla komşuluk ve akrabalık ilişkileri olan devletlerdir. Bölge ise; Çin toplumunun kültür alışverişinde bulunduğu halkların yaşadığı topraklardır. Kore ve Vietnam'ın Çin'in kültürel ve sanatsal faaliyetlerinden etkilenmesi aynı zamanda Çin'in diğer komşuları olan, kuzeyindeki Moğolistan, kuzey doğusundaki Rusya, güneyindeki Birmanya, Laos, Nepal, Hindistan, güney batısındaki Afganistan, Pakistan, Kırgızistan, Tacikistan için de geçerlidir. Budizm'in Hindistan'dan Tibet'e kadar, Tibet'ten de Çin'e kadar yayılması daha sonra ise kuzeydoğu ve güneydoğuya doğru ilerlemesi, Asya'da bulunan Konfüçyüsçü düşünceyle birlikte, Asya için birleştirici bir temel sağlamıştır. Japonya, Kore ve

⁹³ 林思云, 中国对日外交政策的转变, 东京新闻, “Çin'in Japonya Politikasında Değişimler”, Tokyo Haberleri, <http://www.nextftp.com/chn/03/0116.htm>. (Erişim tarihi:03.03.2018) .

Vietnam halkları yüzlerce yıl kendi dillerini yazarken Çince karakterler kullanmıştır. Japonya halen bunu devam ettirmektedir.

Çin'n bölgedeki ülkeler ile olan modern ilişkisi, 1978'de Deng Xiao Ping'in, 30 yıllık bir izolasyon sonrası Çin'in dışa açılması kararı ile başlamıştır.

1980'lerde ÇHC ile SSCB arasındaki çatışmaların azalmasına rağmen, ÇHC hala dünya barışı için en büyük tehdidin SSCB'den geldiğine inanmıştır. SSCB'nin Vietnam politikası, ÇHC'nin güvenliği ve diğer çıkarları için doğrudan bir tehdit oluşturmuştur.⁹⁴

Bununla birlikte, ÇHC bir yandan askeri modernizasyon sürecini başlatmış; öte yandan ise Tayland gibi “Birinci Cephe” ülkelerine SSCB'nin genişlemesini durdurmak için yardım sağlamıştır.

1950'lerde SSCB ile ABD aleyhinde bir ittifak kuran ÇHC, 1972'de ABD ile ittifak kurarak SSCB'ne karşı çıkmıştır. Amaç ABD-Sovyet kuvvetleri arasında dengeli bir dış politika uygulamaktır. Bu da ikili ilişki olarak kabul edilmiştir.

ÇHC, dış politikasını kendi güvenlik endişeleri nedeniyle nispeten esnek uygulamaktaydı. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Çin, Güneydoğu Asya'daki sözde “devrim”i desteklemek ve ABD'ye taraf olan Güneydoğu Asya ülkelerine karşı durmak için Endonezya ile işbirliği yapmıştı.

Vietnam-Çin Savaşı sonrası ise durum tamamen değişmişti. Savaşın bir sonucu olarak Çin ile ABD arasındaki doğrudan çatışma durumunun zayıflamasına rağmen, Vietnam Savaşı'nın (iki tarafın da zafer kazandığını ilan etmesiyle) zaferle sonuçlanması Çin'in güvenliği için tam bir garanti sağlamamıştı. Vietnam Savaşı'ndan

⁹⁴郑永年, 后冷战时期东南亚权力格局与中国角色, 当代中国研究(Zheng Yong Nian, “Güneydoğu Asya'nın Güç Deseni ve Soğuk Savaş Sonrası Çin'in Rolü”, Çağdaş Çin Çalışmaları) , <http://www.modernchinastudies.org/us/issues/past-issues/53-mcs-1996-issue-2/474-2011-12-31-01-42-25.html>, (Erişim tarihi:03.03.2018) .

sonra Vietnam başka birçok güçlerle beraber Güneydoğu Asya'yı süpürerek bölgesel bir askeri güç haline gelmişti. Vietnam SSCB'den destek alarak komşularına hızla nüfuz etmeye başlamıştı. Bu yeni duruma tepki olarak Çin, Güneydoğu Asya ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkeleriyle (Tayland, Malezya, Filipinler, Endonezya, Singapur) olan ilişkilerinin normalleşmesini hızlandırmış, aynı zamanda, Vietnam güçlerini Kamboçya'dan çekilmeye zorlamak için askeri ve diplomatik baskı uygulamıştır.

1979'da Üçüncü Çinhindi Savaşı olarak da bilinen, ülkesinin sınırlarını genişletme amacı ile başlattığı çok kanlı sınır savaşında Vietnam, Kamboçya'yı işgal etmiş, sonrasında Çin Vietnam'a karşı “kendini savunma saldırısı” başlatmıştır. Bununla birlikte, Güneydoğu Asya ülkeleri ÇHC'nin eylemleri hakkında daha karmaşık görüşlere sahiptir. Bir yandan Vietnam'ın yayılmacı politikasının durdurulmuş olmasını memnuniyetle karşılarken öte yandan da, ÇHC'nin Asya ülkelerinin tepesinde jandarma rolü alıp almayacağı hususunda endişe içinde kalmıştır.

Soğuk Savaş döneminde, Çin'in Güneydoğu Asya ülkeleri ile olan ilişkileri aşağıdaki özellikleri göstermektedir:⁹⁵

Birincisi, Soğuk Savaş döneminde iki büyük ulus olan ABD ve SSCB, dünya siyasi alanına hâkim olduğu için, Çin ile Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler, iki gücün de büyümesi ve gerilemesinden büyük ölçüde etkilenmiştir. İki büyük güç arasında çatışma sürerken, Çin bu aralıkta birtakım diplomatik kazanımlar elde etmiş ve sınırlı da olsa alan kazanmıştır.

İkincisi, Çin diğer ülkelerle ikili ilişkileri tercih etmiş ve çok taraflı ilişkilerden kuşku duymuştur. Bu diplomatik model, Çin'in, Soğuk Savaş sonrası Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini etkilemiştir.

⁹⁵*Ibid.*

Üçüncüsü, Çin'in Güneydoğu Asya politikası, devrimci ve ideolojik temelden uzak olan problem çözmeye yönelik "profesyonel" diplomasiye geçmiştir. Bu dönüşüm, Soğuk Savaş sonrasında Çin ve Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine destek olmuştur.

Soğuk Savaş'ın başlangıcında, Kuzeydoğu Asya'daki durum, iki kutuplu yapıdan etkilenerek ABD-Japonya- Güney Kore ve SSCB-ÇHC-Kuzey Kore olarak iki gruba ayrılmıştı. Soğuk Savaş sonrası, ÇHC ve Japonya arasındaki ilişkiler normalleşmiş, ÇHC ile Güney Kore arasında yakınlaşma olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonlanması, Kuzeydoğu Asya'yı süper güçler diplomasisinin etkisinden uzaklaştırmıştır. ÇHC, Japonya, Rusya, Kuzey Kore ve Güney Kore'nin bölgesel güçlü ülkeler olmasına ve uluslararası etkileşime girmesine yol açmıştır. Rusya, Güney Kore ve ÇHC ile sırasıyla 1990 ve 1992 yıllarında normal diplomatik ilişkiler kurmuştur⁹⁶. ÇHC ile Rusya arasındaki ilişkiler büyük ölçüde gelişmiştir. Çin-Japon ilişkileri daha da geliştirilmiştir. Özellikle ÇHC ve Güney Kore, 40 yıllık düşmanlıklarını sona erdirmiştir ve iki ülke arasındaki ilişkilerin yeni bir döneme girdiğini gösteren resmi diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Çin-Güney Kore ilişkilerinin gelişimi Kuzeydoğu Asya örüntüsünü değiştirmiştir ve bölgedeki uluslararası durum üzerinde derin bir etki bırakmıştır.

Günümüzde ÇHC, Kuzey ve Güney Kore ile aynı anda ilişkileri olan tek bölgesel güçtür. 1990 yılında SSCB ile Güney Kore arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması ve sonradan SSCB'nin dağılması nedeniyle, Kuzey Kore en önemli müttefikini kaybetmiş ve ÇHC'nin tam desteğini aramaya başlamıştır. ÇHC, Kuzey Kore'nin en önemli siyasi ve askeri müttefik ve ticari ortağı haline gelmiştir. Bununla birlikte, ÇHC-Rusya ilişkilerinin hızla gelişmesi, Kuzey Kore'nin ÇHC'ye verdiği

⁹⁶王 旭, 后冷战时期中国与东北亚国家的关系(Wang Xu, Soğuk Savaş Sonrası Çin ve Kuzey Doğu Asya Ülkeleri İlişkileri), Modern China Study, <https://www.modernchinastudies.org/cn/issues/past-issues/53-mcs-1996-issue-2/363-2011-12-29-17-22-11.html>, (Erişim tarihi:05.06.2019).

stratejik önemin nispeten azalmasına yol açmıştır. Ağustos 1992'de ÇHC ve Güney Kore ilişkilerin kurulması, Çin ile Kuzey Kore arasındaki ilişkileri etkilerken, iki ülke arasındaki uçurum azaltılmıştır.⁹⁷ Kuzey Kore Lideri Kim Il Sung'un (1912-1994) Temmuz 1994'de ölümü, savaş döneminde iki ülkenin liderlerinin oluşturduğu kişisel ilişkileri büyük ölçüde zayıflatmıştır. Sonrasında ÇHC-Güney Kore ilişkileri, partiler arasından devletlerarası düzeye gelmiştir.

3.3. Jiang Ze Min Döneminde Çin Dış Politikası

1989'dan 2002'ye kadar, uluslararası alanda büyük ve derin değişiklikler olmuştur. Bu arada, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, iki kutuplu yapının parçalanması ve kuvvetlerin çeşitlenmesi sonrasında dünya, eski ve yeni kalıplar arasında değişen bir döneme girmiştir.

Geçtiğimiz 13 yılda Çin, uluslararası statüsünde daha önce görülmemiş bir kazanım yaşamıştır ve Çin'in uluslararası imajı, dünyanın ilgisini ve takdirini arttırmıştır. Büyük güçlerin diplomasisine dayanan yeni kapsamlı diplomasi; çevre diplomasisi, gelişmekte olan ülkelerin diplomasisi ve çok taraflı diplomasi sahnelerinde kendi yerini almıştır.

Jiang Zemin'in diplomatik düşüncelerinin kuramsal kökenleri birçok kaynaktan beslenmiştir: Bunlar arasında Çin geleneksel kültür felsefesi, barışı savunan önemli kaynaklardan biridir.

Her nesilde, özellikle siyasi liderlerin iş yapma tarzı ve değerleri geleneksel kültürü ve kendi yaşadığı dönem tarafından belirlenmiş olmaktadır. Savaş ve devrim dönemindeki Mao Ze Dong'un devrimci diplomatik düşüncesiyle, barış dönemindeki

⁹⁷张光佑, 马可铮, 新中国外交 50 年, 北京出版社 (Zhang Guan You, Ma Ke Zhen, *Yeni Çin Diplomasisinin 50 Yılı*, Beijing, Beijing Yayınları) ,1999, s. 257.

Deng Xiao Ping'in barışçıl diplomasisi kıyaslandığında, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Jiang Ze Min'in eşit esaslarda barışı sağlamak, uluslararası arenada aktif olmayı hedef alan diplomatik düşüncesi öncekinden çok farklı gözükmetedir.

Asya iktisadi krizini etkilenmeden atlatmasıyla uluslararası statüsünü güçlendiren Çin, Jiang Ze Min'in aktif diplomasisi sayesinde tümüyle dünyaya açılmış durumdaydı. Görevinin ilk dönemini Deng Xiao Ping'in gölgesinde devam ettiren Jiang Ze Min, ikinci döneminin ilk yarısını, ÇKP içindeki liderliğini güçlendirmeye sarf ettikten sonra, kalan yarısında inanılmaz bir hızla Çin diplomasisinin yeni başarılarını yazmayı başarmıştı. Bunlar:

1. Çin, ABD tarafından vurgulanan tek kutuplu dünya söylemine karşı çok kutuplu yeni Dünya Düzeni'nin oluşması için katkıda bulunmuştur. 2001'de Çin, Rusya ve Orta Asya ülkeleri tarafından oluşturulan ŞİÖ, yeni Dünya düzeninde medeniyetlerin çeşitliliği doğrultusunda atılan büyük bir adım olmuştur.

2. 11 Eylül saldırısı sonrası Çin, ABD tarafından başlatılan uluslararası terörle mücadele eylemlerine aktif katılmıştır. Kasım 2001'de, Çin ABD'ye verdiği terörle mücadeleyi destekleme vaadini Şanghai'da APES zirvesi toplantısı düzenleyerek gerçekleştirmiştir. Bunun karşılığı olarak ABD Cumhurbaşkanı Bush, Çin ile yakın işbirliğine gireceğine dair söz vermiştir.

3. Nisan 2001'de Tayvan'a çok miktarda silah satan ABD, Çin ile olan işbirliği kampanyasından sonra Çin'e karşı Tayvan Politikasında değişiklik göstermeye başlamıştır.

4. Jiang Ze Min'in başlattığı zirve diplomasisinde dünyaya açılan yeni bir Çin gözükmekteydi. Örnek olarak Jiang Ze Min'in ABD Cumhurbaşkanı Clinton ile Beijing

Üniversitesi'nde yaptığı 70 dakikalık tartışmada: Tian An Men olayı, “Fa lun Gong”⁹⁸ Kongfu takipçilerini tutuklama ve Tibet meselesi hakkında, iki devlet lideri insan hakları başlıklı açık tartışmada bulunmuştu⁹⁹. Çin'in en hassas konularda bile masada sakince oturup konuşmaktan kaçınmaması, Çin'e yeni ve olumlu bir imaj kazandırmıştı.

3.4. Hu Jin Tao Döneminde Çin Dış Politikası

Hu Jin Tao liderliğindeki Çin, karmaşık bir dış politika mirası bırakmıştır. Hu Jin Tao, Çin'in liderliğini devraldığında 1990'lar başında Deng Xiao Ping tarafından gösterilen “Tao Guang Yang Hui” politikasını izlemiştir. Kabiliyetini gizleyerek, ulusal güç inşasına odaklanarak Batılı güçlerle karşı karşıya gelmekten kaçınmaktan ibaret olan bu politika Çin'in yeteri kadar büyük bir nüfuz göstermesine izin vermemiştir. Hu Jintao, liderliğinin başlangıcında Çin, küresel liderlik rolüne ve artan küresel güç olarak uluslararası sorumlulukları üstlenmeye henüz hazır değildi.

Bir süre sonra, yıllarca başını önünde tutan Çin başını kaldırmış ve dış politikada keskin bir dönüş yapmıştır. Bununla birlikte, artan güç ve gittikçe yükselen nüfuzu sayesinde kendine güveni artmıştır. Tıpkı Jiang Ze Min'in, 1994'te yaptığı gibi Hu Jin Tao da “Küçük Dışişleri Grubu” teşkil ederek dış işleri ve Tayvan işlerinden kendisi sorumlu olmuştur. Bu arada rejimin ülkede yarattığı birçok sosyal, ekonomik ve politik belirsizlik, Hu JinTao' nun dış politikasını etkilemiştir.

Hu Jin Tao liderliğindeki Çin'in büyük güç arzularından daha çok kendi rejiminin hayatta kalması ve ulusal güvenliğin korunmasına odaklanmıştır. Batılı

⁹⁸Çince "hukuk tekerlekleri uygulaması" anlamına gelen *Falun Gong* (法轮功), gerçek, hayırseverlik ve hoşgörü erdemlerini vaaz eden bir dizi meditasyon alıştırması ve metnidir. Çin'nin kuzeyindeki eski trompetçi Li Hongzhi tarafından kurulmuştur. Çin'in 1999'da yasakladığı ve “kötü bir kült” olarak nitelendirdiği manevi bir disiplin olan Falun Gong: Tibetliler, Uygur Müslümanlar, demokrasi aktivistleri ve bağımsızlık yanlısı Tayvanlıların yanı sıra, Falun Gong uygulayıcıları Çin hükümetinin “beş zehir” in biri olarak tanımlanmaktadır.

⁹⁹Ohn M Broder, “Clinton in China: The Overview; Clinton and Jiang Debate Views Live on tv. Clashing on Rights”, <http://www.nytimes.com/1998/06/28/world/clinton-china-overview-clinton-jiang-debate-views-live-tv-clashing-rights.html>. (Erişim tairhi:03.03.2018).

lkelerle ilikilerinde Çin, küresel ekonomik krizi atlatmasıyla Amerikalı yetkilileri akına çevirdiği gibi, eski ABD Başkanı Obama'nın Çin'e yaptđı ziyareti yönetmesi, İran'a karşı yeni Güvenlik Konseyi yapmayı talep etmesi, Obama'nın 2010'da sürgündeki Tibet Hükümeti lideri Dalay Lama ile grmesine sert tepki vermesiyle, ABD aleyhinde hızla ayakta duran güçlü Çin imajını yaratmıştır.

Asya-Pasifik komşuları ile ilikilerinde, hatta HC'nin kuruluşundan çok sene sonra bile, g kullanmaktan ve çatışmaların tırmanmasından kaçınmak için bir geciktirme stratejisi izleyen HC, Hu Jin Tao'n liderliğinin son iki yılında, ihtilaflı denizcilik bölgeleri üzerindeki ihtilafı ve egemenliğini agresif bir şekilde ortaya koyan yeni bir model balatmıtı. Çin'in egemenlik ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren temel çıkar konularına ilikin resmi açıklamaları nceki Tayvan, Tibet ve Xin Jiang'a ihtilaflı deniz bölgelerini de eklemiti.

2005 yılında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, BM Güvenlik Konseyi'nde Çin'in uyumlu bir dünya kurmayı umduğunu vurgulayarak bir konuşma yapmıştır. Ayrıca, Soğuk Savaş döneminin aksine, her ülkenin çok taraflı işbirliği, çok taraflı ticaret ve karşılıklı güvene ihtiyaı olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁰ Tüm uygarlıkların barııl bir şekilde bir arada yaşamasının mümkün olduğunu da belirtmiştir. Çin devlet başkanının yaptđı yukarıdaki açıklamanın amacı, Çin'in ykseliinin barııl olduğunu ve eski glerin yaptđı hataların yapılmayacağını göstermektir.

¹⁰⁰胡锦涛在联合国首脑会议上发表重要讲话, 外交部

(“Hu Jintao BM Zirvesi'nde önemli Bir Konuşma Yaptı”, Çin Dııleri Bakanlığı), , <https://www.fmprc.gov.cn/123/wjdt/zyjh/t212359.htm>, (Erişim tarihi:04.03.2018).

İKİNCİ BÖLÜM

İKİLİ İLİŞKİLER (1976- 2012)

1. DİPLOMASİ

1.1. ÇHC-Türkiye İlişkileri (1923-1971)

Bu dönem Türkiye ve Çin ilişkileri, Doğu Türkistan sorunu, Kore Savaşı ve Türkiye'nin Batı Bloğu'nda yer alması gibi olgular çerçevesinde olumsuz bir biçimde şekillenmiştir. Türkiye, Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'ni tanımış ve resmi ilişkilerini Tayvan ile sürdürmüştür.¹⁰¹ Sonrasında ABD'nin Çin'e olan tepkisi Türkiye'nin Çin politikasının değişmesine neden olsa da Türkiye Çin'i uzaktan takip etmiştir.

Kore'de Çin'e karşı savaşan Türk askerleri, savaşın ardından Türkiye'ye, Komünist Çin'in zayıf ve mağdur imajından bahsederek dönmüştü. Savaşta Türkiye'nin büyük katkısından dolayı 1952'de Türkiye'nin NATO üyesi olması kabul edilmişti.¹⁰²

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kesinger'in "anti SSCB" projesinde Çin'i, kart olarak oynama düşüncesinin desteklenmesinin ardından, Türkiye'de Çin'e karşı olan tavırlarını değiştirmişti. 1971'de, Paris büyükelçiliğindeki bir toplantıda iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin başlatılacağına dair önemli konuşmalar yapılmıştı.¹⁰³

Türkiye ve Çin ilişkileri ortak çıkarlara, genel çıkarlara ve çıkar çatışmalarına dayanmaktadır. Stratejik ortaklık kavramı, Türkiye'yi ve Çin'i ilgilendiren ortak çıkarların tanımlanmasını gerektirmektedir. Türkiye Çin ile ilişkilerini stratejik ortaklık

¹⁰¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası(1950-2000)*, Ankara, ASAM, 2003, s.160.

¹⁰² 丁工, 中土关系的 40 年 回顾与展望, 阿拉伯世界研究(Ding Gong, "Çin -Türk ilişkilerinin 40 Yılı, İnceleme ve Geleceğe Bakış", *Arap Dünyası Araştırmaları*, C.3, S.5, (2011), s. 23.

¹⁰³ Hasan Bilgin, *Stratejik Açıdan Çin*, Ankara, USAK Yayınları, 2010,s.23.

olarak ilan ederken, stratejik ortaklığın açık bir tanımını yapmamış, aynı zamanda diğer ortaklıklardan farkını belirtmemiştir. Türkiye ve Çin arasında stratejik ortaklık kurmayı hedefleyen ortak deklarasyon; ticaret, yatırım, ekonomik iş birliği, tek Çin politikası ve BM’de iş birliğini içermektedir.¹⁰⁴ Türkiye’nin Çin’i tanınması ve Çin’in kapitalizm cephesindeki Türkiye ile dostluk ilişkilerine başlaması oldukça önemli bir adımdır. 1974’den başlayarak iki ülke arasında ticari anlaşmalar imzalanmaya başlamıştır. Fakat Çin’in devlet içindeki daha bitmemiş siyasi olaylarından dolayı ikili ilişkiler çok düşük seviyede ilerlemiştir.

1.1.1. Çin- Türkiye İlişkileri (1923 -1949)

Osmanlı Devleti, Çin İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki Çin savaşlarının seyrini uzaktan izlerken hanedanı kurtarmaya çalışan Çinli siyasetçiler de İstanbul’da çalışmalarını başlatmıştı. Çin’in 20.yüzyıldaki en ünlü siyasetçisi Kang Yu Wei¹⁰⁵ İstanbul hakkında şunları yazmıştır:¹⁰⁶

“Bir fakülte var. Sadece askerler için kurslar vermektedir, bu durumda ülkenin neden zayıf olduğu hemen anlaşılıyor. Türkler neden Avrupalıların güçlü olduğunu anlamıyor, sadece resmen taklit ediyorlar (...)keşke ülkenin gücü mimarlık ve güzel yemeklerde olsa, ülkenin gücü ileri teknoloji, inançtadır. (...)Çevresinde o kadar savaş, elinde eşsiz güzel istanbul varken, Türkler sessiz ve sakin hayata devam ediyor.”

¹⁰⁴ Feng Zhong Ping, Huang Jing, “China’s Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with Changing World”, *Eropean Strategic Partnership Observatory Working Paper*, The Global Partnership Grid Series, June, (2014), s.9.

¹⁰⁵ Kang You Wei: Çinli bir bilgindi, Hattat ve önde gelen Qing hanedanının siyasi düşünür ve reformcusudur.

¹⁰⁶ Giray Fidan, “The Turk Travelogue: Kang You Wei’s Journey to the Ottoman Empire”, *Bilig*, No.76, (2015), s.230- 236.

Çin’de iktidarı ele geçiren Çin Milliyetçi partisi, Chiang Kai-şek’in Atatürk örneğini izleyebileceğini ve Çin devrimine öncülük edebileceğini umuyordu.¹⁰⁷ Tüm Çin’de Türkiye devrimini öğrenme eğilimi başlamıştı. Türkiye hakkında basında sürekli olarak haberler görülmekteydi.

Türkiye ilk kez 17 Ekim 1925’te Çin Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurma talebinde bulunmuştur¹⁰⁸. 1928’de Hu Han Min¹⁰⁹, Wu Chao Shu¹¹⁰, Sun Ke¹¹¹, “ulusal politikayı teşvik etme”, “ diplomatik ilişkiler” ve “eşitsiz anlaşmaların iptali” misyonları ile ikili ilişkileri incelemek için Türkiye’ye gelmiştir.¹¹² Türkiye Hükümeti ilk önce Bei Yang Hükümeti¹¹³ ile temasa geçmeye çalışmıştır. Ancak Türkiye’nin ayrıcalıklı ülke hakkı istemesiyle aralarındaki iletişim sona ermiştir. Diğer taraftan ise Türkiye’nin Şincan bölgesindeki Müslümanlarla olan yakın bağları Bei Yang Hükümeti’nin bu konuda daha hassas davranmasına neden olmuştu. Daha sonra Nenjing Hükümeti¹¹⁴ ile diplomatik ilişki kurmaya çalışan Türkiye birkaç defa heyet gönderip temas kurmakla kalmamış ve Türkiye’ye sıcak bakan Çin yetkililerinden destek almayı başarmıştı. 1934 Şubatı’nda, Nanjing Hükümeti’nin Birleşmiş Milletler Temsilciliği Şefi Hu Shi Ze¹¹⁵ Mısır’ın başkenti Kahire’de düzenlenen Uluslararası Posta Konferansı’na katılmıştır.

¹⁰⁷刘义,谁敲开了土耳其的大门: 回族国民党高官首开中餐馆,澎湃新闻(Liu Yi, “Kim Türkiye’nin Kapısını Açtı? Çin Milliyetçi Partisi Üst Düzey lideri İlk Çince Lokanta Açtı”), https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_1358193, 2015-08-11 .(Erişim tarihi:18.06.2019).

¹⁰⁸ Chia Yi Lin, *Tayvan-Türkiye İlişkileri(1923-2017)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 44.

¹⁰⁹ Hu Hanmin(胡汉民): 1879—1936, devrimci Çin döneminde Kuomintang’ın ilk muhafazakâr sağ hizip liderlerinden biriydi.

¹¹⁰ Wu Chaoshu(伍朝枢): 1887—1934, 1927-1928 yıllarında Çin Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı idi.

¹¹¹ Sun Ke(孙科):1891-1973,Çin Cumhuriyeti hükümetinde üst düzey bir memurdu. Çin Cumhuriyeti’nin kurucusu Sun Yat-sen’in oğluydu.

¹¹²刘义,谁敲开了土耳其的大门: 回族国民党高官首开中餐馆,澎湃新闻(Liu Yi, Kim Türkiye’nin Kapısını Açtı? , (Erişim tarihi:18.06.2019).

¹¹³ Beiyang Hükümeti (1912-1928), Çin cumhuriyetindeki Yuan Shikai liderliğindeki Qing Hanedanlığı’nın son dönemindeki siyasal sistemin egemen olduğu Çin Merkez Hükümeti anlamına gelir.

¹¹⁴ Nan Jing Ulusal Hükümeti (18 Nisan 1927- 20 Mayıs 1948) Çin Cumhuriyeti’nin Ulusal Hükümet’in en yüksek idari organı olmuştu ve ülke genelindeki merkezi hükümeti yönetmişti. Çin Ulusal Partisi ile Chiang Kai-shek’in destekçisi olarak kurulmuştu. Çin Kuomintang rejimi, 1928’de Kuzeydoğu’dan sonra Çin’i temsil eden meşru hükümet olmuştu.

¹¹⁵ Hu Shi Ze (胡世泽):(1894-1972), Washington DC’de doğdu, Çin Hanedanlığı politikacı Hu Weide’nin oğlu. İngilizce adı Victor Hoo Chi-tsai, Birleşmiş Milletler İlk Çin Genel Sekreter Yardımcısı.

Toplantıların sürdüğü bir sırada Nanjing Hükümeti kendisine bir telgraf göndererek toplantıların ardından Türkiye'ye gitmesini, resmi bir unvan taşımadan söz konusu antlaşmalar hakkında temaslarda bulunmasını istemiştir. 1 Nisan günü Hu Shi Ze Ankara'ya gelerek Dışişleri Bakanı'nı ziyaret etmiştir. Çin Hükümeti'nin Türkiye ile en kısa zamanda bir dostluk protokolü gerçekleştirmek istediğini dile getirmiştir. Toplam dört maddeden oluşan söz konusu antlaşmanın içeriği şöyledir:¹¹⁶

“1. Çin Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti halkları her zaman barış içinde yaşayacak ve bu ilelebet değişmeyecektir.

2. Antlaşmaya imza atan iki ülke, uluslararası yasalarda öngörülen ilkeler uyarınca diplomatik ilişki kurmayı kabul etmişlerdir. Bu antlaşmaya imza atan iki ülkenin temsilcilikleri karşılıklı olarak aynı koşul ve şartlara sahiptir, her iki taraf da uluslararası yasalardaki genel ilkeler uyarınca belirlenmiş normlara tabidir.

3. Karşılıklı konsolosluk açma, ticari ilişkiler, iki ülke yurttaşlarının diğer ülke topraklarında konaklama durumu gibi sorunların ileriki bir tarihte ele alınarak karara bağlanması konusunda fikir birliğine varılmıştır.

4. Bu antlaşma en kısa zamanda iki ülkenin kanunları uyarınca onaylanacak ve antlaşmanın onaylanmasına ilişkin belge üç ay içinde Cenevre'de karşılıklı olarak takdim edilecektir.”

Bu dostluk antlaşması iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yürürlüğe girmesinin temelini oluşturmuştur.

¹¹⁶ Huang Wei Min, “Çin Türk İlişkilerinin Analizi ve kısa Bir Değerlendirme”, Çev: Gürhan Kırilen, Ankara Üniversitesi, 2007, s. 6.

1934'te Çin ve Türkiye ikili ilişkileri normalleştirildikten sonra He Yao Zu,¹¹⁷ Çin Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki ilk elçisi olmuştur. Onun vasıtasıyla Chiang Kai-şek, Atatürk'e bir imzalı fotoğraf göndermişti.¹¹⁸ Bu fotoğraf hala Anıtkabir müzesinde sergilenmektedir. Türkiye'nin ilk Çin Cumhuriyeti Elçisi Emin Ali Sipahi ise Aralık 1939'da Çin'e atanmıştır. 1943 yılında Çin Cumhuriyeti ile Türkiye'nin elçilikleri büyükelçiliğe dönüştürülmüştür. Aynı yıl içinde Hulusi Fuad Tugay, Türkiye'nin ilk Çin Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak Çin'de göreve başlamıştır¹¹⁹.

Çin halkı genç Türkiye'yi Kurtuluş Savaşı ile tanımıştır. Çin'deki demokratik devrime liderlik etmekte olan Çin Komünist Partisi, Türkiye'nin büyük başarılarından etkilenerek yakından takip etmiştir. “Rehber” adlı derginin üçüncü sayısında iki makale yayınlamıştır. Her iki makale de Türk devrimlerinin başarısını övmüş, Türkiye'yi elde ettiği başarılarından ötürü coşkuyla kutlamıştır. Bu makaleler Cai Heseng'ın “Türkiye Cumhuriyet Halk Partisi'nin Zaferi” ve Gao Junyü'nün “Türkiye Cumhuriyet Halk Partisi'nin Zaferinin Uluslararası Değeri” adlı makaleleridir. İki makalede de Türk halkının, Mustafa Kemal önderliğinde elde ettiği başarıları övgüler yağdırılmakta ve Mustafa Kemal “hem büyük bir bilge hem de büyük bir kumandan” olarak tanıtılmaktadır.¹²⁰ Türkiye'deki toplumsal değişim ve gelişmeyle ilgilenen çok sayıda uzman “Doğu Dergisi” gibi yayınlarda Türk siyaseti, ekonomisi, tarih ve kültürü hakkında yazılar yazmıştır. Bu çalışmalar Çin halk topluluklarını, Türkiye'nin toplumsal gelişimi hakkında bilgilendirmiştir.

¹¹⁷ He Yao Zu(贺耀祖): 1889- 1961, Çin Cumhuriyeti Askeri Komisyonu Araştırma ve İstatistik Bürosu Müdürü. İlk yıllarında Japon Ordusu Çavuş Okulu'ndan mezun oldu ve 1916'da Çin'e döndükten sonra Orduda görev yaptı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, Orta Güney bölgesi Askeri ve Siyasi Komite Bakanı olarak görev yaptı.

¹¹⁸ 刘义,谁敲开了土耳其的大门: 回族国民党高官首开中餐馆,澎湃新闻(Yi, kim Türkiye'nin kapısını açtı?) .(Erişim tarihi:18.06.2019).

¹¹⁹ 外交部, 中土訂約, 中央研究院近代史研究所檔案館藏(Dışişleri Bakanlığı, Çin Cumhuriyeti Türkiye Antlaşması, Merkezi Çağdaş Tarih Arşv Mehkemesi) ,11-04-02-06-03-006, s.8, Lin Tayvan-Türkiye İlişkileri (1923-2017), s. 48.

¹²⁰ Huang Wei Min, “Çin Türkiye İlişkilerinin Analizi ve Kısa Bir Değerlendirme”, s.6.

Birkaç örnek verecek olursak, Du Yan'ın "Türkiye'nin Gelecekteki Ekonomi ve Siyaset Politikası", Song Huan'ın "Türkiye'de Ulaşım ve Gümrük Konusunda Yeni Önlemler", Yü Han'ın "Günümüzde Türkiye'nin Ekonomik Durumu", Tao Baichuan'ın "Tek Partili Dönemde Yeni Türkiye", Sha Sheng'in "Türkiye'de Milli Savunma ve Dışışleri", Fan Zhongyün'ün "Yeni Türkiye", Zhe Sheng'in "Türkiye Neden Yeni Harfleri Kullanmaya Karar Verdi?", You Xiong'un "Farklı Yönleriyle Türkiye'de Reformlar", Song Hua'nın "Türkiye'de ve Azerbaycan'da Yeni Harflerin Kullanımının Getirdikleri ve Götürdükleri" Ding Xin'in "Saltanatın Son Yıllarında Azledilen Velihtlar", Zhe Sheng'in "Mustafa Kemal Türk Kadınının Peçesini Öyle Kolay İndirmede", Ma Zhenyong'un "Yeni Türk Kadını", Wei Zhi'nın "Saltanatın Kaldırılmasından Sonra Türkiye'de Evlilik ve Yeni İslam Hareketleri", Zhe Sheng'in "Türkiyede Gün Yüzüne Çıkartılan Orta Çağ Hristiyan Sanat Eserleri" ve "Osmanlı Sarayında Harem Kadınları ve Harem Ağaları", Song Hua'nın "Türkiyede Nüfus Sayımı ve Anlamı", Wang Guang'ın "Çin ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Dünü, Bugünü ve Yarını" gibi pek çok makale yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra yine "Doğu Dergisi" gibi yayınlarda Türkiye'de toplumsal değişimin durumuyla ilgili çok sayıda yazı çıkmıştır. Bu çalışmalar öncelikle Çinli aydınların Türkiye hakkında daha fazla bilgilenmesini sağlamıştır.¹²¹

1.1.2. Çin- Türkiye İlişkileri (1949 -1971)

Çin Komünist Partisi'nin Çin'i temsil ettiği 1949 yılından, iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasına kadar geçen bu dönemde, ikili ilişkilerin donma noktasına geldiği bilinmekte olsa da yavaş ilerlemeler de göz ardı edilmemelidir.

¹²¹ *Ibid.*, s.7.

ÇHC ile olan ilişkilerde önemli isimlerden biri, Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dır. Çin ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının önemini daha önce de açıklamıştır. Bayar, Çin'deki yeni değişiklikler hakkındaki olumlu düşünceleriyle Türk kamuoyunun Çin ile yakınlaşmasına neden olmuş ancak Soğuk Savaş döneminde başlatılmak istenen diplomatik ilişki talebi, Çin tarafından kabul görmemiş, Türkiye tarafından da desteklenmemiştir. SSCB kendisini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasındaki müttefik olarak görmüştür ve Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur.¹²² SSCB'yle olan toprak sorunun çözülmemesinden dolayı Çin ile olan diplomatik ilişki kurma isteği gerçekleştirilememiştir. Diğer taraftan Türkiye, Tayvan ile olan ilişkilerini sürdürmekteydi. Türkiye, iç savaşta kaybeden Tayvan'ı Çin'in temsilcisi olarak kabul etmiştir. Sebebi, Tayvan'ın Türkiye'nin NATO üyesi olmasında önemli faktör olan Batı ülkeleriyle aynı safta olmasıdır. 1950'de başlayan Kore Savaşı, Türkiye ve Çin için, büyük önem taşıyan bir olaydır. Bin Türk askerinin şehit düşmesi iki bininin yaralanmasına bedel olarak 1952'de Türkiye NATO ülkesi olarak kabul edilmiştir.¹²³ Ancak bu olay Türkiye Çin ilişkilerinin tamamen kopmasına sebep olmuştur.

1964'te Kıbrıs'taki Rumların Türklere karşı yaptığı baskıdan dolayı Türkiye-ABD ilişkileri bozulmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesine karşı ABD'nin bu olayda Amerikan silahlarının kullanılmaması hakkındaki uyarısı, Türkiye ile ilişkileri bozmuştur. 1969'da Türkiye-ABD savunma iş birliği tekrar gözden geçirilmiştir. ABD askerlerinin konuşlandığı üslerde Türkiye'nin izni olmadan hiçbir hareket

¹²² Jamil Hasnal, *Stalin and the Turkish Crisis of The Cold War, 1945-1953*, Maryland, Lexington Books, 2011, s.88.

¹²³ Selçuk Çolakoğlu, "Turkey's East Asian Policy: From Security Concerns to Trade Partnerships", *Perception*, Vol.17, No.4, (Winter 2012), s.131.

başlatılmayacak, ABD personel sayısı da mümkün olduğunca azaltılacaktı.¹²⁴ Türkiye’de devam eden anti Amerikan faaliyetlerine karşı eski Çin Komünist Partisi Başkanı Hu Yaobang ve Çin İslam Cemiyeti Başkanı Borhan Şehidi¹²⁵, Çin’in en ünlü gazetelerinden Halk Gazetesi’nde ulusa seslenerek Çin halkının Türkiye’ye olan desteğini ifade etmişti. 1971’de Türkiye’nin doğusunda olan depremde sonra ÇHC Kızılhaç Komitesi Türk Kızılay’ına bir milyon beş yüz bin yuan yardım etmişti. Aynı yıl Türkiye-ÇHC arasında resmi ilişkiler başlatılmıştı.¹²⁶

Bu dönemde NATO üyelerinden İngiltere de ÇHC’yi tanımış, bu dönemde ÇHC’nin yeni kurulmasına ve kendi içinde bitmeyen siyasi mücadelelerin devam etmesine rağmen uluslararası arenada gelecekteki potansiyeli Batı tarafından öngörülmüştür.

1.2. Deng Xiao Ping Döneminde Türkiye-ÇHC İlişkileri

Türkiye-Çin diplomatik ilişkileri 1971 yılında tesis edilmiş ve Türkiye, Çin Halk Cumhuriyetinin Çin’in tek temsilcisi olduğunu kabul etmiştir. İki ülke ilişkileri 1980’lerden itibaren güçlenmeye başlamıştır.

1.2.1. Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in ÇHC Ziyareti

Çin’in modernleşmeyi başlatması, Türk kamuoyundaki “Kızıl Çin” imajını değiştirmeye başlamıştır. SSCB tehdidine karşı aynı çözüm yollarını aramakta olan

¹²⁴ Hasan Özgür Özen, “Türkiye ABD İlişkileri Tarihi 1945’ten Günümüze Türk- Amerika İlişkileri”, TBMM Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı, <http://www.hasanozgurozen.com/page/2/>. (Erişim tarihi: 08.04.2018).

¹²⁵ Burhan el-Shahidi (1894-1989), tanınmış bir Uygur alimi, sosyal aktivisti, Çin İslam Birliği’nin kurucusu ve ilk lideri, Çin Siyasi Danışma Konferansı Altıncı Ulusal Komitesinin yardımcısı Başkan. 1949 yılının Eylül ayında Sincan Hükümeti Başkanı görevindeyken, Kuomintang rejiminden bağımsızlığını ilan etmiş ve Sincan’ın barışçıl halde ÇHC yönetimine girmesinde olağanüstü katkılarda bulunmuştur.

¹²⁶ 裴坚章, 中华人民共和国外交史:1970-1978, 世界知识出版社, Péi Jiān Zhāng, *Çin Halk Cumhuriyeti Diploması Tarihi:1970- 1978*, Beijing, Shi Jie Jie ShiYayınları, 1994.s.161.

Türkiye ve Çin, kültür devriminde durulmuş ilişkilerini tekrar gözden geçirmeye karar vermiştir.

Çin-Türkiye ilişkilerinin normal düzene girmesine katkıda bulunan isimlerden en önemlisi, Türkiye eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'dir. 12 Eylül darbesinden sonra Batı ülkelerinin eleştirilerinden dolayı Kenan Evren, gelişmekte olan Doğu ülkeleriyle yakınlaşma politikasını tercih etmiştir. 1982'de kalabalık bir heyetle Pekin'e gelen Kenan Evren, Deng Xiao Ping ile görüşmüştür. Görüşmesinde "Çin büyük bir pazardır, eğer Türkiye her bir Çinli'ye bir tane portakal satabilse durum nasıl olacak?" diye şaka yapmıştır. Bu şakanın altında yatan gerçek ise bu ziyaretin asıl amacını ima etmekteydi.¹²⁷

1989 yılındaki Tian An Men olayında Türkiye başka Batı ülkelerinin tavırlarının aksine, Çin'in iç işlerine hiçbir devletin karışma hakkının bulunmadığını vurgulayarak Çin hükümetine destek vermişti. Buna karşılık Çin de Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu ve Kürt sorunlarında, aynı desteği vermişti.¹²⁸ Bu dönemdeki Türkiye-Çin ilişkileri üst düzey siyasi iş birliği alanında yürümüştür. İktisadi ilişkiler henüz ön plana çıkmamıştır. 1985'te ikili ilişkilerin kurulmasının 14. senesinde dış ticaret yatırımı bir milyon dolarken, sadece 1988 yılında üç milyona yükselmiştir. Oysa aynı yıl Çin-İran ilişkilerindeki dış ticaret kâr payı 10 milyon dolar olmuştu.¹²⁹ Bu dönem ilişkilerinde Sovyet Birliği'nden başka ortak iş birliğinin olmamasının sebeplerinden biri de iki devletin gelişmekte olan ülkeler olarak iktisadi ilişkilerini gelişmiş ülkelerle yapmakta kararlı olmasıdır. SSCB'nin dağılması, Türkiye-Çin ikili ilişkilerini geliştirmek için büyük fırsat olmuştur. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kurulması, Orta

¹²⁷ "Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim tarihi:23.04.23 2017).

¹²⁸ 中土关系中的战略关系的过程, 云南大学, 昆明(Çin- Türkiye ilişkilerinde Yeni Stratejik iş Birliği İlişkiler Oluşumu, Yunnan Üniversitesi), 2007, Kunming, s. 6.

¹²⁹ "1950- 1955, Çin Dış Ticaret Karpayı ve Çin -İrak Dış Tcaret Mikdatı Sitatekisi", Çin Ticare Bakanlığı <http://ir.mofcom.gov.cn/aarticle/tjcj/200303/2003032003>,(Erişim tarihi:03.03.2018).

Doğu istikrarsızlığı gibi küresel konularda iki devlet iş birliği yapma zorunluğunu hissetmiştir.

1.2.2. Başbakan Turgut Özal'ın ÇHC Ziyareti

1983’de Başbakan olan Özal, Türkiye’nin Batı’ya eğilimli dış politikasını daha da çeşitlendirerek Orta Doğu, Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkileri de güçlendirmek için önemli adımlar atmıştı. İktisadi boyutu ağırlıklı olan bu politikada Çin ile olan ilişkileri güçlendirmek Türk dış politikasındaki yeni başarılarından biri olarak görülmüştür. Temmuz 1985 tarihinde Başbakan Turgut Özal, Çin’i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sürecinde ikili ilişkiler için faydalı ticari, sivil, havacılık, teknoloji ve iletişim üzerine anlaşmalar imzalanmıştır.¹³⁰

1.2.3. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ÇHC Ziyareti

1995’te, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Çin ziyaretinden önce, Çin’in hassasiyetini düşünerek Doğu Türkistan destekçisi dernekleri kapatmıştır. Ziyaretinde, Türkiye’nin Çin’in bütünlüğüne karşı herhangi suç eylemlerini desteklemeyeceğini ve bunları engellemek için istihbarat alanlarında iş birliği yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir.¹³¹ Mayıs 1995’te Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 200’e yakın kişiden oluşan bir heyetle Çin ziyaretine gitmiştir. Çin Cumhurbaşkanı Jiang Ze Min, bu ziyaret hakkında Çin Türkiye İlişkilerinin her iki taraf için de önemli olduğunu ve Çin’in iktisat dahil tüm alanlarda Türkiye ile iş birliği içinde olmak istediğini,

¹³⁰ Bilgin, *Stratejik Açıdan Çin*, 2010, s.130.

¹³¹ “Çin’in Yarasına Toz Basılmaz, Türkiye Cumhurbaşkanı Pekin’de Koğuk karşılandı” <http://www.backchina.com/news/2015/07/30/375958.html> ,Back china, (Erişim tarihi:04.02.2017).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in bu ziyaret ile ikili ilişkilerini daha yüksek boyutlara ulaştıracağından emin olduğunu söylemiştir.¹³²

1990'lar Türk-Çin ilişkilerinin altın devri olarak tanımlanmaktadır. İktisadi ilişkiler devreye girmiş, teknoloji, eğitim, savunma alanlarının çoğunda anlaşma yapılmıştır. Türkiye hem Orta Doğu'daki tek modern devlet, hem de gelişmesini sürekli devam ettirebilen tek devlettir. Orta Doğu ve Orta Asya'nın öneminin günden güne yükselmesiyle, Çin de Türkiye ile olan ilişkilerinin önemini anlamıştır.

1.2.4. Türkiye-ÇHC Füze Anlaşması

Türkiye ile Çin, askeri savunmaya yönelik ilk somut adımlarını 1996'de atmıştır. Türkiye ve Çin, 150 milyon dolarlık orta menzilli WSL füze alımı ve Türkiye'de ortak üretim için iş birliği yapmıştır.¹³³ Çin dünyadaki ilk hava füzesiyle uçak vurmaya başaran ve U-2 keşif uçağını en çok düşüren ülkedir. Çin'in hava füzesi üretimindeki tecrübesi, Türkiye'nin dikkatini çeken unsurlardan biridir. Çin, 1959'da kendi ürettiği hava füzesiyle Tayvan'ın keşif uçağını düşürmüştür. Bu durum dünya hava savunmasında ilk defa Çin füze ürünlerinin kalitesini ve kapasitesini kanıtlamıştır.¹³⁴

Çin-Türkiye arasında devam etmekte olan silah alışverişinde, en çok dile getirilen, füze anlaşmasıdır. 1990'lardan bu yana barışa kavuşamayan Orta Doğu coğrafyasında bulunan Türkiye'nin birbirinden güçlü füze sahibi komşuları arasında yalnız kalması, güvenlik konusunda tehdit oluşturmaktadır. Başka NATO ülkeleri ve ABD'nin Türkiye'nin savunma sanayisinin güçlenmesini istememesi, Türkiye'ye, uzaktaki Çin ile iş birliği yapma kararını aldirtmiştir. Bir taraftan kendi milli sanayisini

¹³² Demirel, "Starting Far East Tour", Turkish Press Review, google.com.tr/?gws_rd=ssl. (Erişim tarihi: 22.08.2017).

¹³³ Selçuk Çolakoğlu, *Dünya Düzeyinde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri*, Ankara, USAK, s.146.

¹³⁴ "Türkiye'nin Çin'den Silah Alması, BAD 'yı Feriştan Edecek. Çin Silahları Dünyayı Değitiriyor" Dian bo ticaret sitesi, <http://i-nb.net/article/40634> 6,(Erişim tarihi:05. 07.02 017).

güçlendirmek isteyen Türkiye'nin, teknoloji transferiyle birlikte füze üretimini Türkiye'de yapma talebini Çin'in kabul etmesi, maliyetin daha düşük olmasıyla birlikte yerli hammadde katkısı bulunması Türkiye'nin Çin'i tercih etmesindeki sebeplerdendir.

Çin'in Türkiye'yi tercih etmesindeki öncelikli sebep ise Türkiye'nin NATO üyesi olmasıdır. Antlaşmanın ne kadar kazanç getireceğinden daha önemlisi, bir NATO üyesi devletin Çin'i tercih ederek dünya silah pazarında Çin için reklam vermesidir.

İkinci bir sebep ise, Çin'in Orta Doğu silah pazarına girme yolunu açma isteğidir. Orta Doğu, dünya silah pazarındaki rekabetin en güçlü pazardır. Afrika ve Latin Amerika sonrası Orta Doğu pazarına girmek isteyen Çin, ABD ve AB'nin engellemesiyle fırsat beklemiştir. Türkiye'nin Çin füzelerini satın alması, Çin lehine fazlasıyla kârlı olmuştur.

Üçüncü unsur ise Çin'in Türkiye'yi çok iyi anlamasıdır. Kamuoyu ile hükümetin aynı fikirde olmadığı sonucuna varmıştır. Bu sebeple 1980'ler sonrası, 1990'ların başında Türkiye ile daha samimi ilişkiler kurabileceğine inanmıştır ve bu inanış hala devam etmektedir. Aynı anda Deng Xiao Ping'in, Tao Guang Yang Hui politikası savunma ilişkilerine de yansımaktadır.

1996'da milyon dolarlık savunma anlaşmaları yapıldığında, Türkçe filmler, romanlar yayınlanmaya başladığı gibi, 2013'lerde füze anlaşması haberleri dillendirildiğinde de Pekin'in tüm duvarlarına İstanbul tabloları asılmıştır.

Türkiye'nin Çin'in ürettiği füzeyi tercih etmesi hakkında Hazar Enstitüsü güvenlik uzmanı Dr. Mesut Hakkı Çalışan, "AKTÜEL" dergisindeki mülakatında şöyle bir değerlendirme yapmıştır.¹³⁵

"Bu proje 1991'de başladı ve en ince detaylarına kadar mühendislerimiz tarafından incelendi. Bu füze atış da yaptı, denendi de. Dolayısıyla isabet yeteneği de test edildi. Bizim aradığımız birkaç özellik var, bunlardan bir tanesi uçağı ne kadar irtifadan yakalayacak? Minimum 40 kilometre yükseklikten olması lazım. Ayrıca reaksiyon süresi ve hangi hedefleri vurabildiğı de önemli. İnsansız hava araçları, seyir füzeleri, düşman AWACS uçakları gibi hedefleri vurabilecek yetenekte olması gerekiyor. Çin'in füzelerinin bu noktalarda başarılı olduğı Türkiye'de yaptıkları testlerle ortaya konuldu. Afganistan gibi birkaç ülkeye de satıldı. Aynı zamanda bu füzeler gemiden de atılabiliyor. Bu yeteneklerinin yanında tercih edilmesindeki ana sebepler, Başbakan'ın da ifade ettiğı gibi, maliyet, ortak yatırım ve bize "know-how" verecek olmaları. Bu "know-how"ı bizim üçüncü ülkelere satmamıza da izin verecekler".

Çin Dışışleri Bakanlığı sözcüsü de Pekin'de yaptığı bir basın toplantısında, iki devlet arasındaki füze ticaretinin tamamen normal bir ticaret olduğunu, bunu siyasileştirmeye gerek olmadığını belirterek, Türkiye için görüşünü yansıtmaya çalışmıştır, sonraki süreçte başarısız olan uzak mesafeli füze antlaşmasına rağmen savunma sanayinde hala ilişkiler devam etmektedir.

1.3. Jiang Ze Min Döneminde Türkiye- ÇHC İlişkileri

1995 yılında Türkiye eski Başkanı Süleyman Demirel Çin'i ziyaret ettikten sonra Çin Cumhurbaşkanı Jiang Ze Min Nisan 2000'de Türkiye'ye başarılı bir ziyarette bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Jiang'ın ziyaretinde, iki devlet arasında "Joint Communiqué" imzalanmıştır. İki tarafın üst düzey yetkilileri tarafından bir antlaşma

¹³⁵ Hakan Hastaoğlu, "Çin-Türkiye Füze Anlaşması Dengeleri Nasıl Bozdu?", Aktüel, <http://www.aktuel.com.tr/dergi/2013/12/04/cinturkiye-fuze-anlasmasi-dengeleri-nasil-bozdu> 5 Aralık 2013.(Erişim tarihi:04.05.2018).

imzalanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında enerji alanında teknik iş birliği hakkında bir protokol gerçekleştirilmiştir.¹³⁶

Çin Cumhurbaşkanı Jiang Ze Min için düzenlenen ziyafette kabinenin oybirliği ile verebileceği bir madalya Cumhurbaşkanı Jiang Ze Min'a verilmiştir. Çin'in Uygurlara yaptığı eylemleri şiddetle kınayan sağcı Milliyetçi Hareket Partisi ilk önce onay vermeye direnmiştir ancak son dakikada oy vermiştir.¹³⁷

Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, 2002'de ziyarette bulunan Çin Başbakanı Zhu Rong Ji'ye yaptığı açıklamada, hükümetinin Türkiye'deki “Doğu Türkistan” unsurlarının faaliyetlerinin kısıtlanmasını hızlandıracağını söylemiştir. Zhu Rong Ji Çin ve Türkiye'nin, uluslararası terörle mücadelede büyük sorumlulukları paylaştığını söyleyerek, Çin ve Türkiye'nin, “Doğu Türkistan teröristlerinin” Çin-Türkiye ilişkilerine zarar vermesini önlemek için daha yakın iş birliği ve birlikte çalışmasını umuyor olduğunu açıklamıştır.¹³⁸

Çin ile Türkiye arasındaki ikili ilişki hem Soğuk Savaş'ın politik gerilimleri hem de sınırlı ekonomik değişimler yüzünden 1990'lara kadar duraklamıştır. 1990'lı yıllarda Çin-Türkiye ilişkilerini canlandıran temel faktör silah satışları olmuştur. ABD ve Avrupa ülkelerinin Kürt meselesi yüzünden Türkiye'ye silah satışını sınırlandırması Türkiye Çin iş birliğinin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir.¹³⁹

¹³⁶ Yao Kuang Yi, “Sino-Turkish Relations”, ÇHC Ankara Büyükelçiliği, <http://tr.china-embassy.org/eng/ztgx/t162025.htm>, (Erişim tarihi:27.09. 2017).

¹³⁷ Stephen Kinzer, “Jiang's Cordial Visit to Turkey Overshadowed by Ethnic Dispute”, The New York Times, <http://www.nytimes.com/2000/04/19/world/jiang-s-cordial-visit-to-turkey-overshadowed-by-ethnic-dispute.html>. (Erişim tarihi 05.04.2018).

¹³⁸ John C. K. Daly. “Sino-Turkish Relations Beyond The Silk Road Publication”, China Brief News, <https://jamestown.org/program/sino-turkish-relations-beyond-the-silk-road-2/> February 21,2 2007.(Erişim tarihi:05.05.2018).

¹³⁹ Wang Jin, “After the Failed Coup: A New Dawn for China-Turkey Relation?”, The Diplomat, , <https://thediplomat.com/2016/08/after-the-failed-coup-a-new-dawn-for-china-turkey-relations/>.(Erişim tarihi:03.03.2018).

Türkiye-Çin askeri ilişkileri, 15 Mart 1995'te Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Halis Burhan'ın Çin ziyaretiyle ivme kazanmış ve Burhan Çin Savunma Bakanı Chi Hao Tian ile görüşmüştür. 7 Haziran 2001'de TSK Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu Çin'i ziyaret etmiş ve Çin Halk Ordusu Genelkurmay Başkanı Fu Quanyou ile görüşmüş, ayrıca Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin tarafından da kabul edilmiştir. 21 Haziran 2002'de ilk kez dünya turuna çıkan Çin Deniz Kuvvetleri Filosu, üçüncü durağı olan Türkiye'nin Aksaz Limanı'na demir atmıştır.¹⁴⁰

Bu dönemde askeri ilişkilerdeki başarıları şöyle sıralamak mümkündür:¹⁴¹

20 Aralık 1996 Türk-Çin askeri işbirliğini öngören bir gizli anlaşma imzalanmıştır.

Şubat 2000'de sınır ötesi suçlarla mücadelede işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

6-10 Eylül 2000 tarihinde Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu Çin'i ziyaret etmiştir.

1.4. Hu Jin Tao Döneminde Türkiye –ÇHC İlişkileri

2000'li yıllardan başlayarak Türkiye, dış politikasını sadece NATO ve Euro-Atlantik merkezli olmaktan çıkarıp çok taraflı ve aktif bir dış politika olarak yeniden oluşturmuştur. Bu nedenle Türkiye için Çin, artık Soğuk Savaş zihniyetinin ikili kalıpları ile değil aksine uluslararası sistem ile yeni ilişkileri kapsamında değerlendirilmesi gereken bir aktör olmaktadır.¹⁴² Türkiye uzun süredir ABD'ye çok bağlı kalmıştı. Fakat 2000'lerde Washington'un, Ankara'nın politik ve askeri

¹⁴⁰ Türkiye- Çin İlişkilerinin 40 Yılı(1971- 2011)), http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Rapor-_042012-son.pdf, s. 21.(Erişim tarihi:03.03.2018).

¹⁴¹ *Ibid.*, s.23.

¹⁴² adir Temiz, “Türkiye-Çin ilişkileri”, SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf>, s.(Erişim tarihi:01.04.2018).

hizmetlerini giderek daha fazla talep etmesinden sonra, Erdoğan yirmi yedi yıl içinde Çin'e resmi bir ziyarette bulunan ilk Türk başbakanı olmuştur.¹⁴³

2010 yılında “Stratejik İşbirliği” düzeyine yükseltlen Çin- Türkiye ilişkileri, son dönemde karşılıklı üst düzey ziyaretlerin de katkısıyla hızla gelişmiştir. Türkiye’nin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 24-29 Haziran 2009 tarihlerinde Çin’e gerçekleştirdiği resmi ziyaret, 14 yıl aradan sonra cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur. Türkiye ile Çin arasında Gül ve Hu’nun huzurunda 3 milyar dolar değerinde 7 adet ikili anlaşma imzalanmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül’ün ziyareti meyvelerini vererek 23 firma ile 56 milyon 150 bin dolar tutarında 6 ayrı anlaşma imzalanmıştır. Kısaca, iki ülke arasındaki ticaret hacmi, AK Parti hükümeti döneminde % 40 artarak 17 milyar \$'a ulaşmış ve bu şekilde Çin, Türkiye'nin Uzakdoğu'daki en büyük ticaret ortağı olmuştur¹⁴⁴. 7-9 Ekim 2010 tarihlerinde ise dönemin ÇHC Başbakanı Wen Jiabao Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün davetine icabetle 20-22 Şubat 2012 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir.¹⁴⁵

Özellikle 2012 senesinde Türkiye’de “Çin yılı”nın kutlanmasıyla Çin’den 28 heyet Türkiye’yi, Türkiye’den 72 heyet Çin’i ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler kapsamında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2009’daki Çin ziyaretinin son durağı olarak Şincan Uygur Özerk Bölgesi’ne gitmiştir. Bu bölgeye, bundan önce en üst düzey ziyareti 2002 yılında, dönemin Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli ile dış ticaretten sorumlu Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen gerçekleştirmişti.¹⁴⁶ Bu bölgeden yaşanan “5 Temmuz Ürümçi

143 Bruce Gilley, Andrew O Neil, *Middle Powers and the Rise of China*, Washington, Georgetown University Press, 2014, s.192.

144 Abdülkadir Emin Öner, “Türkiye- Çin İlişkileri: Enerji İşbirliğine Doğru”,TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3702/turkiye_-_cin_iliskileri_enerji_isbirligine_dogru.(Erişim tarihi:04.02.2018).

145 “Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 26.04. 2018).

146 “Abdullah Gül, Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (2)”, <https://www.haberler.com/abdullah-gul-sincan-uygur-ozerk-bolgesi-nde-2-haberi>, (Erişim tarihi:07.03.2017) .

Olayı” nda ikili ilişkilerin gerginleşmesinden bir sene sonra, dönemin Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Çin’e yaptığı beş günlük ziyaretine Şincan Uygur Özerk Bölgesi’nde, Kaşgar’dan başlamıştır. Bu ziyaret Çin ile Türkiye arasındaki güvenin artmasını simgelemiştir. 2012 yılında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Çin ziyaretinde, Şincan Uygur Özerk Bölgesi’ne uğraması da üst düzey ilişkilerdeki güveni bir defa daha yansıtmıştır.

1.5. Türkiye-ÇHC İlişkilerindeki Sorunlar

1.5.1. Doğu Türkistan Sorunu

“Doğu Türkistan” kelimesine bakıldığında, “neyin doğusu olduğu”na dikkat etmek gerekmektedir. Değişik kaynaklarda değişik açıklanan kelime nasılsa merkezi hâkimiyetin, bölgenin batısında olduğunu ima etmektedir.

“Doğu Türkistan” kelimesi Şincan Uygur Özerk Bölgesi’nde yasaklanan bir kelimedir. Türkiye’nin yıllardır bu kelimeyi kullanmaya devam etmesi de Çin’in, Türkiye’ye şüpheli bakmasına sebep olmuştur.

Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal birçok konuşmasında Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar uzanan Türk Dünyası, kelimesi ile tüm Türki halklarına olan tarihi yakınlığı belirtmektedir. Ancak Çin ve Rusya’nın pek hoşuna gitmeyen bu kelime, Türkiye’ye karşı uyanık olma tavrına gidilmesine sebep olmuştur.¹⁴⁷

SSCB’in dağılması ile Türkiye liderlerinin Türkçülük hakkındaki heyecan verici konuşmaları devlet içindeki milliyetçi güçleri etkilediği gibi Türkiye’deki Uygur Bağımsızlık Hareketleri lobilerinin harekete geçmesine de manevi destek vermişti. Özal’in bahsettiği Türk Dünyası bir coğrafya adlandırması mıdır ya da bir siyasi

¹⁴⁷ Fikret Bila, “Bir Millet Altı Devlet”, Milliyet, <http://www.Milliyet.com.tr>, (Erişim tarihi:07.12.2015).

tanımlama mıdır? Gerçek nedir? On sene sonra, ilk anda yaşanan heyecan kalmamıştır. Bahsedilen coğrafyada, altı tane bağımsız devlet ve Türkiye; çok akıllıca davranması gereken iki devlet, Çin ve Rusya bulunmaktadır. Türk dünyası sadece edebiyat, kültür için kullanılan bir kelime olarak kalmıştır.

Türkiye-Çin ilişkilerindeki Uygur sorununa bakıldığında en büyük zararı görenler yine de Uygurlar'dır. Şincan Uygur Özerk Bölgesi, yaşanan binlerce olaya rağmen Çin'in batısındaki tüm bölgeler içinde en gelişmiş olan bölgedir. Çin'in, demokrasi açısından daha gelişmesi için uzun bir yolu bulunmaktadır. Uygur Bölgesi'nin gelişimi ve geleceği artık Çin'in gelişmesi ve geleceğinden ayrı değildir.

Soğuk Savaş sonrası 1990'larda, SSCB'nin dağılması ile tekrar umutlanan Uygur Bağımsızlık hareket liderleri, dönemin Türkiye cumhurbaşkanları Özal ve Demirel'in konuşmalarından destek bularak harekete geçmiştir.

Mart 1992'de Uygur Bağımsızlık Hareketi lideri İsa Yusuf Alptekin, Turgut Özal ile İstanbul'da görüşmüştür, bu esnada Özal, Orta Asya'daki bağımsız Türk devletlerinden sonra, sıranın Doğu Türkistan'a geleceğini söylemiştir.¹⁴⁸ 1995'te İsa Yusuf Alptekin İstanbul'da vefat ettiğinde, İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan evini ziyaret etmiş ve onu "büyük mücahit" diye övmüştür. Sultan Ahmet yakınındaki bir parka İsa Yusuf Alptekin adı verilmiş, buraya Doğu Türkistan bayrağı dikilmiş ve Doğu Türkistan Anıtı yapılmıştır.

Çin Dışişleri Bakanlığı'nın sert tepkisiyle, önce bunun Türkiye'nin iç sorunu olduğunu belirten Ankara, bir sene sonra Doğu Türkistan Anıtı'nı yıkmış ve parkın

¹⁴⁸ Selçuk Çolakoğlu, "Türkiye'nin Doğu Politikası Çerçevesinde Kuzeydoğu Asya Ülkeleriyle İlişkileri", (der.) Sedat Laçiner, Hacı Ali Necefoğlu ve Hasan Selim Özertem. *Türk Dış Politikası*, Uluslararası III Türk dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, USAK, 2001, Ankara. s.170.

adını da değiştirmiştir.¹⁴⁹ Bu olay Çin-Türkiye ilişkilerindeki değişimlerin ilk sinyallerini vermiştir.

Türkiye'nin Çin'e karşı farklı politika izlemesinin sebepleri şunlardır:

Birincisi, 1990'lardan başlayarak Çin ekonomisinin dünya iktisadının zirvesinde göze çarpması; diğeri ise, Güney Kıbrıs konusunda Çin'in BM daimi üye devleti olarak destek oyu vermesi olmuştur. Bundan başka, Türkiye'nin gittikçe karmaşılaşmaya başlayan iç sorunları da yükselen Çin ile iyi geçinmesini icap ettirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Çin'in Orta Asya'da bağımsızlığına kavuşan Türk devletlerinin hükümetleri ile anlaşmaya varması Uygur bağımsızlık hareketçilerinin yeni topraklara göç etmesine sebep olmuştur. 1990'larda ABD'de kurulan Uygur Amerikan Derneği (UAD) her yıl ABD Hükümeti'nden 250.000\$ alarak demokrasi ve insan haklarını koruma adına hizmet vermiştir.¹⁵⁰ Ayrıca merkez ofisi Almanya'da bulunan Dünya Uygur Meclisi (WUC)'nin de Avrupa'da aktif olarak faaliyette bulunduğu malumdur. Türkiye ise, Orta Asya'dan sonra en çok Uygur nüfusu bulunduran, hem de Uygur sorununu en çok dile getiren ülkedir. On bine¹⁵¹ yakın Uygur'u barındırmakta olan Türkiye, Çin tarafından her zaman şüpheli olarak görülmektedir.

1990 ile 1997 yılları arasında Türkiye, Çin'in hassasiyetini göz ardı ederek, Türk Dünyası sloganıyla Uygur bağımsızlık hareketine destek vermiştir. Buna karşın Çin hükümeti, Şincan'da “Yan Da” sert vuruş politikasını icra etmiştir.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Michael Clarke, *Insaide Xinjiang: Space, Place and Power in china's muslim Far Northwest*, Anna Hayes (ed.), London, Routledge, 2016. s.242.

¹⁵¹ “Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlılar Vatandaşlık İstiyor”, Türkiye Gazetesi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/7.6.2016>. (Erişim tarihi:25.03.2019).

Çin'in güçlenmesiyle, Çin ile yakın ilişkileri başlatmayı düşünen Türkiye, Çin Cumhurbaşkanı Jiang Ze Min'in Türkiye ziyaretinde teröre karşı ortak nizam anlaşmasını imzalamış, Uygur bağımsızlık hareketlerinin terör hareketi olduğunu kabul etmiştir.

2009 yılındaki 5 Temmuz olayı nedeniyle soğumaya yüz tutan Türkiye-Çin ilişkileri bir taraftan, Türkiye'nin Uygurlar politikasını değiştirmiştir. Öbür taraftan ise Ticari ilişkilerin en önemli unsur olduğuna inanan Çin'i, Türkiye konusunda yeni bir politika izlemeye mecbur etmiştir.

1.5.2. Kürt Sorunu

Mao sonrası Çin'in yurt içi ve yurt dışında en çok vurgulanan politikası, bölücülüğe karşı hem kendi devletini korumak hem dost devletleri desteklemektir. Bu da Çin'in kendi içindeki Tibet, İç Moğolistan, Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde oluşabilecek sorunların öngörülmesinden kaynaklanmaktadır.

Çin akademisyenleri ve basını tarafından, Kürt sorunu dile getirilirken; uzun bir tarihsel bağa ve kültüre sahip bu milletin halen kendine ait bir devleti olmaması üzücü olsa da aynı zamanda, Kürt sorununun sadece kendi bulunduğu devlet içinde özerk bölge olarak istikrara kavuşabileceği, bağımsızlığa giden herhangi bir yolun küresel savaşa yol açacağı çözüm olarak gösterilmektedir.¹⁵²

1959'da Irak'ta başlatılan Kerkük isyanını, Bağdat'a karşı yapılan Kürt kahramanlık savaşı olarak algılayan Çin, 1975'de isyan durduktan sonra Irak ile

¹⁵² 潘志平, (主编), 民族自决还是民族分裂: 民族和当代民族分裂主义, 新疆人民出版社, 乌鲁木齐, (Pan Zhi Ping(ed.), *Ulusal özerklik veya ulusal bölünme: ulusal ve çağdaş ulusal ayrılıkçılık*, Urumqi: Xinjiang Halk Yayınları), 1999, s.88-91.

ilişkilerini geliştirmiş, 1980'lerde en büyük silah pazarı olan Irak ile memnun edici pazarlıklar yapmıştır. Irak da bu silahlar ile Kürt isyanlarını bastırmıştır.¹⁵³

Kürtler Körfez Savaşı'ndan başlayarak Çin'in dikkatini çekmeye başlamıştır. ABD ordusunun Irak'taki Kürtleri koruma göreviyle, Irak ile uğraşmaya başlamasından sonra Çin'in gözleri, Kuzey Irak'taki zengin petrol kaynaklarına sahip bölgede yaşamakta olan Kürtlerin potansiyel gücünü görmesine yetmişti. Türkiye'deki Kürtler, Çin'in Türkiye politikasında açıkça dile getirmediği ancak takip etmeyi de hiç bırakmadığı konu olmuştur.

1990'lar Türkiye'nin devlet içindeki Uygur ayrılıkçılarına karşı sert durduğu dönemdir. Bu nedenle Çin'in, dönem itibariyle Kürt ayrılıkçılarına destek vermediği, Türkiye Hükümeti'ne verilen destek gibi görünse de bunun başka bir sebebi de vardır. O da Uygur ayrılıkçılarının, Kürt bağımsızlık hareketlerinden umutlanmasıdır.

2000'lere gelindiğinde Körfez Savaşı'ndan bu yana, Irak'taki Kürt'ler, ABD tarafından korunan, fiilen bağımsızlığa sahip bir alanda yaşamaktadır. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra yeni Irak ordusu Kürtlerin sınırını aşmamaktadır. Çin'in Kürtlere olan ilgisinin arttığına dair göstergeler vardır. 2003 Ağustos ayının başında Pekin, Saddam sonrası Irak'ın ilk başkanı olacak olan Kürdistan Yurtsever Birliği (PUK) başkanı ve Irak Geçici Yönetim Konseyi üyesi olan Celal Talabani'ye ev sahipliği yapmıştır. Pekin Hükümeti'nin Kürt liderlerine Çin ziyaretini teklif etmesi ve farklı bir iş birliğinde bulunması da Çin Hükümeti'nin Kürt bağımsızlığına olan tavrının her vakit değişeceğini ispat etmiş durumdadır.¹⁵⁴

¹⁵³ Yitzhak Schicho, "China's Kurdish Policy" China Brief, <https://jamestown.org/program/chinas-kurdish-policy/> (Erişim tarihi:05.05.2017).

¹⁵⁴ *Ibid.*,

1.5.3. Tayvan Sorunu

Tayvan Çin Halk Cumhuriyeti'nin güneydoğusunda bulunan doğu ve güneyde Çin deniziyle sınırlanan bir ada ülkesidir.

Tayvan sorunu ÇKP tarafından Çin iç savaşında yenilip Formoza Adası'na kaçan Çin Milliyetçi Partisi'nin (KMT), 1912 yılında kurulan Çin Cumhuriyeti'nin, Tayvan'da hala devam ediyor olduğunu ilan etmesi ve ABD koruması altında birçok ülke tarafından Çin'in meşru temsilcisi olarak tanınmasından kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş'ın başlangıcında Komünist Blok'a karşı ortaya çıkan Truman Doktrini önemli coğrafi yerleşiminden dolayı Tayvan'ın, ABD dış politikasındaki önemini arttırmıştır. Kore Savaşı'ndan sonra ABD-Çin Cumhuriyeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre, ABD Tayvan'ı güvenliğini tehdit eden herhangi bir dış güçten koruyacaktır.¹⁵⁵ Böylelikle 1971 yılına kadar Tayvan, Türkiye dâhil birçok ülke tarafından tanınmıştır. Tek Çin politikası uyarınca, 1971'de BM'in ÇHC'ni kabul etmesi ve çok sayıda devletin bunu tanıması Tayvan'ı zor duruma sokmuştur.¹⁵⁶ Şu an 20'ye yakın Orta Afrika ve Orta Amerika ülkesi tarafından tanınmakta olan Tayvan, aynı zamanda dünyanın önde gelen birçok ülkesi ile gayri resmi ilişkilerini sürdürmektedir. Tayvan'ın mevcut ÇHC baskısına rağmen hala uluslararası arenada faaliyet gösterebilmesinin sebeplerinden biri ekonomisinin istikrarlı büyümesi ve birçok gelişmiş ülke için cazip gelen yatırım fırsatlarıdır. Türkiye de, Tayvan ile iktisadi ilişkilerini normal şekilde devam ettirmektedir.

Türkiye, ÇHC ile diplomatik ilişki kurduktan sonra Tayvan ile olan ilişkisini kesmiş ve bu durum Soğuk Savaş boyunca devam etmiştir. 1990'ların başında Türkiye,

¹⁵⁵ Malcolm Cook, "Taywan's Identity challenge", *SAIS Review*, Vol:25, No.2, (2005), s. 84-85.

¹⁵⁶ 徐成芳, 和平方略: 中国外交策略研究, 时事出版社, Xu Cheng Fang, *Barış Stratejisi: Çin'in Diplomatik Strateji Araştırmaları*, Shen Yang Eğitim Üniversitesi yayınları, Shen Yang, 2001, s.176.

Tayvan ile olan iktisadi ilişkilerini güçlendirmek adına önemli adımlar atmıştır. 1992 Tayvan Dış Ticaret Bakanı Çan Şı Yen, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i ziyaret etmiştir¹⁵⁷ Türkiye 1971 yılından beri Çin Cumhuriyeti yerine Tayvan ismini kullanarak, Çin'i şüphelendirmekten kaçınsa da; şu an Tayvan'ın İstanbul'da çalışmakta olan Taybei İktisad ve Kültür Odası, eski Çin Cumhuriyeti büyükelçiliğinin görevini yerine getirmektedir. 2000'lerden başlayarak Türkiye ve Tayvan iş adamları arasında görüşmelerin artması da Çin'i kuşkulandıran önemli unsurlardan biridir.

Türkiye'nin, Tayvan'ı Makao ve Hong Kong statüsünde görmesi Çin tarafından hiç anlaşılamamış bir durumdur. Çünkü her ne kadar Çin-Tayvan ilişkileri yakınlaşmış olsa da Çin'in Tek Çin politikası hiçbir zaman değişmeyecektir. Türkiye Dışişleri Bakanlığının Tayvan ile direkt iletişime geçmesi Çin-Türkiye ilişkilerinde tedirginlik yaratmaktadır.

2. EKONOMİ

Büyük bir sanayi devrimi yaşamakta olan Çin, düşük maliyetli ürünlerden ileri teknolojik ürünlere geçiş yapmaktadır. Dışa açıldıktan sonraki Çin ekonomisinin gelişmesine bakıldığında aşağıdaki gibi bir strateji uygulamakta olduğu gözlemlenmektedir.¹⁵⁸

- Bu stratejiler dışa dönüktür
- Bu stratejiler özünde, serbest piyasa güçlerine ve piyasa mekanizmasına bağlıdır.

¹⁵⁷ Selçuk Çolakoğlu ve Arzu Turgut, *Turkey and Taiwan: The Relationship Seeking Its Ground*, Ankara, USAK, 2011, s.10.

¹⁵⁸ Kaan Akil, *Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s.15.

- Ekonominin büyümesini sağlayan itici güç ihracattır.
- Ekonominin liberalleşmesi temel unsur olarak kabul edilmiştir

Bu stratejilerin sonuçları ise şu şekilde söylenebilir:¹⁵⁹

- Düşük enflasyon
- Fiyat istikrarı
- Ekonomide yüksek hızı
- İhracatta büyüme
- Dış borçlarda azalma

Çin birçok gelişmiş ülkenin şehirleşme sorunlarından ders alarak, köylü işçilerin kendi yerlerinde istihdam edilmesini desteklemiştir. Bu tedbir sayesinde hem köylerin sanyileşmesi hızlanmıştır hem de uzun dönemde şehirleşme için sağlam altyapı oluşturulmuştur.¹⁶⁰

Türkiye-Çin iktisadi ilişkilerinin yapısını oluşturan, Çin'in ihracata yönelik üretim sistemidir. Çin'in DTÖ'ye üyeliğinden kaynaklanan imkanları, devletin ihracata yönelik desteği, Türkiye ile olan iktisadi ilişkilerinde üstünlük kazanmasına yol açmıştır.¹⁶¹

2.1. İktisadi İlişkiler (1976-1993)

Şu an Türkiye'de yerleşmiş olan 36.300 yabancı firma içinde 540 tane Çin şirketi bulunmaktadır. Bunlar arasında önde gelenleri China Railway Construction,

¹⁵⁹ *Idem.*

¹⁶⁰ *Ibid.*, s.16.

¹⁶¹ *Ibid.*, s.66.

China National Aero-Technology, Dong Fang Electric Corporation, China General Technology Holding, China National Machinery and Equipment Corp China, National Petroleum Corporation, Shangde (Güneş enerjisi şirketi) Chongqing Lifan (Chery marka otomobil üreticisi), Huawei Technology (3. Nesil cep telefonu)dir.¹⁶² Çin’de de 500’e yakın Türk firması bulunmaktadır. Şu anda Türk yatırımcı firmalarının Çin’deki toplam yatırımını 25-30 milyar doları bulunmaktadır. Sektörel alanda değerlendirildiğinde ise Çin’deki Türk yatırımlarının daha çok tekstil ağırlıklı olduğu bilinmektedir. Silk Casmere, Mozaik Tekstil, Zorlu Tekstil’in Çin’de tesisleri kurulmuştur. Ayrıca Şişe Cam, Teba, DemirDöküm, Garanti Bankası ve Çimtaş gibi çok sayıda şirketin de ülkede ciddi girişimleri vardır.¹⁶³ 1990’lardan başlayan Türkiye-Çin dış ticaretinde, her Çinliye bir ürün satma hedefi ile Çin’e giren Türk şirketleri, en son 1993 yılında ihracatın en yüksek noktasına ulaştıktan sonra Türkiye’ye ithalatçı olup dönmüşlerdir.

1980’lerdeki Kürt sorunu nedeniyle ABD ve Avrupa ülkeleriyle olan silah ticaretindeki sorunlar sonrası Türkiye, savunma sanayinde ilk defa Çin ile iş birliğine gitmiştir. 1985’deki Turgut Özal’ın Pekin ziyareti sonrası işbirliğindeki ticari alanları çeşitli sektörlere genişletmek hedeflendi. 1974’de Pekin’de imzalan ticaret anlaşması sonrası Ekonomik Teknik İşbirliği Anlaşması (19.12.1981,Pekin) Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (13.11.1990, Pekin) imzalanmıştır.¹⁶⁴

¹⁶² Okan Müderrisoğlu, “Önemli Çin Firmaları” Zaman,22 Haziran, 2015,2009. http://www.sabah.com.tr/yazarlar/turkiyede_faaliyet_gosteren_onemli_cin_firmalari,(Erişim tarihi:23.04. 2017).

¹⁶³ “Çin’e Yerleşen Türk Şirketleri”, Capital Dergisi, <http://www.capital.com.tr/capital-dergi/cin'e-yerlesen-turk-sirketleri--haberdetay-1494> , (Erişim tarihi:23. 04. 2017).

¹⁶⁴ “Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”,Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.(23.04 2017).

Tablo 5: Türkiye ve Çin arasında dış ticaret (Dolar)¹⁶⁵

Yıllar	İhracat(x) 000 Dolar	İthalat(M) 000 Dolar	X/M	Dış Ticaret Hacmi 000 Dolar	Denge 000 Dolar
1990	37.2	246.3	0.15	283.5	-209.1
1991	20.4	171.8	0.11	192.2	-151.4
1992	144.2	172.4	0.83	316.6	-28.2
1993	511.9	255.2	2.00	767.1	-256.7
1994	354.8	257.8	1.37	612.6	+97.0
1995	67.0	539.0	0.12	605.9	-472.1
1996	65.1	551.3	0.11	616.4	-486.2
1997	44.4	787.5	0.05	831.9	-743.1
1998	38.0	846.1	0.04	884.1	-808.1
1999	36.6	894.8	0.04	931.4	-858.2
2000	96.0	1,344.7	0.07	1 440.7	-1,248.7
2001	199.3	922.0	0.21	1 121.3	-722.7
2002	268.7	1,364.3	0.17	1 603.0	-1,125.6
2003	492.4	2,596.1	0.19	3 088.5	-2,103.7
2004	390.5	4,451.9	0.09	4 842.4	-4,061.5
2005/3	98.6	1,277.7	0.08	1 376.3	-1,179.1

Türkiye ile Çin arasında yapılan dış ticaret tablosuna baktığımızda 1992’te en küçük dengesizlik oranının görülmesi dışında, sürekli ihracat ve ithalat arasında büyük açık olduğu görülmektedir. Türkiye’den daha uzak olan Almanya, Çin’in 6. sıradaki ihracatçısıyken, Türkiye, Çin’in 27. sıradaki ihracatçısıdır. 1992’ye kadar tasarruf döneminde olan Çin, henüz hizmet sektörünü geliştirmemiştir. Bu ise, modernleşme için gereken inşaat sektörlerinde ihtiyaç duyulan hammadde tedarikinde, Türkiye’ye büyük yatırım yapma fırsatı vermiştir. Bu dönemde dış ticarete, Türkiye’nin Çin’e göre daha kazançlı olduğu düşünülürken sonradan Türkiye’nin Çin’i takibinin yetersiz kaldığı görülmüştür. Hatta şimdiye kadar dış ticaret alanında Türkiye sadece birkaç sektöre odaklı halde devam etmektedir. İki ülke arasındaki ithalat ve ihracat sektörüne bakıldığında şu tablo göze çarpmaktadır:

¹⁶⁵ Mevlüdiye Şimşek, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Erciyes üniversitesi, (Erişim tarihi:24.04.207).

Tablo 6: Türkiye'nin Çin'den En Fazla İthal Ettiği Ürünler¹⁶⁶

Ürün Kodu (HS -6)	Ürün Adı	Türkiye'nin Çin'den İthalatı (Milyon US \$)	Türkiye'nin Çin'den İthalatının Birim değeri (\$/kg)	Türkiye'nin Dünya İthalatının Ortalama Birim Değeri (\$/kg)	Ağırlıklanmış Dünya Ortalama Birim Değeri (\$/kg)	Çin'in Sektördeki Toplam Dünya İhracatında Sıralaması
847130	Taşınabilir dizüstü bilgisayarlar; ağırlık < 10 kg.	1.231	167,6	325,3	203,6	1.
852520	Radyo/televizyon yayını için verici cihazlar	1.091	569,5	501,6	628,4	1.
852990	Hava taşıtı, radar, telsiz-uzaktan kumanda cihazı aksam, parçaları	464	31,9	258,6	61,4	2.
853120	Gösterge tabloları-sıvı kristal, diyet tertibatlı	450	31,5	150,5	367,6	3.
851780	Telefon cihazları	379	82,3	311,2	211,9	1.
950390	Diğer oyuncaklar, küçültülmüş modeller, bulmacalar	338	13,3	25,9	11,2	1.
847160	Giriş/çıkış birimleri	288	19,1	113,3	27,6	1.
850239	Diğer elektrojen grupları	259	6,0	59,5	45,7	10.
550410	Suni devamsız lifler (işlem görmemiş) (viskoz ipeğinden)	224	2,3	5,3	2,3	1.
841430	Soğutma cihazlarında kullanılan kompresörler	183	4,0	20,2	13,2	1.

Türkiye'nin Çin'den ithal ettiği ürünlere bakıldığında çoğunun teknolojik cihaz ya da yoğun iş gücü talep edilen sektörler olduğu görülmektedir. Türkiye aynı teknolojik ürünleri Avrupa pazarlarına da satmaktadır, ama neden Çin'den satın almaya ihtiyaç duymuştur? Çin'le hiçbir ülkenin rekabet edememesinin sebebi iş gücü giderlerinin düşüklüğüdür. Çin nüfusunun şu an yaşlanmaya eğilim göstermesi ve yasa sisteminin düzene girmesiyle iş gücü maliyetinin de yükselebileceği düşünülmektedir. Türkiye'nin kendisine daha yakın, işgücünün daha ucuz olduğu bölgelere yatırım yapması tavsiye edilebilir.

¹⁶⁶ Rem Kızılcıca, “Türkiye'nin Çin ile Dış Ticaretinde Bilinmesi gereken üç şey”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Mart, 2014, <http://www.ebo.org.tr/ebsomedia/usefullink/4870929tepav-cin-ile-dis-ticaret.pdf>. (Erişim tarihi: 23.04.2017).

Tablo 7: Türkiye'nin Çin'e En Çok İhraç Ettiği Ürünler¹⁶⁷

Ürün Kodu (HS -6)	Ürün Adı	Türkiye'nin Çin'den ihracatı (Milyon US \$)	Türkiye'nin Çin'e ihracatın Birim Değeri (\$/kg)	Türkiye'nin Dünya ihracatının Ortalama Birim Değeri (\$/kg)	Ağırlandırılmış Dünya Ortalama Birim Değeri (\$/kg)	Türkiye'nin Sektördeki Toplam Dünya İhracatında Sıralaması
251512	Mermer ve traverten (blok, kalın dilimler şeklinde kesilmiş)	560	0,19	0,17	0,29	1.
261000	Krom cevherleri ve konsantreleri	360	0,20	0,20	1,07	2.
260300	Bakır cevherleri ve konsantreleri	268	1,21	1,27	4,97	14
251511	Mermer ve traverten (ham/kabaca yontulmuş)	173	0,18	0,25	0,23	1.
260700	Kurşun Cevherleri ve Konsantreleri	103	1,46	1,47	3,25	9.
252890	Tabii diğer boratlar vb. konsantreleri	83	0,34	0,31	0,35	1.
261690	Diğer kıymetli metal cevherleri ve konsantreleri	64	3,12	3,10	2651,29	11.
260800	Çinko cevherleri ve konsantreleri	63	0,32	0,47	2,01	11.
251520	Ekosin ve yontulmaya/İNŞAATA elverişli diğer kireçli taşlar	47	0,19	0,20	0,32	1.
261900	Cüruf, moloz ve demir/çeliğin imalinden elde edilen diğer döküntüler	33	0,08	0,07	0,27	5.

Çin'in dünya ortalama birim fiyatının Türkiye'den düşük olduğu sektörler

İhracat tablosuna bakıldığında Türkiye'nin Çin'e sattığı ürünlerin, çoğu hammadde ürünleridir. 1990'larda başlanan bu düzen hala değişmemiştir. Çin dünyanın her köşesine çeşitli ürünler satarken Türkiye'nin doğal hammaddeden başka bir şeyi, Çin pazarına dâhil edememesi düşünülmesi gereken bir meseledir. En önemli konu ise, mevcut sanayi altyapısındaki sorunların çözülerek destekleyici ve öncül politikaların yürürlüğe girmesini sağlamaktır.

2.2. İktisadi İlişkiler (1993-2002)

Türkiye 820 milyar dolar civarındaki milli geliri ve 160 milyar doları aşan ihracatıyla dünyanın en büyük on altıncı ekonomisine sahip ve istikrarlı büyümesini sürdüren önemli bir ülkedir. Ancak Çin, ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi pozisyonunda bulunan ve yıllık 2 trilyon doları aşan ihracatıyla dünya piyasalarını domine eden bir “ekonomik süper güç”tür. Türkiye-Çin ticaretinin

¹⁶⁷ Ibid.

koşullarını Çin'in tek taraflı olarak belirlediğini söylemek doğru değilse de, ticaret dengesindeki mevcut asimetri doğal olarak ilişkiler üzerinde belirleyici olmaktadır.¹⁶⁸

1990'lı yıllar ise, ihracat amacıyla Çin'e giden Türk iş çevrelerinin Çin'de iş yapmanın ve mal satmanın kolay olmadığı şeklinde genel bir algı edindikleri ve ihracat yerine düşük maliyetli Çin ürünlerini Türkiye'ye ithal ederek kar elde etmeyi tercih ettikleri bir dönem olmuştur. İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) bir raporunda bu konunun altı çizilmiştir: "Türk girişimcileri, dünyaya kapılarını açmaya başlamasıyla dev bir çekim merkezi haline gelen Çin pazarında beklediklerini bulamadılar. Ülkeye mal satmaya giden Türk işadamlarının hemen hepsi, Çin piyasasındaki malların ucuzluğu karşısında, ihracatçı olarak ayrıldıkları Türkiye'ye ithalatçı olarak döndüler."¹⁶⁹

Bu dönemde Türkiye'nin Çin karşısındaki ticaret açığı artmaya başlamış ve politika yapıcılarının Çin'in tehdit mi, fırsat mı olduğu konusunda yaşadıkları kısır ikilem, bu ülkeyle ekonomik ilişkilerin orta ve uzun vadede nasıl inşa edilebileceği konusunun yeterince tahlil edilmesini engellemiştir.¹⁷⁰

Türkiye ve Çin arasındaki ticari ilişkiler 1965 yılında başlamış, 1995 yılından sonra Çin'in Türkiye'ye olan ihracatında çeşitlenme yaşanmış ve başlangıçta ağırlıklı olan tekstil ürünlerinin yerini giderek mekanik ve elektronik ürünler almıştır. Türkiye'nin Çin'e olan ihracatındaki başlıca ürünler ise çelik, bakır ve mermer olarak öne çıkmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Altay Atlı ve Sadık Ünay, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye- Çin Ekonomik İlişkileri", *Analiz*, SETA, (2014), S.96, s.20.

¹⁶⁹ "İhracata Giden İthalatçı Döndü.", *Milliyet*, 5 Şubat 2001.

¹⁷⁰ Atlı, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye- Çin Ekonomik İlişkileri", s. 21.

¹⁷¹ Patıgılı Kaweili, Muhittin Adıgüzel, "Türkiye Çin dış Ticaretinin İncelenmesi, Tartışma metinleri", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü.

Türkiye'nin Çin'e İhraç Ettiği Ürünler: Mermer ve traverten, krom, bakır, kurşun, demir, çinko, tabii borat cevherleri, bor oksitleri ve borik asitler.

Türkiye'nin Çin'den İthal Ettiği Ürünler: Otomatik bilgi işlem makinaları ve üniteleri, hücresel/diğer kablosuz ağlar için telefonlar, oyuncaklar, ses-görüntü ve diğer bilgileri almaya, çevirmeye ve vermeye yarayan araçlar, yük/insan taşıma amaçlı gemiler.¹⁷²

Türkiye'nin Çin'e ihracatının yapısı incelediğinde, Çin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve kimyasal ağırlıklı bir yapının olduğu görülmektedir. Çin'den yapılan ithalatın yapısı incelendiğinde, geniş bir ürün çeşitliliği ile karşılaşmaktadır. İthalatın önemli bir bölümünü yatırım ve ara mallar (3/4'ünü), geri kalanını ise tüketim malları oluşturmaktadır.¹⁷³

Anlaşma ve Protokoller

Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (13.11.1990, Pekin)

Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (23.05.1995, Pekin)

DTM ve MOFTEC Arasında Ticari İstişare Mekanizması Kurulması İçin Mutabakat (12.03.1999, Ankara)¹⁷⁴

Çin'in komünist geçmişinden kaynaklanan ve dış ticareti engelleyen uygulamalar henüz aşılamamıştır. Yöneticilerin ekonomide kendi adlarına rol sahibi olmak istemesi, belli sektörlerin kayırılması ve bunların yasa ve gümrük uygulamalarıyla korunmaya çalışılması ikili dış ticareti etkilemektedir. Devlet

¹⁷² “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim tarihi:02.10.2018).

¹⁷³ “Türkiye ile Çin'in Dış Ticareti”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, IGEME, <http://dijitalport.com/turkiye-ile-cinin-dis-ticareti/>, (Erişim tarihi:03.08.2018).

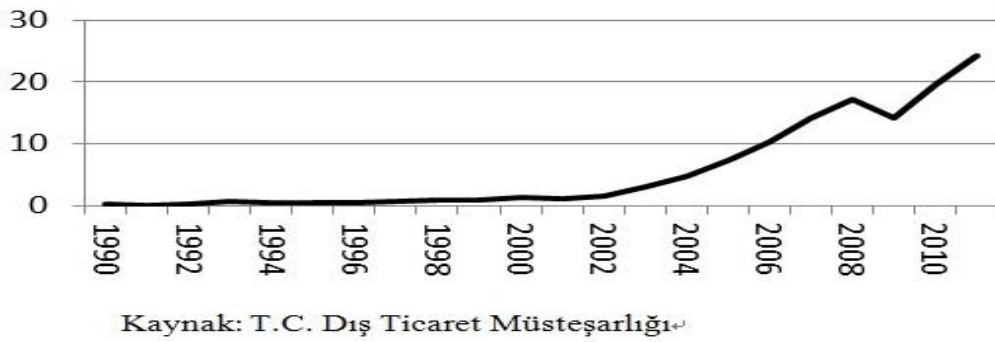
¹⁷⁴ “Türkiye ve Çin Arasındaki Anlaşma ve Protokoller”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://dijitalport.com/turkiye-ve-cin-arasindaki-anlasma-ve-protokoller>, (Erişim tarihi:02.02.2018).

mülkiyetli kuruluşların ekonomideki ağırlıklı rollerinin sürmesi istenmektedir. Bunlara bağlı olarak, yabancı yatırımcıların en fazla başını ağrıtan konuların başında yazılı olmayan ilave vergi yükleri gelmektedir. Yatırım aşamasında dile getirilmeyen, ancak işletme döneminde talep edilen vergi talepleri ortaya çıkabilmektedir.¹⁷⁵

2.3. İktisadi İlişkiler(2002-2012)

Türkiye - Çin arasındaki ticari ilişkilerde, 2000’de, bir milya dolar ticaret hacmi aşılmıştır. 2005 yılında ise 7.4 milyar, 2010 yılında ise 19.5 dolara ulaşmıştır.¹⁷⁶ Bu süreç aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.¹⁷⁷

Grafik 1: Türkiye-Çin Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Türkiye ile Çin dış ticaretinin, Türkiye için önem taşıdığı bu dönemde, Çin’le olan ticari ilişkilerde üç önemli nokta dikkat çekmektedir. Birinci nokta, Türkiye Çin’den ileri teknoloji ürünü malları düşük fiyatlarla almaktadır. İkinci nokta, Türkiye Çin’e yüksek oranda, ham doğal kaynak ürünlerini dünya ortalaması fiyatlarının altına satmaktadır. Üçüncü nokta da, son 16 yılda, Türkiye’nin Çin’e olan ihracatının hızla

¹⁷⁵ “Türkiye ve Çin Arasında Yaşanan Sorunlar”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, IGEME, <http://dijitalport.com/turkiye-ve-cin-arasindaki-ticarete-yasanan-sorunlar/>, (Erişim tarihi:04.04,2018).

¹⁷⁶ “Türkiye ile Çin’in Dış Ticareti”, <http://dijitalport.com/>, (Erişim tarihi:04.04.2018)

¹⁷⁷ “Türkiye –Çin Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Hızla Gelişimi”, <http://www.cinhh.com/>, (Erişim tarihi:04.04.2018).

artmasına rağmen, Türkiye hem Çin ithalatından önemli bir pay elde edememiş hem de gelişmekte olan Asya pazarına entegre olamamıştır.¹⁷⁸

Türkiye'nin Çin'e ihracatının yapısı incelediğinde, Çin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu şeylerin, hammadde ve kimyasal ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda mermer ve doğal taş, krom cevherleri, bakır cevherleri, kurşun cevherleri, manganez ve diğer kimyasallar Türkiye'nin Çin'e temel ihraç ürünlerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, oto yedek parçaları, çeşitli makineler (gaz türbini, dokuma makinesi vb.) deri, yün ve fındık gibi bazı ürün gruplarının ihracatında da gelişmeler gözlemlenmektedir.¹⁷⁹

Türkiye'nin Çin pazarına dahil ettiği doğal kaynak hammaddelerinden başka sektörde başarılı olamamasının nedeni ise, Türkiye'nin mevcut sanayi politikasının yapısındaki eksiklikten kaynaklanmaktadır.

2.4. İktisadi İlişkilerde Temel Sorun: Dış Ticaretteki Dengesizlik

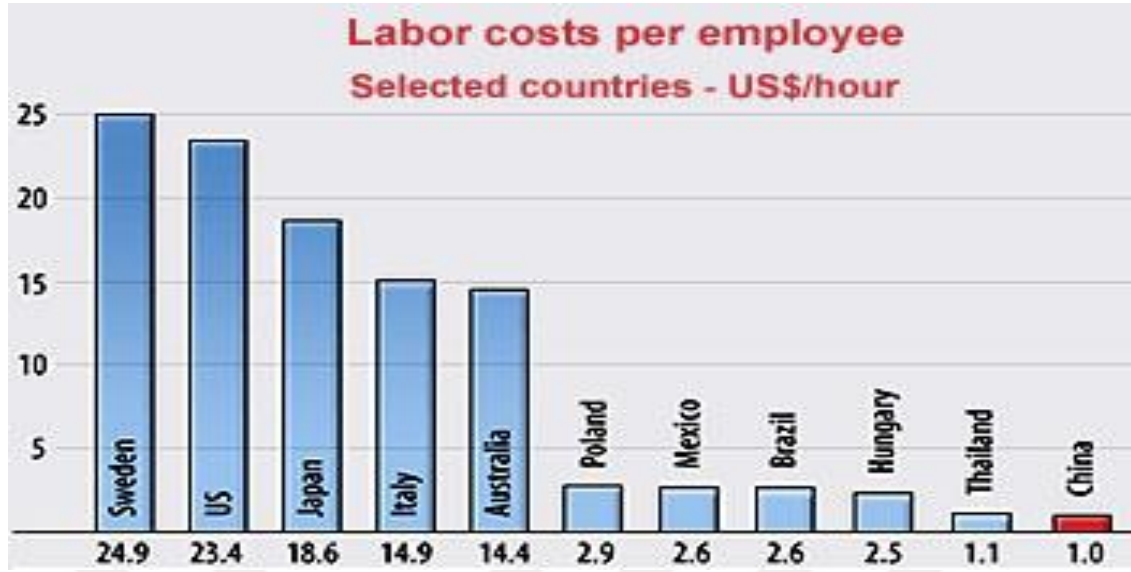
Çin' in kalkınması, iktisadi olarak çok hızlı bir şekilde yükselmesi olarak tanımlanıyor. Türkiye de Çin gibi hızlı şekilde gelişmiş bir ülkedir. İki tarafın hükümetleri de, dış ticarete birbirinden daha fazla yararlanma isteklerini açıkça belirlemiş ve sorunlar üzerinde çaba göstermelerine rağmen sorunlar ortadan kalkmamıştır. Özellikle, Türkiye büyük bir haksızlığa uğramış olduğunu düşünmüştür.

Türkiye-Çin dış ticaretine bakıldığında, başlangıçta pazar elde etme hedefiyle yola çıkılmışken sonrasında Türkiye'nin kendisi Çin pazarına dönüşmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden biri Çin'in bireysel işgücü maliyetinin çok düşük olmasıdır.

¹⁷⁸ “Türkiye ‘nin Çin İle Dış Ticaretinde Bilinmesi Gereken Üç Nokta”, *Ekonomik Forum, Araştırma*, s.76, <http://docplayer.biz.tr/3763566-Kobi-ler-buyuyen-ekonomik-guc-turkiye-nin-cin-le-dis-ticaretinde-bilinmesi-gereken-uc-nokta-s-70.html>, (Erişim tarihi:09.04.2018).

¹⁷⁹ “Türkiye ile Çin’in Dış Ticareti” ,<http://dijitalport.com/turkiye-ile-cinin-dis-ticareti/>, (Erişim tarihi:05.04.2018).

Şekil 1: Çin'in Bireysel İşgücü Maliyeti¹⁸⁰

Tablo 9: Ülkelerin Ortalama Maaş Farkı (\$) ¹⁸¹

maaş (2011, ABD doları)		maaş (2030, ABD doları)	
Ülke	Ort. maaş	Ülke	Ort. maaş
Avustralya	4471	Güney Kore	5040
Fransa	3821	Fransa	5022
Kanada	3621	Almanya	4911
Japonya	3562	Avustralya	4818
ABD	3482	İngiltere	4665
İngiltere	3433	Kanada	4598
İtalya	3045	ABD	4574
İspanya	2566	Japonya	4544
Güney Kore	2361	İtalya	4496
TÜRKİYE	1493	İspanya	4189
Güney Afrika	1448	TÜRKİYE	3914
Polonya	1153	Güney Afrika	3517
Rusya	1056	Polonya	3137
Brezilya	948	Rusya	2815
Arjantin	834	Arjantin	2128
Malezya	677	Çin	2057
Çin	523	Malezya	1941
Meksika	467	Brezilya	1900
Filipinler	169	Meksika	1197
Hindistan	132	Hindistan	616

¹⁸⁰ “China Manufacturing - Facts 2002”, Macrotech Marketing____, http://www.macrotechmarketing.com/china_manufacturing_facts.html, (Erişim tarihi:10.04.2018).

¹⁸¹ Okan Umrık, Türkiye’de Gelişmiş Ülkelerle Maaş Farkı Kapanıyor”, Dünya, <http://www.dunya.com/ekonomik-veriler/turkiye039de-gelismis-ulkelerle-maas-farki-kapaniyor-haberi-223517>, (Erişim tarihi:04.04.2018).

Tekstil sektörü, Türkiye'nin en eski ve en başarılı sanayi sektörüdür. Çin'deki bir Türkiye Araştırma Merkezi, Çin ve Türkiye arasında tekstil sektöründeki kaçınılmaz rekabetin, iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemesi üzerine bir inceleme yapmıştır. Araştırmaya göre, aslında Türkiye, Avrupa ile olan mesafesinin az olması ve ürünlerinin kaliteli olmasından dolayı, Avrupa pazarındaki tekstil alanında egemen bir yere sahip olsa da daha düşük maliyet avantajı olan Çin, Türk tekstil ürünlerini Avrupa pazarından çıkartma lüksünü elde etmeyi başarmaktadır.¹⁸²

Türkiye pazarını basmış olan ucuz Çin ürünlerinin Türk pazarında rekabetçi hale gelmesi ve büyük bir sermayenin Çin'e akıp gitmesi, hiç hoşgörüle karşılanacak bir durum değildir. İki ülke ilişkilerinde önemli yere sahip olan ticari ilişkilerin, her iki ülke tarafından korunması ve dengesizlik sorunlarının çözüm yollarının bulunmasının tercih edilmesi gerekmektedir.

Türk şirketlerinin Çin'de başarılı olamamasının sebepleri şunlardır:

1. Çin hakkında yeterli bilgi edinmemesi. Çin'e yatırım yapacak olan yabancı şirket birimleri, genelde ya kendisi Çin hakkında tecrübe sahibi olması ya da bir yerli şirketten, aracı olarak hükümet ile irtibata geçmesini rica etmesi gerekir.

2. Kendini tanıtmaya fırsatlarını değerlendirmemesi: Pazar açmaya giden birçok Türk iş adamının, Türkiye'ye, Çin ürünü satmaya geri dönmesinin sebebi, kendini yeterince tanıtmaya fırsatını değerlendirememesidir. Çin yatırımcıları, Türkiye'deki çeşitli fuarları, iş yerlerini ziyaret ettiği gibi Türk iş adamları da ekip ya da birey olarak ziyaret ve tanıtımlar gerçekleştirebilirler.

¹⁸² Chu Ling, Li Ting, "A Comparison Study on International Study on International Competitive Advantages of Textiles Produced By China and Turkey", *Shanghai Textile Science -Technology*, Shanghai, Dong Hua University, No.226007, (2006), s. 6.

3. Türkiye'nin kendi avantajını keşfetmemesi: Örneğin, Çin'in en geniş pazarı olan gıda pazarında Türkiye, kaliteli gıda ürünlerini satabilir. Çin, Müslüman nüfuslu Türkiye'ye, gıda sektöründeki her şeyi satamaz, ama Türkiye bir milyar nüfuslu Çin'e bu sektörde her şeyi satabilir. Çin'de hiç olmayan, üretilmeyen birçok tarım ürünü, sebze ve gıda ürünleri vardır. Çin pazarına açılmak için önce detaylı araştırma yapmak gerekir.

4. Ucuz Çin pazarı düşüncesi: Çin pazarını kaliteli ürünler ile açmak mümkündür. Çin ürünü ucuz demek, Çinliler ucuz ürün alır anlamına gelmez. Çin ürünleri her standartta üretilmektedir. Ucuz ürünlere verilen büyük siparişlerden dolayı Çin dünyada ucuz ürün ile tanınmaktadır. Büyük şehirlerde eğitim ve maddi standartların yükselmesiyle Çinlilerin kaliteli ürünlere olan ihtiyacı artmaktadır. Dış dünyaya ihracat yaptığı gibi büyük ithalat oranıyla da meşhur olmaktadır. Bu nedenle kaliteli, teknolojik, lüks ürünlerle Çin pazarına girmek Türkiye için iyi bir seçenek olabilir. Türkiye'nin Avrupa pazarlarından almış olduğu tecrübelerinin bu konuda işe yarar olduğu düşünülmektedir.

3. DİĞER İLİŞKİLER

3.1. Turizm

2000'lere kadar Türklerin bildiği herhangi bir Uzak Doğulu turist ya Japon ya Koreli olmuştu. Türkler, Türkiye'de çok sayıda hayranı olan Jacky Chan'ın Kung Fu filmlerinden, Çinliler hakkında ilk bilgilerini almıştı. Türkiye'nin Çin hakkındaki bilgi oranı, iş sektöründe kullanılan yabancı diller üzerine bile yansımaktadır.

Şu an Türkiye'de tüm iş sektöründe kullanılmakta olan İngilizce dışındaki yabancı diller: Almanca %6.6, Arapça %2.8, Fransızca %2.7, Rusça %2.6,

İspanyolca %1.8, İtalyanca %0.6, Çince 0.2%, Japonca %0.1, Korece%0.1 olmaktadır. Çince bilen elaman sayısı çok düşüktür.¹⁸³

1999 yılında Pekin'e ilk uçuşunu yapan Türk Hava Yolları (THY), şu an Çin'e 6 noktada ulaşmaktadır. Daha önce haftada iki sefer uçabilen THY, şu an ise haftada 28 sefer uçabilmektedir. Bundan başka, Çin'den Afrika'ya gitmek isteyen yolcuya, İstanbul'da 6 saat süreyle kısa bir izin hakkı tanınmaktadır.¹⁸⁴ THY ile Pekin'den transfer yapacak olan yolcular için, Pekin tarafından anlaşma yapılan 45 ülke vatandaşına da 72 saatlik Pekin'de durma hakkı verilmektedir. Ancak 45 ülke içinde Türkiye bulunmamaktadır. Türk vatandaşlarının da bu haktan yararlanabilmesi için görüşmeler yapılmaktadır.

Çinli turistlerin Türkiye'de rahat olabilmesi için yapılması gerekli olan şey, Çin restoranlarının korunması ve genişletilmesine destek vermektir. Şu an tüm Türkiye'de, İstanbul'da 66, Ankara'da 9, İzmir'de 6, Bodrum'da 2, Alanya'da 1, Fethiye'de 1, Adana'da 1 olmak üzere toplam 86 Çin lokantası bulunmaktadır.¹⁸⁵ Daha önce İstanbul'da Çin lokantasına saldırı yapılması, Çinli turistlerin dövülmesi gibi olaylar, Çinli turist sayısının azalmasına neden olmuştu. Başka Avrupa ve Asya ülkeleri ile farklı olan Türk toplumunun helal anlayışı, Çin yemeklerinin Türkiye'de popüler olabilmesini engellemiştir. Bu lokantaların müşterileri, Uzak Doğu ülkelerinden gelen yabancı turistlerden oluşmaktadır. Çin lokantalarının hizmet verebilme kapasitesinin artması için destek verilmelidir.

¹⁸³ Ayten Genç ,“Foreign Language demand of Turkish Business World”, *HU Journal of Education*, No. 42, (2012), s. 179- 180.

¹⁸⁴ “THY'den Çin'e Haftada 28 Sefer” , Haberler, <https://www.haberler.com/thy-den-cin-e-haftada-28-sefer-4399501-haberi/>,(Erişim Tarihi:19.12.2019).

¹⁸⁵ Selçuk Çolakoğlu, “Chinese Culure in Turkey”. *Turkish Perception of China's Rrise*, Ankara, USAK, No.39, 2014. s.33.

3.2. Kültürel İlişkiler

2012 yılında, Çin'in, Güney Çin Uluslararası Edebiyat Haftası'nda, "Dünyanın En Meşhur Yazarı" ödülünü alan Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" romanı, Çin'de 500 bin adet satılmıştır. Ardından Çinli okuyucular ile buluşan "Masumiyet Müzesi" romanı, 2012 yılında, Çin'de en çok okunan 10 meşhur roman sıralamasına girmiştir. Muhabirlerle yaptığı görüşmede Orhan Pamuk, "Türkiye ile Çin, ikisi de aynı Doğu kültürünü paylaşıyor, geçmişten gelen kültür alışverişimiz ve modernleşme sürecinde halkımızın yaşadığı aynı duygular kaleme alındığından, hayatımızın birbirinden çok farklı olmadığını görebiliyoruz" konuşmasını yapmıştır.¹⁸⁶

2002 yılında İstanbul'da kurulan Çin Kültür Merkezi, Lotus Eğitim Kurumları, Ligarba Turizm, Cafe Lotus gibi kurumlar, Çin kültürünü tanıtmak ve Türk öğrencilerinin Çin'e gidip her türlü burs ve hibe projelerinden yararlanması için faydalı hizmetlerini sunmaktadır.¹⁸⁷

Türkiye ile olan ilişkilerinin devamlı ve yoğun bir şekilde biçimlenmesiyle, Çin'in Pekin, Şanghai, Guang Zhou, Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde, Türkiye hayranları çoğalmıştır. Çin'in, 2013 yılını, Türkiye yılı ilan etmesiyle kültür, sanat, yayın alanlarında yoğun bir Türkiye merakı söz konusu olmuştur. Pekin Merkezi Sanat Üniversitesi'nde yapılan Türkiye Ebru Sanatı Araştırma Sempozyumu'na katılan Çinli akademisyenler, Türk sanatının güzelliğini huzur verici bulurken, ebru sanatının Çin'den başladığı tarihi açıklamasını öğrenince hem şaşırılmış hem de Türkiye'ye gidip araştırma yapılması gerektiği hakkında karar vermişlerdi. 2008'lerde Türk Büyükelçiliği'nin de katılımıyla, Çin Milliyetler Üniversitesi(中央民族大学)'nde

¹⁸⁶ "Turkey, China Share Cultural Similarities", Xin Hua, http://www.chinadaily.com.cn/china/2012-09/12/content_15753969.htm 12 Eylül 2012.(Erişim tarihi:05.04.2017).

¹⁸⁷ "Çin Kültür Merkezi", <http://www.cinkultur.com/Hakkimizda/hakkimizda/>, (Erişim tarihi:08.03.2018).

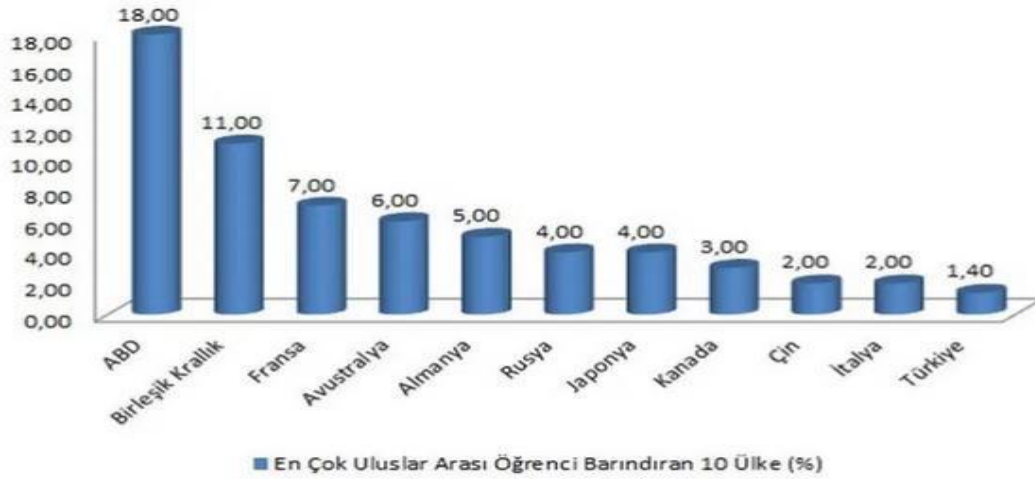
yapılan uluslararası Divanı-Lügat -it-Türk Sempozyumu, Çinli ve yabancı uzmanları bir araya getirmişti. Çin Milliyetler Üniversitesi, Çin'in en büyük Türk araştırma merkezi olmaya devam etmektedir. Türk dili, bir fakültenin öğrencilerine zorunlu ders olmasının yanı sıra, diğer tüm fakülte öğrencilerine seçmeli ders olarak açılmıştır.

Türk mutfağı ve Türk çayı Çinliler tarafından en çok tercih edilen yabancı mutfaklar arasındadır. Pekin'deki en çok yabancı mutfağını kendinde bulunduran ve Ya Bao Lu bölgesinde yer alan kültür sokağındaki yüzlerce yabancı mutfak arasında, birkaç tane masa ile işe başlayan Türk lokantası, şu an sokaktaki en büyük restoran haline gelmiştir. Çanakkale adını taşıyan Türk restoranının müşterilerinin çoğu Çinlilerdir. Guang Zhou ve Ürümqi'de de sadece Türk lokantalarından oluşan sokaklar, Çinli müşteriler için hizmet vermektedir.

3.3. Eğitim

Uluslararası öğrenci eğitimi, günümüzde ülkeler arasında dostluk bağlarını güçlendirmek, ticari ve kültürel faaliyetleri sürdürmek, teknolojik ve iktisadi gelişimden beraber yararlanmak, devlet gücünü artırmak adına yapılan en verimli yatırımdır.

Şekil 2: En Çok Uluslararası Öğrenci Barındıran 10 Ülke (%)¹⁸⁸

Tabloya bakıldığında, günümüzde en çok uluslararası öğrenci barındırmakta olan ülke ABD'dir. Tüm dünyada dolaşmakta olan 7 milyona yakın uluslararası öğrencinin yüzde %18'i ABD'de, kalanların çoğu da Avrupa ülkelerinde yer almaktadır. Türkiye %1.40 öğrenci barındırmış durumdadır.

Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin çoğunluğu Azerbaycan ve Türkmenistan'dan gelmektedir. Ayrıca Almanya ve Yunanistan'dan gelen öğrencilerin de Türk kökenli olduklarına dikkat etmek gerekir. Bundan başka Türkiye'deki uluslararası öğrencilerinin çoğu Müslüman ülkelerden ya da Müslüman toplumlardan olan öğrencilerdir.

Çinli öğrencilerin %30'u ABD'yi, %21'i Birleşik Krallık'ı, %13'ü Avusturalya'yı, %10'u Singapor'u, %7'si Fransa'yı, %7'si Hongkong'u tercih etmektedir.¹⁸⁹ 2011 yılındaki istatığe göre Türkiye'deki Çinli öğrenci sayısı 220'dir.

¹⁸⁸ “Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Türkiye”, <http://akademisyenler.org/uluslararasi-ogrenci-hareketliliği-ve-türkiye/> şubat 2016. (Erişim tarihi: 03. 03. 2018).

¹⁸⁹ “Çin’de Türk Üniversitelerine İlgi”, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/cin-de-turk-universitelerine-ilgi-24951512>, (Erişim tarihi:06.05.2018).

Bunlardan 100'ü İstanbul Üniversitesi'ndedir.¹⁹⁰ Çin'deki 2700 üniversitedeki Türk öğrenci sayılarına göre bu sayı fazlasıyla düşüktür.¹⁹¹ Dünyanın en çok uluslararası öğrenci gönderen devletin Türkiye'ye gönderdiği öğrenci sayısı neden bu kadar azdır?

1. Türkiye'deki okulların çoğu Türkçe eğitim vermektedir, bir senede Türkçe hazırlıktan geçip Türkçe ders alabilme Çinli öğrenciler için çok zordur. İngilizce eğitim veren okulların İngilizce dil yeterliliğine olan talepleri, Avrupa okullarıyla neredeyse aynı düzeydedir.

2. Türkiye'deki eğitim sistemi ve burs fırsatları hakkında Çinli ebeveynler ve öğrenciler çok az bilgiye sahiptir. Bu konuda Çinlileri bilgilendirmek, Çin'deki eğitim fuarlarında kendilerini tanıtmak, çeşitli okullar ile irtibata geçmek Türk makamlarınca yapılması gerekenlerdir.

2008 yılında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, Konfüçyüs Araştırma Merkezi kurulmuştur. Ardından Boğaziçi Üniversitesi ve Okan Üniversitesi'nde de Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır. Konfüçyüs okulları, Çin ile Türkiye arasında köprü olan en iyi eğitim kurumudur. Her sene Konfüçyüs okulları tarafında organize edilen kamplar, burslu kültür gezileri Türk öğrencilerinin, Çin'e uzun ya da kısa dönemli giderek Çincesini geliştirmesi için önemli katkıda bulunmaktadır.

¹⁹⁰ “İstanbul Üniversitesi Çin'de 5 Üniversite ile Anlaşma İmzaladı”,14 Kasım 2013, haberler<https://www.haberler.com/istanbul-universitesi-cin-de-5-universite-ile-5305869-haberi/>, (Erişim tarihi:23.03.2019).

¹⁹¹ (2018 yılındaki istatîğe göre Türkiye'deki Çinli öğrenci sayısı 1963, İstanbul üniversitesinde ise 338 Çinli öğrenci bulunmaktadır),Bkz: <https://www.yenisafak.com/ekonomi/ipek-yolu-projesi-turkiyede-cinli-ogrenci-sayisini-artirdi-3400112> (Erişim tarihi:23.03.2019).

Tablo 10: Türkiye’deki Çin Dili Yüksek Öğretim Kurumları¹⁹²

Üniversite	Şehir	Fakülte
Ankara Üniversitesi	Ankara	Sinoloji
Erciyes Üniversitesi	Kayseri	Çin Dili ve Edebiyatı
Fatih Üniversitesi	İstanbul	Çin Dili ve Edebiyatı
Girne Amerika Üniversitesi	Girne/ Kuzey Kıbrıs	Çin Dili ve Edebiyatı
İstanbul Üniversitesi	İstanbul	Çin Dili ve Edebiyatı
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	Karaman	Çin Dili ve Edebiyatı
Okan Üniversitesi	İstanbul	Çince Tercümanlık

Çince eğitim alanında Çin dili fakültelerinin açılması da önemli gelişmelerden biridir. Ancak Türkiye’de mevcut olan, 180’e yakın üniversite, 5 milyona yakın öğrenci sayısı ile karşılaştırıldığında, Çince eğitim alanındaki boşluğun ne kadar büyük olduğu görülmektedir. 2013 yılında YTB organizesi altında Pekin, Şanghai, Harbin ve Hong Kong’da tanıtım yapmıştır. YTB burslarından başka, Mevlana Programı Bursu da Çinli öğrencilerin dikkatini çekmiştir.

3.4. Çin Bursu

Çin Hükümet Bursu, 1996’dan beri Çin Hükümeti’nin yabancı hükümetler veya uluslararası kuruluşlar ile yaptığı anlaşmalara ve kendi planlamalarına göre, Eğitim Bakanlığı tarafından Çin Burs Konseyi (CSC) tarafından koordine edilmektedir. Halen, 289 Çin üniversitesi burslu öğrencilerin mühendislik, tarım, tıp, ekonomi, hukuk, yönetim, eğitim, tarih, edebiyat, felsefe ve sanat yetiştirilmesi görevini üstlenmektedir. Çin Hükümet Bursu şunları içermektedir: ¹⁹³

¹⁹² Ösym.Gov.Tr, verilerine göre düzenlenmiştir.

¹⁹³ 中国政府奖学金, (“Çin Hükümet Bursu”), Campus Chins, http://www.campuschina.org/zh/content/details1003_122933.html, (Erişim tarihi: 05.03.2019).

1. İkili Ülke projeleri

Çin ile ilgili hükümetler, kurumlar, okullar ve uluslararası kuruluşlar arasında eğitim işbirliğine ve değişim anlaşmalarına veya fikir birliğine dayanan tam bir burs veya kısmi bursu kapsamaktadır. Bu program lisans, lisansüstü, doktora, genel ve ileri düzey araştırmacılar için kullanılabilir. Başvuru sahibi, bulunduğu ülkenin yerel öğrenci dağıtım kurumları aracılığı ile başvuru yapabilmektedir.

2. Çin Üniversitesi Bağımsız Kabul Projesi

Çin'deki bazı il ve özerk bölgelerdeki üniversiteler, yabancı öğrencileri doğrudan seçmektedir. Bu program sadece lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerini almaktadır. Başvuru sahibi, projeyi üstlenen Çin üniversitesine başvurusunu bizzat kendisi yapabilmektedir.

3. Çin Seddi Burs Programı

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ile olan anlaşmasına göre gelişmekte olan ülkelerdeki öğrencilerin Çin'de okumasını desteklemek için verilen burstur. Başvuru sahibi, kendi ülkesindeki UNESCO Ulusal Komitesi aracılığı ile başvurur yapabilmektedir.

4. Çin-AB Öğrenci Değişim Programı

AB üye ülkelerinden gelen öğrenciler için tam burstur, AB üye ülkelerinden gelen öğrencilerin karşılıklı anlayışı ve iletişimi geliştirmek için Çin'de araştırma yapmasını teşvik etmek üzere tasarlanmıştır. Başvuru sahibi, Çin Avrupa Birliği Eğitim ve Kültür Bölümüne başvurmaktadır.

5.Çin-AUN Burs Programı

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği(ASEAN) Üniversite Örgütü olan, ASEAN Üniversite Ağı (AUN)'na tam burs, ASEAN üyesi ülkelerden genç öğrencileri, öğretmenleri ve araştırmacıları, Çin'de çalışmaya ve karşılıklı anlayışı ve dostluğu geliştirmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu program sadece yüksek lisans ve doktora öğrencilerini almaktadır. Başvuru sahibi AUN'na başvuruda bulunabilmektedir.

6. Pasifik Adası Forumu Projesi

Pasifik'teki ada ülkelerinden gelen öğrencileri Çin'de okumaya teşvik etmek ve finanse etmek için tam burstur. Bu program lisans, lisansüstü, doktora, genel ve ileri düzey araştırmacılar için kullanılabilir. Başvuru sahibi, Pasifik Adaları Formu ile başvuruda bulunacaktır.

7.Dünya Meteoroloji Örgütü'nün tam bursu

Tüm dünyada meteoroloji araştırmalarıyla ilgilenen ve Çin'de araştırma yapmak isteyen öğrencileri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu program lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri için geçerlidir. Başvuru sahibi, Dünya Meteoroloji Örgütü'ne başvuruda bulunacaktır.

Eğitim dili, kurumlar ve ana dallar:¹⁹⁴

Öğretim dili:

1. Çin'de okuyan lisans öğrencileri için Çin hükümeti bursları Çince olarak verilmektedir. Çin hükümeti burslu öğrencileri bir yıllık Çin dili ve temel bilgi çalışmasını tamamlamalı ve lisans derecesine başlamadan önce bir hazırlık sınavından

¹⁹⁴ *Ibid.*

geçmelidir. Dil yeterliliği ve temel bilgi düzeyi aşağıdaki şartlardan birini karşılarsa, muafiyet hazırlık eğitimine başvurabilmektedir: orta öğretimi Çince ile öğrenme dili olarak tamamlamış ise ve lisansüstü okul tarafından öğretim aşamasında zorunlu ders olarak Çince aldığına ait sertifikası var ise; kolejlerde ve üniversitelerde lisans eğitimi için kabul şartlarını sağlıyorsa ve Çin Yeterlilik Testinin (HSK) raporu var ise hazırlık almadan eğitimi başlayabilmektedir (HSK raporu iki yıl için geçerlidir).

Çin Devlet Bursu lisans eğitimini Çin'de yapan kurumlar Tianjin Üniversitesi, Nanjing Normal Üniversitesi, Shandong Üniversitesi, Huazhong Normal Üniversitesi, Tongji Üniversitesi, Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi, Kuzeydoğu Normal Üniversitesi, Pekin İkinci Yabancı Dil Okulu, Başkent Normal Üniversitesi Uluslararası İşletme ve Ekonomi Üniversitesi de dahil olmak üzere on üniversitedir.¹⁹⁵

Çin'deki yüksek lisans öğrencileri ve ileri seviyedeki öğrenciler için eğitim dili genellikle Çince'dir. Bazı okullar bazı ana dallar için İngilizce öğretimi sunmaktadır. İngilizce öğretmeyi seçen veya Çince yeterliği profesyonel eğitim için gerekenleri yerine getiren burslu öğrencilerin Çince ders almaları gerekmemektedir.¹⁹⁶

Burs içeriği ve standartları:¹⁹⁷

Öğrenim Ücreti: Ziyaret, eğitim, yönetim ve organizasyon veya destek maliyetini içerir. Öğrenim ücretleri okul tarafından kullanılır.

Konaklama ücreti: Konaklama ücretleri okul tarafından kullanılır. Öğrenci Okul düzenlemelerine göre kampüste kalacaktır, genellikle iki kişilik bir oda sağlanacaktır. Öğrenci okulun onayı ile okul dışında kalmayı tercih ederse, okul tarafından verilen konaklama ücretini aylık veya üç aylık olarak alabilmektedir. Standart:

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ *Ibid.*

Lisans (üniversite öncesi), yüksek lisans derecesi: 700 Yuan / Ay

Doktora öğrencisi (kıdemli ileri öğrenci): 1000 Yuan / ay

● Yaşam masrafları: Standart:

Lisans: 2,500 Yuan / ay

Yüksek lisans derecesi ve genel ileri seviye öğrenciler: 3.000 Yuan / ay

Doktora ve ileri düzey öğrenciler: 3.500 Yuan / ay

Uluslararası öğrenciler için Çin hükümet bursundan başka yerel hükümetler bursu, üniversiteler bursu, şirketler bursu, konfüçyüs bursu ve diğer burslar sağlanmaktadır.

Çin İstanbul Başkonsolosluğu'nun sorumlu olduğu bölgeler dahilindeki anabilim dalı Çince ya da seçmeli dersi Çince olan Türk öğrencilere yönelik burs imkanları da devam etmektedir.

SONUÇ

Türkiye-ÇHC ilişkileriyle ilgili bu tez çalışmasında siyasi ve iktisadi ilişkiler analiz edilerek şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İlk olarak tez çalışmasında ÇHC'nin küresel güç olma sürecindeki siyasi ve iktisadi gücü, stratejik hedefleri ve ülkelerin tek tek ve ortak gelişmelerini destekleyebilecek kendine özgü kapasiteleri ve dış politika uygulamasındaki başarıları t incelenmiştir. Türkiye'de, sadece rakamsal verilerle tanınan ÇHC'nin, büyüme sürecindeki tüm çalışmaları değerlendirilmiştir. Her iki ülkenin de yekdiğerinin çıkarları ve hedefleri doğrultusunda çok yönlü olarak geliştereceğı karşılıklı fayda esasına dayalı ikili devletlerarası ilişkilere dayanan politikalar ile azami ölçüde gelişebileceğı sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci olarak, Türkiye-ÇHC ilişkilerinin daha açık anlaşılması için, ikinci bölümde, ikili ilişkilerin önünü açan uluslararası ve ulusal unsurlar hakkında analizler verilmiştir. Önemli ziyaretler, ikili anlaşmalar ele alınarak özellikle askeri ve dış ticaret alanındaki iş birliğı üzerinde durulmuştur. Kenan Evren'in Çin ziyareti, ikili ilişkilerin canlanmasına yol açan önemli başlangıç olarak görölmektedir. ÇHC'nin yıllardır Batı yanlısı adlandırdığı Türkiye'ye kapısını açması da, ÇHC politikasının yeniden yapılandırıldığıının göstergesi olarak açıklanmaktadır.

İkili ilişkileri etkileyen sorunlara bakıldığında her iki ülkenin de çok hassas davranışlar sergilediğı görölmektedir. İktisadi gelişme temelinde kurulan Türkiye-ÇHC ilişkilerinde, iktisadi ortaklık ve dostluk devam ettiğı sürece hiçbir tarafın bu sorunların büyümesini istemediğı bilinmektedir. İkili ilişkilerin gelişimine bakıldığında, ortaklık ve iş birliğinin ülke ilişkilerini oluşturan unsurlar olduğı kabul edilmektedir. İktisadi ilişkileri değerlendirmek gerekirse, bu dönemde Türkiye ekonominin canlandırılması

için dış pazar arayışında olmuş, HC ise yeniden başlattığı reformu sayesinde üretim gücünü yükseltmiştir. Türkiye'nin HC pazarı hakkında eksik bilgisiyle ortaya çıkan, karşılıklı ekonomik ilişkilerdeki ihracat ve ithalat dengesizliği daha bu dönemden başlamıştır.

Tezin son kısmında bu yönde uygulanması gereken çözüm yolları ve öneriler sunulmuştur. Türkiye-HC iktisadi ilişkileri, st düzey devlet projeleri kapsamındaki siyasetten kaynaklanan bir ilişki olduğu için, belirli sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır ama ikili ilişkilerin çok boyutlu gelişmesi için yaptığı katkı itibariyle ikili ilişkilerde önemli yere sahiptir.

Türkiye HC ilişkilerinin en göze çarpan özelliği de mücadele dolu bir dönemde başlaması, başarılar ve sorunlarla devam edebilmesidir. HC dış politikasının barışçıl temelde inşa edilmesi, yükselen HC'nin, Türkiye'ye rekabet ilan etmesi algısını yok etmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu'daki önemli yeri ve Batı lkeleri ile olan dostluğu, HC'nin Türkiye ile olan ilişkilerini nemsemesinin önemli sebeplerindendir. Bir Batı ülkesinin, yeni açılım yapmış HC'ye olan ilgisi, HC için büyük bir başarı olarak grlmekteydi. Her iki ülke, iktisadi ilişkilerindeki bazı gerginliklere rağmen ilişkilerin sağlam ve sorunsuz devam etmesi için g sarf etmektedir.

Ak Parti dönemine bakıldığında Türkiye'nin Uzak Doğu yaklaşımlı eğilimi, daha önceki dönemlere göre artmaktadır. Enerji sektörü başta olma üzere tekstil, madencilik sektörleri gelişmektedir. Dünyanın en stratejik yerinde bölgesel güç olan Türkiye ile iş birliği yapmak, Çin açısından bakıldığında Çin'e önemli avantajlar sağlayacaktır.

Çin'in geçen on yılda Türkiye'ye yaptığı yatırım 2 milyar dolarken Türkiye'nin Çin'e yaptığı yatırım yaklaşık 20 milyar doları geçmektedir. Çin açısından bakıldığında, Türkiye Batı ve Doğu pazarının köprüsündeki en önemli kuşaktır. Özellikle İstanbul, Çin şirketleri için çok çekicidir. İstanbul'a ya da Türkiye'ye yerleşmek, Çin şirketleri için hem Batı hem Doğu pazarını elinde tutmaktır. Bu özelliğine rağmen Türkiye çeşitli ekonomik ve siyasal nedenlerle Çin şirketlerini yeterince çekememektedir.

İkili ilişkilerin en önemli temelini oluşturan ticari ilişkilerin geçmişine bakıldığında, Türkiye'nin Çin'e yönelik yaklaşımının değiştiği ama hala verimli bir politika uygulayamadığı görülmektedir. Çin tarafından bakıldığında görüşmeler sadece üst düzey liderler, iş adamları görüşmeleri ile sınırlı kalmaktadır. Çinlilerin Türkiye'nin komşusu Yunanistan, Ermenistan hakkında bildikleri, Türkiye hakkında bildiklerinden daha çok ve daha olumlu olmaktadır. Çin'de hala Türkiye'yi Orta Doğu ülkesi olarak görme algısı devam etmektedir.

Türkiye'nin dış ticaretteki sorunları çözebilmesinin tek yolu, ihracatın artmasıdır. Üretim sektöründen değil, hizmet sektöründen başlamak Türkiye lehine yararlı olacaktır. Çin nüfusunun yaşlanma eğiliminin aksine Türkiye nüfusu, genç nüfus çoğunluğunun teşkil ettiği sağlam bir yapıya sahiptir. Üstelik Türkiye'nin hizmet sektörü Çin'inkinden daha gelişmiştir. İçinde bulunduğumuz yıldan başlayarak yavaşlamaya başlayan Çin iktisadı, iç pazar ve tüketime dayalı gelişmeyi benimsemiştir. Türkiye'nin Çin'i anlaması, doğru iktisadi politikaları sürdürebilmesi ve kendi avantajlarını kullanabilmesiyle bu açığın fazla uzun sürecek bir sorun olmayacağı düşünülmektedir.

Meşhur Çin felsefecisi Konfüçyüs'ün dediği gibi, “bir yerde bir damla su israf edilirse, başka yerde bu sebepten bir derya kurur”. Küreselleşme sürecindeki dünya

birbirinden bağımsız değildir. Çin'in yükselmesi Türkiye için tehdit değil, belki fırsattır. İkili ilişkilerin kararlı, istikrarlı, güvenli devam etmesi, iki ülke iekonomisinin gelişmesi için önemlidir.

KAYNAKÇA

A-Kitaplar:

Türkçe

BILGIN, Hasan; *Stratejik Açıdan Çin*, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

EKREM, Nuraniye Hidayet; *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, Ankara, ASAM, 2003.

EKREM, Erkin; *Çin'in Orta Asya Politikası*, Ankara, Ahmet Yesevi Yayınlar, 2011.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk; *Dünya Düzeyinde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri*, Ankara, USAK, 2012.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk; "Türkiye'nin Doğu Politikası Çerçevesinde Kuzeydoğu Asya Ülkeleriyle İlişkileri", (der.) Sedat Laçiner, Hacı Ali Necefoglu ve Hasan Selim Özertem. *Türk Dış Politikası*, Uluslararası III Türk dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, USAK, 2001, Ankara.

GILLEY, Bruce ve Andrew Neil; *Middle Powers and the Rise of China*, Washington, Georgetown University Press, 2014.

KİSSİNGER, Henry; *Çin-Günden Bugüne Yeni Çin*, Çev: Nalan Işık Çeper, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2015.

VOGEL, Ezra; *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü*, (ed.) Sevgül Sönmez, Çev: Mehveş Leliç, Modus Kitap Yayınları, 2018.

2-İngilizce

YI, Jiang; *Ding: Chinese Democracy after Tiananmen*, Toronto, UBC Press, 2001.

Cost of Pollution in China: Economic Estimation of Physical Damages, Dünya Bankası&State of Environmental Protection Administration, Beijing, 2007.

HASNAL, Jamil; *Stalin and the Turkish Crisis of The Cold War, 1945-1953*, Maryland, Lexington Books, 2011.

CLARKE, Michael; *Inside Xinjiang: Space, Place and Power in China's Muslim Far Northwest* Anna Hayes(ed.), London, Routledge, 2016.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk ve Arzu, Turgut; *Turkey and Taiwan: The Relationship Seeking Its Ground*, Ankara, USAK, 2011.

3-Çince

- 中华人民共和国文化部，新疆建设兵团 2013 年签划 (ÇHC Kùltür Bakanlığı (der.),*Şincan İnşaat Bing Tuani, 2013 Yıllık Değerlendirme*), Beijing, Xin Hua Yayınları, 2013.
- 中国能源改革报告，能源安全与国家发展研究中心，北京大学 (Çin Enerji Reformu Raporu. Enerji Güvenliği ve Ulusal Kalkınma Araştırma Merkezi, Beijing, Pekin Üniversitesi) , 2014.
- 陈志良，杨耕，邓小平与当代中国，第一册，辽宁人民出版社(Chén Zhì liáng, Yáng Gēng, *Deng Xiaoping ve Çağdaş Çin*, Liao Ning Yayınları), Liao Ning,1992.
- 王万民，林胜强 ，龙门阵，邓小平批判性思维研究，四川人民出版社(Wáng Wàn Mín, lín Shèng Qiáng, *lóng Mén Zhèn, Deng Xiao Ping kritik Düşünceleri Araştırmaları*, Si Chuan Halk Yayınları, Si Chuan), 2003.
- 李友梅，中国社会生活的变迁，中国大百科全书出版社(Lǐ yǒu méi, *Çin Sosyal Yaşamındaki Değişiklikler*, Çin Ansiklopedisi Yayınevi, Bejing), 2008.
- 张 建 映， 张跃滨 ，马克思主义哲学读本(Zhang Jian Ying, Zhang Yue Bing, *Çin'in Makizsm Okumaları*, Beijing, Tsing Hua Üniversitesi Yayınları), 2005.
- 赵玉琳，中国市场经济学概论，清华大学出版社(Zhao Yu lin, *Çin Piyasa Ekonomisi*, Beijing, Tsing Hua Üniversitesi Yayınları), 2007.
- 何中石，胡锦涛：中国跨世纪领导人，远方出版社(He Zhong Shi, *Hu Jin Tao: Çin'in Yüzyıllık Lideri*, Beijing, Yuan Fang Yayınevi, 1998.
- 两岸关系：共同利益与和谐发展，全国台湾研究会，(*Boğazlar Arası İlişkiler: Ortak Çıkarlar ve Uyumlu Gelişme*, Ulusal Tayvan Araştırma Derneği(der.)), Beijing, Jiu Zhou yayınları), 2010.
- 魏晓文，当代中国参政党建设研究，中共中央党校出版社(Wei Xiao Wen, *Modern Çin'in Katılımcı Partiler İnşası Üzerinde Araştırma*, Beijing , ÇKP merkezi Parti Okulu Yayınları), 2003.
- 邓小平文,第三卷，党的文献(*Deng Xiao Ping'in Seçilmiş Eserlerinden Üçüncü Cilt*, Bejing, Parti Edebiyatı,), S.2, 1996.
- 何明，罗锋，中苏关系重大事件述实，人民出版社(He Ming, Luo Feng, *Çin-Sovyet İlişkilerinde Yaşanan Başlıca Olaylar*, Beijing, Halk Yayınevi), 2007.

- 吴建民, 顺势: 吴建民谈外交, 中国民主法制出版社(Wu Jian Min, *Homeopati: Diplomasi Üzerine Wu Jianmin*, Beijing, Çin Demokrasi ve Hukuk Yayınevi), 2006.
- 丁建伟, 赵波, 近代以来中国西北边疆安全问题研究, 民族出版社(Ding Jian Wei, Zhao Bo, *Modern Dönemde Çin'in Kuzeybatı Sınırlarının Güvenlik Sorunları Üzerine Araştırma*, Beijing, Milliyet Yayınevi), 2006.
- 邓小平年谱 (1975-1997) , 中央文献出版社(*Deng Xiaoping Yıllığı (1975-1997)*, Çin Merkezi Edebiyat Yayınevi), Beijing, 2004.
- (美)沈大伟(David Shambaugh),(翻) 吕增平、王新颖译: 中国共产党: 收缩与调适, 中央编译出版社, {Shen Dawei (David Shambaugh, ABD), *Çin Komünist Partisi: Kasılma ve Ayarlama*, Çev: Lu Zeng Ping ve Wang Xin Xin, Beijing, Çin Merkezi Derleme Basını}, 2011.
- 田曾佩, 改革开放以来的中国外交 , 世界知识出版社 ,(Tian Zengpei, *Reform ve Açılıştan Beri Çin'in Diplomasi*, Beijing, Dünya Bilgi Basını), 1993.
- 谢益显, 中国当代外交史 (1949-2009) , 北京青年出版社(Xie Yi Xian, *Çin Çağdaş Diplomasi Tarihi (1949-2009)*, Beijing ,Gençlik Yayınları), 3. Baskı, 2009.
- 裴坚章, 中华人民共和国外交史: 1970-1978, ,世界知识出版社(Péi Jiān Zhāng ,*Çin Halk Cumhuriyeti Diplomasi Tarihi:1970- 1978*, Beijing, Shi Jie Jie ShiYayınları, 1994.
- 中土关系中的战略关系的过程, 云南大学, 昆明(*Çin- Türkiye ilişkilerinde Yeni Stratejik iş Birliği İlişkiler Oluşumu*, Yunnan Üniversitesi) ,2007, Kunming.
- 潘志平, (主编), 民族自决还是民族分裂: 民族和当代民族分裂主义, 新疆人民出版社, 乌鲁木齐, (Pan Zhi Ping(ed.), *Ulusal özerklik veya ulusal bölünme: ulusal ve çağdaş ulusal ayrılıkçılık*, Urumqi: Xinjiang Halk Yayınları) 1999.
- 徐成芳, 和平方略: 中国外交策略研究, 时事出版社(Xu Cheng Fang, *Barış Stratejisi: Çin'in Diplomatik Strateji Araştırmaları*, Shen Yang Eğitim Üniversitesi yayınları, Shen Yang), 2001.
- 胡建华 农村民主管理制度: 法理分析与法治保障 中国社会科学出版社 ,北京 (Hu Jian Hua, *Kırsal Demokratik Yönetim Sistemi: Yasal Analiz ve Yasal Garanti*, Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınları), 2016.

- 閻小駿，香港治與亂：2047 的政治想像：2047 的政治想像 (Ju Xiao Jun, Hong Kong'da Yönetişim ve Kaos:2047 Siyasi Görüşü, Hong Kong, Joint Publishing, 2015.
- 郁聰，中國能源問題，新世界出版社 (Yu Cong, Çin'in Enerji Sorunu, Beijing, Yeni Dünya Yayınları), 2006.
- 張光佑，馬可錚，新中國外交 50 年，北京出版社(Zhang Guan You, Ma Ke Zhen, Yeni Çin Diplomasisinin 50 Yılı, Beijing, Beijing Yayınları),1999.

B-Makaleler ve Diğer Kaynaklar:

1. Türkçe

- ATLI, Altay ve Sadık, Ünay; “Küreselleşme Sürecinde Türkiye- Çin Ekonomik İlişkileri”, *SETA Analiz*, (2014).
- ASLAN, Halil Kürşad; “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik Orta Doğu*, C. 9, S.1, (2014).
- ÇALIK, Ümit; “Çin Ekonomisi Mao ve Mao Sonrası Dönem”, *Liberal Düşünce*, C.11,S. 64, (2011).
- “Çin'in İthalatında İlk 10 Ülke ve Türkiye”, *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Türkiye Ev tekstili ve İşadamları Derneği, 2013.
- ÖZ, Sumru; “Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin”, *TÜSİAS-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu*, 2006) .
- GÖKDEMİR, Levent ve Mor, Gül; “Dirijistik Çin Modeli ve Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, C.43, S.504, (2006).
- SARAY, Mehmet Ozan ve Levent, Gökdemir; “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)” , *Juornal of Yashar University*, C.2, S.7, (2007).
- HUANG, Wei Min; “Çin Türk İlişkilerinin Analizi ve kısa Bir Değerlendirme”, Çev: Gürhan Kırilen, Ankara Üniversitesi, 2007.

2. İngilizce

- COOK, Malcolm; “ Taiwan's Identity challenge”, *SAIS Review*, Vol:25, No.2, (2005).
- CHU, Ling ve Li, Ting. “A Comparison Study on International Study on International Competitive Advantages of Textiles Produced By China and Turkey”, *Shanghai*

Textile Science -Technology, Shanghai, Dong Hua University, No.226007, (2006).

FLORES, Thomas ve Diğerler; “Productivity Growth in China,1961-1999”, *Public Policy*, 556, Macroeconomics, (2003).

FENG, Zhong Ping ve Huang Jing; “China’s Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with Changing World”, *European Strategic Partnership Observatory Working Paper*, The Global Partnership Grid Series, June, (2014).

FIDAN, Giray; “The Turk Travelogue: Kang You Wei’s Journey to the Ottoman Empire”, *Bilig*, No:76, (2015).

GENÇ, Ayten; “Foreign Language demand of Turkish Business World”, *HU Journal of Education*, No. 42, (2012).

PING, Yao Lai; “China’s Macroeconomic Development: Stage and Nonlinear Convergence”, *China And World Economy*, C.14, S.1, (2006).

ÇOLAKOĞLU, Selçuk; “Turkey’s East Asian Policy: From Security Concerns to Trade Partnerships”, *Perception*, Winter, Volume.17, No.4, (2012).

ÇOLAKOĞLU, Selçuk; “Chinese Culture in Turkey”, *Turkish Perception of China’s Rise*, Ankara, USAK, No.39, 2014.

3-Çince

经济特区到自由贸易区, 东南研究, “Özel Ekonomi Bölgeden Ticari Özerk Bölgesine Kadar”, *Göney Doğu Araştırmaları*, C.1, S.4, (2015).

华民, 中国经济增长究竟对世界经济产生了怎样的影响? 世界经济 (Hua Min, “Çin’in Ekonomik Büyümesi Dünya Ekonomisini Nasıl Etkiler?”, *Dünya Ekonomisi*), C.3, S.1, (2005).

丁工, 中土关系的 40 年 回顾与展望, 阿拉伯世界研究(Ding Gong, “Çin -Türk ilişkilerinin 40 yılı, inceleme ve geleceğe bakış” , *Arap dünyası araştırmaları*), C.3, S.5, (2011).

江泽民, 高举邓小平理论伟大旗帜, 把建设有中国特色社会主义事业全面推向二十一世纪, 中华人民共和国国务院公报(Jiang Ze Min, “Deng Xiao Ping Teorisi Liderliğinde 21.Yüz Yılda Çince Sosyalizm Kuruluşunu Güçlendirelim”, *Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Bülteni*), S.30, (1997).

Diğer Kaynaklar:

- Akçıl, Kaan, *Çin Ekonomisi ve Türkiye İle Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2008.
- Kaweili, Patiguli; Adıgüzel, Muhittin, “Türkiye Çin dış Ticaretinin İncelenmesi, Tartışma metinleri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü.
- Chia, Yi Lin, *Tayvan-Türkiye İlişkileri(1923-2017)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- 外交部, 中土訂約, 中央研究院近代史研究所檔案館藏, (Dışişleri Bakanlığı, Çin Cumhuriyeti Türkiye Antlaşması, Merkezi Çağdaş Tarih Arşiv Mehkemesi), 11-04-02-06-03-006, s.8, Chi Yi Lin, *Tayvan-Türkiye İlişkileri (1923-2017)*.
- 吴松营:邓小平南方谈话真情实录, 东方早报: 邓小平南方谈话 20 周年特别报道.(Wu Song Ying: “Deng Xiao Ping'in Güney Konuşmaları ve Gerçek Duyguları”, Deng Xiao Ping' in Güney Gezisi 20 Yıllığı Özel Haberleri, Shang Hai, *Oriental Morning Post*, 2012, A06 Basını.

C-Elektronik Kaynaklar:

1992 年以后利用外资的发展与突破阶段（从南巡讲话到加入 WTO）商务历史, 中华人民共和国商务部, (“1992'den Sonra Yabancı Sermaye Kullanma Gelişimi ve Atılım Aşaması Güney Çin Gezisi Konularından DTÖ'ye”) , *Ticaret Tarihi*, ÇHC Ticaret Bakanlığı 1 , <http://history.mofcom.gov.cn/?specialthree=lywzdfzytpjd> ,(Erişim tarihi:14.03.2019).

沈传宝, 20 世纪 80 年代经济特区创办的艰难历程, 中国共产党新闻网,(Chén Chuán Bǎo, “1980'lerde Özel Ekonomik Bölgelerin Kurulmasının Zorlu Yolculuğu”, Çin Komünist Partisi Haber Ağı), <http://theory.people.com.cn/n/2014/1023/c40531--2.html> ,(Erişim tarihi:14.03.2019).

¹1984 年首次深圳特区行, 中国共产党新闻 (“1984Yılında Şen Zhen Özel İktisadi Bölgesine İlk Ziyaret”, ÇHC Haber Ağı).2017.6.25, <http://cpc.people.com.cn/n1/2017/0621/c69113-29354057.html>. (Erişim tarihi:14.03.2019).

邓小平视察深圳回顾, , 人民网(“Deng Xiao Ping Shen Zhen’de Hizmetleri İnceliyor”,Halk Ağı), 255<http://finance.people.com.cn/GB/.html>.(Erişim tarihi:14.03.2019).

六四事件 20 周年白皮书, 天安门母亲网站 (“Tian An Men Öğrencileri Hareketinin 20. Yılı Beyaz Kitabı”, Tian An Men Ana Web Sitesi) , <http://www.tiananmenmother.org/forum/forum090503005a.htmç> ,(Erişim tarihi:07.02.2017).

六四事件 20 周年白皮书, 天安门母亲网站 (“Tian An Men Öğrencileri Hareketinin 20. Yılı Beyaz Kitabı”, Tian An Men Ana Web Sitesi) , <http://www.tiananmenmother.org/forum/forum090503005a.htmç> ,(Erişim tarihi:07.02.2017).

袁 杰, 中国经济区划研究及在划分, 中国论文网,(Yuan Jie, “Çin'in Ekonomik Bölgeselleşme Araştırması ve Bölünüşü”, ÇHC Tez Web Sitesi), <https://www.xzbu.com/2/view-348372.htm>. (Erişim tarihi:08.07.2017).

“中国西部地区的人口状况与自然条件”, 地图云集 (“Batı Çin'de Nüfus ve Doğal Koşullar Haritası”, Di Tu Yun Ji), <http://www.maphub.cn/post/ba925>.(Erişim tarihi:04.08.2017).

吴瑞君, 朱宝树, 中国人口的非均衡分布与<胡焕庸线>的稳定性, 中国社会科学网(Wu Rui Jun, Zhu Bao Shu, “Çin Nüfusunun Dengesiz Dağılımı ve "Hu Huanyong Hattı" ında Çin Nüfus Dengesinin İstikrarı”, Çin Sosyal Bilimler Ağı), http://soci.cssn.cn/shx/shx_rkx/201609/t20160919_3204999_4.shtml. (Erişim tarihi:04.08.2017).

林兆木, 中国经济发展的现状、前景和 对世界经济的影响, (Lin Tao Mu, “Çin'in Ekonomik Kalkınmasının Durumu, İstikbalı ve Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri,”) s.35
<file:///C:/Users/Acer/Downloads/final%EC%9E%90%EB%A3%8C.pdf> .(Erişim tarihi:13.9.2017).

徐冬梅，辉煌与挫折交织 震撼世界航天的十大瞬间，人民网 (Xu Dong Mei, Şan ve Hayal kırıklığı İç İç Geçmiş Bir Durum ve Dünyayı Şok Eden On An”, Halk Ağı, <http://www.people.com.cn/gb/news/9719/9720/2280722.,html>, (Erişim tarihi:13.09.2017).

胡锦涛在西部大开发工作会议上讲话，中央政府 (“Hu Jintao’ın Batı Bölge Kalkınması Konulu Toplantadaki Konuşması”, ÇHC Merkezi Hükümeti), http://www.gov.cn/jrzg/2010-07/06/content_1646761.htm, (Erişim tarihi:17.9.2017).

国防部白皮书 2013, 中华人民共和国国防部 (“Çin’in 2013 Yılı Savunma Beyaz Kitabı”, ÇHC Savunma Bakanlığı), http://www.mod.gov.cn/regulatory/node_47121.htm, (Erişim tarihi:09.06.2017).

国防部白皮书 2013, 中华人民共和国国防部 (“Çin’in 2013 Yılı Savunma Beyaz Kitabı, ÇHC Savunma Bakanlığı”).

http://www.mod.gov.cn/regulatory/node_47121.htm, (Erişim tarihi:06.08.2017)

2006 年中国的国防白皮书， 中华人民共和国国防部 (“Çin’in 2006 Yılı Beyaz Kitabı, ÇHC Savunma Bakanlığı”). http://www.mod.gov.cn/regulatory/node_47121.htm, (Erişim tarihi:06.08.2017)

倪光辉， 中国国防费增幅处于合理空间， 人民网 ((Ni Guang Hui, “Çin’in Savunma Harcamaları Büyümesi Makul Bir Alanda Bulunuyor”, Halk Ağı, <http://lianghui.people.com.cn/2016npc/n1/2016/0305/c402194-28174451.html>, (Erişim tarihi:05.03.2017).

中国能源需求增长如何影响世界 “Çin Enerji İhtiyacı Dünyayı Nasıl Ekiler”, Cai xin, , <http://companies.caixin.com/2014-01-02/100624231.htm>, (Erişim tarihi:02.01.2014).

王泰平， 1978 年邓小平访问日本学到了什么？， 人民网 (Wang Tai Ping, Deng Xiao Ping 1978'de Japonya'yı Ziyarete Etmekten Ne Öğrendi?), <http://world.people.com.cn/GB/14549/8422429.html>, (Erişim tarihi:10.10.2017).

俄罗斯与中国的关系， 商务部 “Rusya ve Çin ilişkileri,” Ticaret Bakanlığı) <http://history.mofcom.gov.cn/?bandr=elsyzgdgx>, (Erişim tarihi:03.01.2018).

周晓沛， 我看中苏关系近四十年变迁 中国共产党新闻网 (Zhou Xiao Pei, “Geçen Kırk Yılda Çin İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişki Hakkında Görüşlerim”,

<http://cpc.people.com.cn/GB/68742/112510/112512/6785024.html>.

(Erişim

tarihi:03.01.2018)

孟兰英, 邓小平如何利用“葬礼外交”使中苏重新结好?, 中国共产党新闻网

(Meng Lan Ying, “Deng Xiao Ping, Çin ve Sovyetler Birliği'ni Yeniden Birleştirmek İçin Mezar Niplomasisini Nasıl Kullandı?”, ÇKP Haber Ağı, <http://history.people.com.cn/GB/205396/17587041.html> , (Erişim tarihi:03.01.2018).

揭秘中苏关系正常化背后: 勃列日涅夫的“绝唱”, 环球网(“Çin-Sovyet ilişkilerinin

Normalleşmesini Sırı: Brejnev'in {Şarkı Söylemesi}”, Dünya Ağı) , <https://3g.china.com/act/news/11025807/20150325/19423470.html>. (Erişim tarihi: 02.01.2018).

周恩来总理对亚非国家的三次访问, 外交部(“Başbakan Zhou En lai'in Asya ve

Afrika Ülkelerine Yaptığı Üç Ziyaret”, Çin Dış İşleri Bakanlığı) ,http://www3.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/wjs_674919/2159_674923/t9010.shtml, (Erişim tarihi: 07.11.2019).

王铁铮, 中阿关系的演变与发展(Wang Tie Zhen, “Çin-Arap ilişkilerinin Değişimi ve

Gelişimi”), <http://www.islambook.net/xueshu/list.asp?id=3326>.(Erişim tarihi:2.3.2018).

李伟建, 从总体超脱到积极有为: 改革开放以来的中国中东外交, 阿拉伯世界

研究 (Li Wei Jian, “Tümüyle Ayrılmadan Pozitif Davranışa Kadar: Reform ve Açılıştan Beri Çin'in Orta Doğu Diplomasisi,” Arap Dünyası Çalışmaları, Eylül 2018.

<http://mideast.shisu.edu.cn/upload/article/files/7b/de/2da8fbd14e9aba25486d260a0428/82d7fa64-b17a-4a90-ab56-4b6b188894cd.pdf>, (Erişim tarihi:12.11.2018).

陆钢, 一带一路背景下中国外交对中亚的影响, 华东师范大学 (Lu Gang, “Bir

uşak bir yol politikasının arka pılanında Çin diplomasisinin Orta Asya'da yansımaları” , Hua Dong Xi Fen Üniversitesi, <http://comment.cfnisnet.com/2016/0415/1304512.html> ,s.4 - 15.(Erişim tarihi:03.01.2018).

中国的减贫行动与人权进步白皮书, 国务院新闻办公室网站(“Çin' in Fakirliği Yok

Etme Projesi ve İnsan Hakları Gelişimleri Beyaz Kitabı”, Çin Merkezi Halk Hükümeti Haber Ajansı)

.<http://www.scio.gov.cn/zfbps/rqbbs/Document/1494404/1494404.htm>, (Erişim tarihi:03.03.2018).

中国政府奖学金(“Çin Hüküme Bursu”), Campus

Chins ,http://www.campuschina.org/zh/content/details1003_122933.html,
(Erişim tarihi: 05.03.2019).

博宝, 中俄关系是盟友还是伙伴?, 中共中央编译局(Bo Bao, “Çin- Rusya İlişkileri Müttefik mi, Ortak mı?”, ÇKP Merkezi Tercüme Bürosu),
http://www.cctb.net/llyj/llyj/llwz/201611/t20161117_348386.htm, (Erişim tarihi:03.03.2018).

林思云, 中国对日外交政策的转变, 东京新闻“Çin’in Japonya Politaksında Değişimler”, Tokyo Haberleri, <http://www.nextftp.com/chn/03/0116.htm>. (Erişim tarihi:03.03.2018) .

郑永年, 后冷战时期东南亚权力格局与中国角色, 当代中国研究 (Zheng Yong Nian, “Güneydoğu Asya'nın Güç Deseni ve Soğuk Savaş Sonrası Çin'in Rolü”, Çağdaş Çin Çalışmaları) , <http://www.modernchinastudies.org/us/issues/past-issues/53-mcs-1996-issue-2/474-2011-12-31-01-42-25.html>, (03.03.2018) .

王 旭, 后冷战时期中国与东北亚国家的关系(Wang Xu, Soğuk Savaş Sonrası Çin ve Kuzey Doğu Asya Ülkeleri İlişkileri), Modern China Study,
<https://www.modernchinastudies.org/cn/issues/past-issues/53-mcs-1996-issue-2/363-2011-12-29-17-22-11.html>, (Erişim tarihi:05.06.2019).

胡锦涛在联合国首脑会议上发表重要讲话, 外交部

(“Hu Jintao BM Zirvesi'nde Önemli Bir Konuşma Yaptı”, Çin Dışışleri Bakanlığı), ,
<https://www.fmprc.gov.cn/123/wjdt/zyjh/t212359.htm>, (Erişim tarihi:04.03.2018).

刘义, 谁敲开了土耳其的大门: 回族国民党高官首开中餐馆, 澎湃新闻, (Liu Yi, “Kim Türkiye’nin Kapısını Açtı? Çin Milliyetçi Partisi Üst Düzey lideri İlk Çince Lokanta Açtı”),
https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_1358193, 2015-08-11 .(Erişim tarihi:18.06.2019).

六四 30 周年特辑之一: 八九之春 学潮乍起 (“Tian An Men Öğrenciler Hareketi 30. Yıl Dönemi:1989 Baharı”), BBC News,

<https://www.bbc.com/zhongwen/simp/science-47786128>.(Erişim Tarihi:18.12.2019)

江泽民简历“Jiang Ze Min’nin Hayatı”,

<http://www.peopledaily.com.cn/GB/channel1/10/20000630/124234.html>, (Erişim Tarihi:18.12.2019).

“Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. (Erişim tarihi:23.04,23 2017).

A.Z Hilali, “China's Response to the Soviet Invasion of Afghanistan”, https://www.researchgate.net/publication/233069936_China%27s_Response_to_the_Soviet_Invasion_of_Afghanistan , (Erişim tarihi:03.01.2018).

Ohn M Broder, “Clinton in China: The Overview; Clinton and Jiang Debate Views Live on tv. Clashing on Rights”, <http://www.nytimes.com/1998/06/28/world/clinton-china-overview-clinton-jiang-debate-views-live-tv-clashing-rights.html> .(Erişim tairhi:03.03.2018).

“Çin’in Yedi Askeri Böğlesi”, http://www.drben.net/ChinaReport/Sources/China_Maps/Military/Map, (askeri böğlerinin sınırı kırmızı renk ile işaretlenmekteidr), (Erişim tarihi:03.04.2017).

“ÇHC Ülke Raporu”, Trade Map (Milyon ABD\$), [ttp://www.tetsiad.org/files/downloads/bilgi_bankasi/ulke_raporlari/cinulkeraporu.pdf](http://www.tetsiad.org/files/downloads/bilgi_bankasi/ulke_raporlari/cinulkeraporu.pdf), (Erişim tarihi:01.10.2017).

Guang Pan , “China’s Success in the Mddle East”, Middle East Quarterly, 1997,[http: / /www. meforum. org/ article /373](http://www.meforum.org/article/373).(Erişim tarihi:03.01.2018).

Rob Gifford, “World: Asia-Pacific Jiang Zemin: A New Generation Leader”, BBC World News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/479256.stm>, (Erişim tarihi:01.09.2017).

“1950 -1955, Çin Dış Ticaret Karpayı ve Çin -Irak Dış Tcaret Mikdatı Sitatekisi”, Çin Ticare Bakanlığı Http://ir.mofcom.gov.cn/aarticle/tjcj/200303/2_003,(Erişim tarihi:03.03.2018).

“Çin’in Yarasına Toz Basılmaz, Türkiye Cumhurbaşkanı Pekin’de Koğuk karşılandı” <http://www.backchina.com/news/2015/07/30/375958.html> ,Back china, (Erişim tarihi: 04.02.2017).

Demirel, “Starting Far East Tour”, Turkish Press Review, google.com.tr/?gws_rd=ssl. (Erişim tarihi: 22 .08 2017).

“Türkiye’nin Çin’den Silah Alması, BAD ‘yı Ferişan Edecek. Çin Silahları Dünayı Değitiriyor” Dian bo ticaret sitesi, <http://i-nb.net/article/40634> 6, (Erişim tarihi: 05. 07. 02 017).

Hakan Hastaoğlu, “Çin-Türkiye Füze Anlaşması Dengeleri Nasıl Bozdu?”, Aktüel, <http://www.aktuel.com.tr/dergi/2013/12/04/cinturkiye-fuze-anlasmasi-dengeleri-nasil-bozdu> 5 Aralık 2013.(Erişim tarihi:04.05.2018).

Yao Kuang Yi, “Sino-Turksih Relations”, ÇHC Ankara Büyükelçiliği, <http://tr.china-embassy.org/eng/ztx/t162025.htm>, ,(Erişim tarihi:27.09. 2017).

Stephen Kınzer,“Jiang's Cordial Visit to Turkey Overshadowed by Ethnic Dispute”, The New York Times, <http://www.nytimes.com/2000/04/19/world/jiang-s-cordial-visit-to-turkey-overshadowed-by-ethnic-dispute.html>. (Erişim tarihi 05.04.2018).

John C. K. Daly. “Sino-Turkish Relations Beyond The Silk Road Publication”,China Brief News, <https://jamestown.org/program/sino-turkish-relations-beyond-the-silk-road-2/> February 21,2 2007.(Erişim tarihi:05.05.2018).

Wang Jin ,“After the Failed Coup: A New Dawn for China-Turkey Relation? ”, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2016/08/after-the-failed-coup-a-new-dawn-for-china-turkey-relations/>. (Erişim tarihi: 03.03.2018).

Türkiye- Çin İlişkilerinin 40 Yılı(1971- 2011)), http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Rapor-_042012-son.pdf, s. 21.(Erişim tarihi:03.03.2018).

Kadir Temiz, “Türkiye-Çin ilişkileri,” , SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf>, s.(Erişim tarihi1:01.04.2018).

Abdülkadir Emin Öner, “Türkiye- Çin İlişkileri: Enerji İşbirliğine Doğru”, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3702/turkiye_-_cin_iliskileri_enerji_isbirligine_dogru.(Erişim tarihi:04.02.2018).

“Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 26.04. 2018).

“Abdullah Gül, şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (2)”, <https://www.haberler.com/abdullah-gul-sincan-uygur-ozerk-bolgesi-nde-2-haberi>, (Erişim tarihi: 7.3.2017) .

- Fikret Balı, “Bir Millet Altı Devlet”, Milliyet, [http://www. Milliyet.com.tr](http://www.Milliyet.com.tr), (Erişim tarihi:07.12.2015).
- “Türkiye’de Yaşayan Dogu Türkistanlılar Vatandaşlık İstiyor”, Türkiye Gazetesi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/7.6.2016>. (Erişim tarihi:25.03.2019).
- Yitzhak Schicho , “China’s Kurdish Policy” China Brief, <https://jamestown.org/program/chinas-kurdish-policy/> (Erişim tarihi:05.05.2017).
- Okan Müderrisoğlu, “Önemli Çin Firmaları” Zaman,22 Haziran, 2015,2009. http://www.sabah.com.tr/yazarlar/turkiyede_faaliyet_gosteren_onemli_cin_firmalari,(Erişim tarihi:23.04. 2017).
- “Çin’e Yerleşen Türk Şirketleri”, Capital Dergisi, <http://www.capital.com.tr/capital-dergi/cin’e-yerlesen-turk-sirketleri--haberdetay-1494> , (Erişim tarihi:23. 04. 2017).
- “Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”,Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.(23.04 2017).
- Mevlûdiye Şimşek, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Erciyes üniversitesi, (Erişim tarihi:24.04.207).
- Rem Kızılca, “Türkiye’nin Çin ile Dış Ticaretinde Bilinmesi gereken üç şey”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı,Mart,2014, <http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/usefullink/4870929tepav-cin-ile-dis-ticaretpdf.pdf>. (Erişim tarihi:23.04.2017).
- “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>.(Erişim tarihi:02.10.2018).
- “Türkiye ile Çin’in Dış Ticareti”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, IGEME, <http://dijitalport.com/turkiye-ile-cinin-dis-ticareti/>, (Erişim tarihi:03.08.2018).
- “Türkiye ve Çin Arasındaki Anlaşma ve Protokoller”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://dijitalport.com/turkiye-ve-cin-arasindaki-anlasma-ve-protokoller>,(Erişim tarihi:02.02.2018).
- “Türkiye ve Çin Arasında Yaşanan Sorunlar”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, IGEME, <http://dijitalport.com/turkiye-ve-cin-arasindaki-ticarete-yasanan-sorunlar/>, (Erişim tarihi:04.04.2018).

- “Türkiye ile Çin’in Dış Ticareti, <http://dijitalport.com>, (Erişim tarihi:04.04.2018)
- “Türkiye –Çin Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Hızla Gelişimi”, <http://www.cinhh.com/>, (Erişim tarihi:04.04.2018).
- “China Manufacturing - Facts 2002”, Macrotech Marketing ,
http://www.macrotechmarketing.com/china_manufacturing_facts.html, (Erişim tarihi:10.04.2018).
- Okan Umruk, Türkiye’de Gelişmiş Ülkelerle Maaş Farkı Kapanıyor”, Dünya,
<http://www.dunya.com/ekonomik-veriler/turkiye039de-gelismis-ulkelerle-maas-farki-kapaniyor-haberi-223517>, (Erişim tarihi:04.04.2018).
- “Turkey, China Share Cultural Similarities”, Xin Hua,
http://www.chinadaily.com.cn/china/2012-09/12/content_15753969.htm 12 Eylül 2012.(Erişim tarihi:05.04.2017).
- “ Çin Kültür Merkezi”, <http://www.cinkultur.com/Hakkimizda/hakkimizda/>, (Erişim tarihi:08.03.2018).
- “Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Türkiye”, <http://akademisyenler.com.tr/org/uluslararasi-ogrenci-hareketliliği-ve-turkiye/>
<http://www.hurriyet.com.tr/org/uluslararasi-ogrenci-hareketliliği-ve-turkiye/> şubat 2016. (Erişim tarihi: 03. 03. 2018).
- “İstanbul Üniversitesi Çin’de 5 Üniversite ile Anlaşma İmzaladı”,14 Kasım 2013, haberler<https://www.haberler.com/istanbul-universitesi-cin-de-5-universite-ile-5305869-haberi/>,
(Erişim tarihi:23.03.2019).
- Hasan Özgür Özen, “Türkiye ABD İlişkileri Tarihi 1945’ten Günümüze Türk- Amerika İlişkileri”, TBMM Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı,
<http://www.hasanozgurozen.com/page/2/>.(Erişim tarihi: 08.04.2018).
- “Çin’de Türk Üniversitelerine İlgi”, Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/cin-de-turk-universitelerine-ilgi-24951512> , (Erişim tarihi:06.05.2018).
- “World Energy Outlook 2013”, Internatinal Anergy Agency,
<https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/>, (Erişim tarihi:10.10.2019).
- “Türkiye ‘nin Çin İle Dış Ticaretinde Bilinmesi Gereken Üç Nokta”, *Ekonomik Forum, Araştırma*, s.76.<http://docplayer.biz.tr/3763566-Kobi-ler-buyuyen-ekonomik-guc-turkiye-nin-cin-le-dis-ticaretinde-bilinmesi-gereken-uc-nokta-s-70.html>,
(Erişim tarihi:09.04.2018).

Sunil Dasgupta,” What Makes A Great Power ?”,Center for Security Studies (CSS),
ETH Zurich, https://www.files.ethz.ch/isn/192752/ISN_192375_en.pdf, (Erişim
Tarihi:19.12.2019).

“THY'den Çin'e Haftada 28 Sefer” , Haberler, <https://www.haberler.com/thy-den-cin-e-haftada-28-sefer-4399501-haberi/>,(Erişim Tarihi:19.12.2019).

ÖZET

Bu çalışmada Deng Xiao Ping Döneminden Hu Jin Tao Dönemine kadar Türkiye ve ÇHC'nin politikaları; askeri, siyasi ve ekonomik ilişkileri ele alınmaktadır. Kenan Evren'in Çin ziyareti sonrası Çin'e kapısını açmış olan Türkiye, Çin ile ekonomik ilişkilerini geliştirme hedefi için barışçıl iş birliğiyle yol izlemeyi tercih etmektedir.

Türkiye ile Çin arasındaki askeri iş birliğine bu dönemde ivme kazandırılmaya çalışılmaktadır. İkili ilişkileri boyunca mevcut olmakta olan sorunlar ekseninde ise genel çıkarların önemi öncülük kazanarak herhangi bir unsurun sorun oluşturmaları önlenmektedir. Diğer önemli nokta ise iki ülke ticaret dengesinin bozulmasıdır, ayrıca bu sorunların çözümü hakkında öneriler verilmiştir.

Dünyanın en stratejik konumunda yer alan Türkiye ile yeni süper güç adayı Çin'in, ortak projeleri başlatmasının ilk damgasını vuran Deng Xiao Ping Dönemi, Türkiye-ÇHC ilişkileri stratejik ortaklığın başlangıcı olmuştur. Jiang Ze Min döneminden başlayarak çeşitlenmeye yüz tutan ikili ilişkiler Hu Jin Tao dönemine geldiğinde karşılıklı üst düzey ziyaretlerin de katkısıyla hızla gelişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ÇHC, Siyasi-Ekonomik-Askeri-Kültürel ilişkiler, Stratejik Ortaklık

ABSTRACT

This study is based on the military, political and economical relations between Turkey and People's Republic of China (PRC) from the period of Deng Xiao Ping to Hu Jin Tao. After Kenan Evren's visit to China, Turkey Having opened its door to PRC and prefers to pursue peaceful cooperation in order to develop economic relations with PRC.

The military alliance between Turkey and PRC is to be accelerated in this period. Problems between Turkey and PRC which are demonstrate throughout the bilateral relationship has been prevented from come into qustion. The general interests are pioneered by both country. Another important point is that the trade balance between the two countries is deteriorating, as well as suggestions was given for the solution of these problems.

Turkey, which is in the most strategic position of the world, and China, the new superpower candidate of the world. Deng Xiao Ping period marked the start of joint projects, was the beginning of strategic partnership between Turkey and PRC associations. The diversity of bilateral relation during the Jinag Ze Min's time comes to meet with the rapid development of high-levlel respondents.

Key Words: Turkey, PRC, Political-Economic-Military-Cultural Relations, Strategic Cooperation

Milliyet
SANAT DERGİSİ
HER AYIN 1'İNDE
VE 15'İNDE

YIL: 33, SAYI: 12617

BUGÜN
18
SAYFA
30
LIRA

Milli
Halk

KURUCUSU: ALI

Gezinin en
uzun bölümü
yarın bitiyor

CUMHURBAŞKANI Ke-
nan Evren'in Çin gezisi
Çin Ulusal Halk Komite-
si Sürekli Başkanı Je Jitang tara-
fından karşılanması ile başladı ve
Devamı 6. Sayfada

Geriye dört
ülke kaldı

CUMHURBAŞKANI Ke-
nan Evren Uzakdoğu ge-
zisinin geri kalan bölü-
münde, bugün Şanghay'a gide-
cek. Yarın Çin'den ayrılacak olan
Evren, Endonezya'ya gidecek.
18 Aralık'ta iki ülke arasındaki
Devamı 6. Sayfada

ORHAN DURU
Pekin

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Çin gezisi sürerken, Evren ve beraberindeki heyet başkent Pekin'de çeşitli ziyaretlerde bulunuyor. Resmi görüşmelerin yanı sıra kültürel temaslar da yapan heyet önceki akşam Çin Halk Dansları Topluluğunun bir gösterisini izledi. Türk heyeti gösteriyi çok ilgi çekici buldu.

Evren, Pekin'de Çin liderleri ile görüştü

MEF
Modern Eğitim Feni Dersanesi

Yeni devrelerimiz için
bilgi isteyiniz.

Beyoğlu, İstanbul 607200 (4.hat)

YIL: 33, SAYI: 12615

BUGÜN
18
SAYFA
30
LIRA

Mil
Halk

KURUCUSU:

ORHAN DURU

Pekin

Dünyanın en kalabalık
ülkesinde ilk kez
«İstiklal Marşı»mız
çalındı

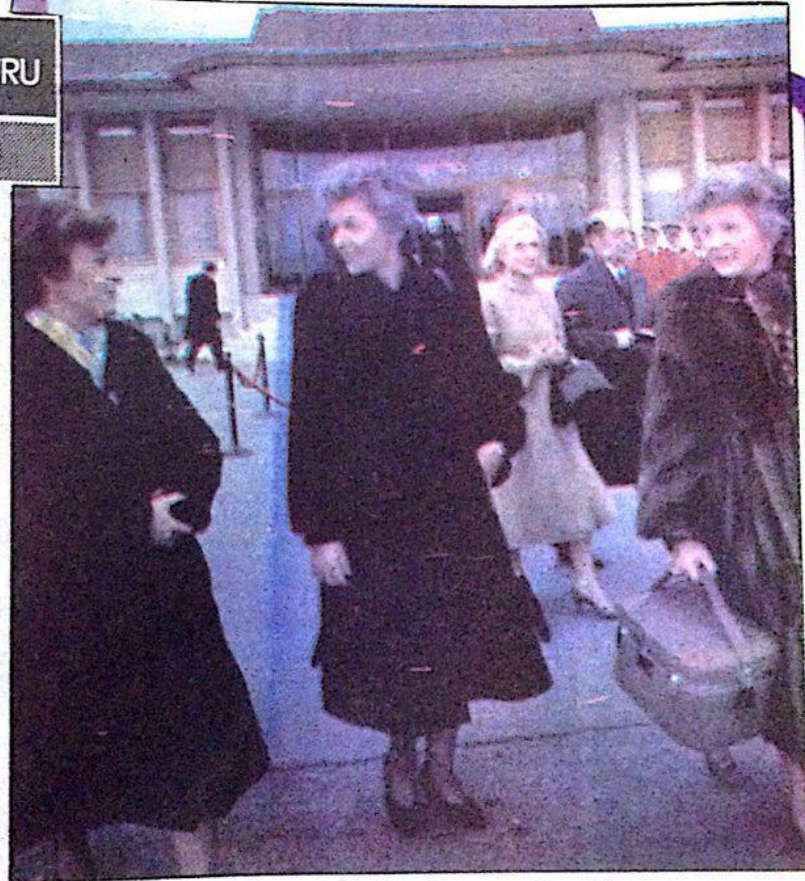
Evren,
yemekte
Çin şiiri
okudu

● Çin Halk Cumhuriyeti'nin protokolüne göre Cumhurbaşkanı Evren, havaalanında törensiz karşılandı

● Devlet Konseyi Başkanı Ziyang, "Evren'in ziyaretinden mutluluk duyuyoruz" dedi

Cumhurbaşkanı Evren'in Çin Halk Cumhuriyeti'ne resmi ziyareti soğuk ve sisli bir havada başladı. Daha Pakistan'dan hareket etmeden önce Pekin'de iklimin sert ve ısının düşük olacağı bildirilmişti.

Karachi'den Pekin'e uçuşta buçuk saat sürdü. Lahor Devamı 8. Sayfada

Heyette dört de hanım var

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i Uzakdoğu'ya götüren uçakta hostesler hariç heyette 5 hanım bulunuyor. Bunlardan biri gazeteci ANKA Ajansının Genel Müdürü Müşerref Hekimoğlu, ötekiler ise resmi heyete dahiller. Bunlardan biri (soldan sağa) Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in büyük kızı Şenay Gürvit, biri Deniz Kuvvetleri Komutanı MGK üyesi Oramiral Nejat Tümer'in eşi Melahat Tümer, bir diğeri (geride eşinin yanında) Devlet Bakanı Sermet Paşin'in eşi Gülen Paşin ve Dışişleri Bakanı İtler Türkmen'in eşi Mina Türkmen, Cum-

hurbaşkanının Uzakdoğu seyahatinde kendisine refakat edenler arasında. Devlet ve Dışişleri olmak üzere iki bakan, Merkez Bankası guvernörü Osman Şıklar, Dışişleri Müsteşarı ile Protokol Dairesi Başkanı, Cumhurbaşkanının özel doktoru da kafilde bulunuyor. Kafilenin en büyük grubunu Dışişleri Bakanlığı mensup ve uzmanları oluşturuyor. Cumhurbaşkanlığı koruma amiri Erşin Yılmaz'ın yanında sekiz yardımcısı da bulunuyor. Cumhurbaşkanı Evren'e refakat eden basın mensubu sayısı ise 23.

dünkü görüşmelerde bildirilen
gı gerekçesiyle toplantının bugü-
ne ertelendiğini ileri sürerlerken,
Maliye Bakanlığı'ndan bir üst
derece görevlisi, "Banka genel
müdürleri kendi aralarında an-

da bir yıllık mevduata da yüzde 45
oranında faiz verilmesi konusun-
da görüş birliğine vardılar.
Ayrıca, bankalardan kesilen yüz-
de 25 oranındaki stopajın da

Evren, yemekte Çin şii okudu

Baştarafı 1. Sayfada

üzerinden Karakurum Dağları'n-
dan, bir yanda Gobi Çölü bir
yanda Taklamakan Çölü uçula-
rak Pekin'e gelindi. Uçuş sura-
sında Evren neşeli bir biçimde
basın mensuplarıyla sohbet etti.
Söyleşiye zaman zaman ekono-
mik bilgiler veren Merkez Ban-
kası Başkanı Osman Şıklar da
katıldı. Özellikle ekonomik alan-
daki uygulamalara yöneltilen e-
leştiriler üzerinde duruldu.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin
protokoluna göre burayı ziyaret
eden yabancı devlet adamlarına
havaalanında tören yapılmıyor.
Bu nedenle Evren için havaala-
nında bir tören yapılmadı. Sade-
bir biçimde Batı Asya İşleri
Bakan Yardımcısı Wang Yez
tarafından karşılandı. Kente
inen Cumhurbaşkanı Evren,
Devlet Konukevi'ne alındı. Asıl
karşılama töreni ise daha sonra
görmekli Halk Kongresi Sarayı'n-
da yapıldı. Bu saray 1959 yılında
on ay içinde yapıp bitirilmişti.
İçinde geniş salonlar, toplantı
odaları var. Cumhurbaşkanı Ev-
ren Halk Kongresi Sarayı'na gel-
diğinde burada Devlet Konseyi
Başkanı Zhao Ziyang tarafından
kapıda karşılandı. İki küçük
Çin'li çocuk kendisine buketler
verdi. Daha sonra tören salonuna
girildi. Burada merasim kıtası
esas duruşa geçti. Tekmil verdi.
Ulusal marşlar çalındı. Bu tören
bittikten sonra aynı binada
Cumhurbaşkanı Evren, Devlet
Konseyi Başkanı Zhao Ziyang'a
bir nezaket ziyaretinde bulundu.
Zhao Ziyang uzun uçuşu kas-
tederek "Yorgunsunuzdur" de-
di. Evren "Açıkçası yorgunum"

da düzenlenmişti. Cumhurbaşkanı
Evren ve Zhao Ziyang
heyetteki bakanlar Çin ileri ge-
lenleri ve Genelkurmay Başkanı
geniş yuvarlak bir masa etrafın-
da yerlerini aldılar. İnce bir
zevkle döşenmiş bu masanın or-
tasında doldurulmuş irili ufaklı
kuşlar bulunuyordu. Masanın
üzeri bir bahçe gibiydi sanki.
Burada da İstiklal Marşı ve Çin
Ulusal Marşı çalındı. Önce Zhao
Ziyang bir konuşma yaptı. "Ev-
ren karşıladığımız ilk Türk dev-
let başkanıdır. Çin ise Sayın
Evren'in Cumhurbaşkanı göre-
vine başladıktan sonra ziyaret
ettiği ilk ülkedir. Bundan mut-
luluk duyuyoruz" dedi. Bu zi-
yaretin ikili ilişkilerde bir kilo-
metre taşı olacağına inandıklar-
ını belirtti. Evren ise konuşma-
sında bir Çin şiirine yer verdi. Bu
şiirde, "En büyük zevk yeni bir
dosta malik olmaktır" deniliyor-
du. Süveyş Kanalı'nın açılması
için Osmanlı Devleti'nden bu
kanal İstanbul'u Çin'e yaklaştı-
racaktır denilerek izin alındığını
hatırlatan Evren, Türkiye ile
Çin'in gelişmekte olan ülkeler ol-
duğunu vurguladı.

Evren onuruna verilen ziya-
fet askeri bir bandonun çaldığı
Türk ve Çin Halk Müziği melo-
dileriyle renklendi.

Çin mutfağının seçkin ye-
mekleri sergilendi. Çeşitli man-
tarlar, deniz mahsulleri, çorba-
lar, soya, soslu çeşitli et yemek-
leri, kestane kremi sunuldu. Bu
arada konuklara Çin şarabı ile
pirinç rakısı da ikram edildi.

Evren'in Çin Halk Cumhuri-
yeti'ne gelişiyle dünyanın bu en
kalabalık ülkesine ilk kez bir

TELEKS Teoman Erel

ÇİN YOLUNUN KISALMASI

BİRKAÇ yıl evveline kadar Meclis kürsüsünde ve gazete sayfalarında belli bir düşünceyi suçlamak için "Marksist, Leninist" diye söze başlayanlar hücumu şeddelemek için eklerlerdi:

"— Hatta Maoist..."

Bu işleri iyi bilmeyen sade vatandaş da merak ederdi: Acepte bu Maoist dedikleri ne menem bir şeydir? Bu Mao'nun yurdundaki Çinlilerin midir, cini midir? Eskilerin tehlike diye haber verdikleri Yecüc Mecücler yoksa bunlar mıdır?

Çeşitli kültür düzeyindeki yurttaşlarımız, birkaç günden beri TV'deki yayınlar sayesinde bu husustaki merak ve yanlışlarını gideriyorlar.

Uçurtma uçuranlar düpedüz insan yahu... Giyimleri bir örnek, gözleri çekik olmakla birlikte yöneticileri bizlere benziyorlar... Milli Marşımızı nota kullanmadan çalan bando da bayağı iyi...

Ve Uzakdoğu'nun masalımsı yapıtı Çin Seddi'nde tanidik biliyoruz: Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren.

Pekin'de yaptığı bir konuşmada Anayasa'nın yüzde 91,5 ekseriyetle kabulü ile rahatladığını açıklayan bu rahat tavırlı insan, Çin Seddi'nde, ülkemizin büyük ihtiyacı "hoşgörü"nün bir parçası olan kendi kendisini eleştirme ve hicvetme yeteneğine sahip olduğunu gösteriyor. Seddin dik bir yokuşunda sık sık sorular sorarken bizim arkadaşlara dönüyor, muzip bir yüz ifadesiyle:

"— Niçin niye sık sık soru soruyorum biliyor musunuz?" diye soruyor ve cevabı kendisi veriyor:

"— Böylelikle dinleniyorum..."

CUMHURBAŞKANIMIZ, geziye çıkarken verdiği demeçte, ziyaret edeceği kimi komünist, kimi kapitalist ülkeleri tarif ederken ideolojik bir ayırım yerine, Türkiye'yi de içine alan birleştirici bir tanımlama yapmıştı: **Gelişme sürecinin çeşitli düzeylerindeki ülkeler, demişti.**

Doğruydu söylediği. Türkiye olsun, Çin olsun, Güney Kore, Endonezya ve Bangladeş olsun, hepsi kaderlerini değiştirmek ve milletlerine daha iyi bir yaşam sağlamak için, benimsedikleri sistemler içinde mücadele veriyorlar.

Ama benzer sorunları da yaşıyorlar: Karma ekonomiye sahip Türkiye ile komünizmi esnekletirmeye çalışan Çin, kamu iktisadi teşekküllerini nasıl verimli işletebilecekleri meselesi ile uğraşıyorlar.

Ve bütün bu ülkeler döviz gelirlerini artırmak için çaba ediyorlar, dünyaya egemen olmuş büyük ülkelerin saptadıkları fiili kontenjanları nasıl aşabileceklerini, ihracatlarını nasıl artıracabileceklerini düşünüyorlar...

İşte bizim için sembolik bir anlamı olan mühim olay bu ortamda gerçekleştirilmiştir: Pekin'den Ankara'ya uydu vasıtasıyla televizyon yayını yapılmıştır.

Böylece Çin yolu biraz daha kısalmıştır...

ÇİN yolunun kısılması Batı yarımküresindeki uygarlıklar için çok eski bir rüyadır. Taa Marco Polo'ya hatta daha öncesine kadar gider. Daha çok Batı ülkelerinin sömürgecilik emelleri ile ilgilidir bu özlem.

Ama bizim için öyle değil. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Pekin'de anlattığı tarihi olay bu hususta fikir veriyor: Süveyş Kanalı'nın açılmasına izin almak için Osmanlı sultanına gelenler:

"— Böylece hünkârım" demiseler "Çin yolu da kısılacak."

NOTLAR

Çin Başbakanı ANAP'a oy verecek

PEKİN'de dün başlayan Türk-Çin resmi görüşmelerinde Başbakan Özal, bütün iç ve dış temaslarında yaptığı gibi, 1980 öncesi Türk ekonomisinin durumunu anlatarak konuya girdi. 1980'den sonra enflasyonun nasıl düşürüldüğünü, döviz darboğazının nasıl aşıldığını, ihracatın nasıl büyüdüğünü Çin Başbakanı Zao Ziyang'a anlattı. Zao Ziyang da bunları dinlettikten sonra, Özal'ın başarısına "hayran kaldığını" söyledi. Bazı heyet üyeleri de, "Zao Ziyang Türk olsaydı, herhalde bu açıklamalardan sonra Anavatan'a oy verirdi" dediler.

★ ★ ★

★ Semra Özal, Çin Kadınlar Derneği yöneticileriyle temas ettikten sonra, bir de çocuk yuvası gezdi. Tabii, sonra da büyük Çin'in ünlü süpermarketi "Dostluk Mağazası"na gidildi. Çin'in nefis ipekli kumaşlarının metresi, bizim paramızla 500 lira ile 2500 lira arasında değişiyor. Bu yüzden, Türk heyetinin Çin'den dönüşü ertesinde, terzilerin oldukça fazla miktarda ipekli elbise dikecekleri söylenebilir. Ayrıca, Türkiye'de yüz binlerce liraya satılan nefis Çin porselen yemek takımları, burada 70-80 bin liraya alınabiliyor. Demek ki, Türk masalarındaki Çin porselenlerinin sayısı da bu gezi ertesinde artacak.

★ ★ ★

★ Koç Grubu'nun Çin pazarına bağladığı ümit, büyük. 25 milyon dolarlık bir dış kredi anlaşmasını Avrupa'da imzaladıktan sonra, mutlu şekilde Çin'e gelen Rahmi Koç, buzdolabı ve benzeri dayanıklı tüketim malları için müşteri arıyor. Profilo Grubu'ndan İrfan Karahanoğlu da aynı amaçla burada

HABERLER

Pekin'deki Türk-Çin görüşmeleri başladı

Ana konu ekonomik işbirliği

• Mehmet BARLAS — PEKİN

ÇİN Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etmekte olan Başbakan Turgut Özal, resmi temaslarına dün başladı. İkâmetine ayrılan Devlet Misafirhanesi'nde dün sabah Çin Başbakan Yardımcısı Tian Jiyun'la yarım saatlik bir görüşme yapan Başbakan Özal, özellikle Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin artırılması konusunu gündeme getirdi. Çin Başbakan Yardımcısı görüşmeden sonra, "Ülkesinin dışa açıldığını ve özellikle Türkiye ile daha yakın ilişkiler kuracaklarını" söyledi. Türk işadamlarının Çin'de yapacakları temasları destekleyeceklerini de söyleyen Jiyun, "Türkiye'den mal almaya kararlıyız ve ilişkileri geliştirmekten de mutluluk duyarız" dedi. Jiyun, Türkiye ile Çin'in üçüncü ülkelerde ortak yatırımlara girişmeleri için gerekli potansiyelin bulunduğunu da kaydetti.

Başbakan Özal da, iki ülkenin tarihi bağları olduğunu ve ekonomik ilişkilerin de bu çerçevede de-

● Çin Başbakan Yardımcısı Tian Jiyun'la dün sabah yarım saatlik bir görüşme yapan Başbakan Özal, daha sonra Çin Başbakanı Zao Ziyang'la, Halk Kahramanları Anıtı'na çelenk koydu

Çinlilerin sevgi gösterisi Çin Başbakanı Zao Ziyang'la ekonomik konularda görüşmeler yapan Başbakan Turgut Özal, daha sonra "Halk Kahramanları Anıtı"na çelenk koydu. Özal, çelenği koyarken, çok sayıda Çinli, sevgi gösterisi yaptı.

ğerlendirilmesi gerektiğini söyledi. Görüşmenin tamamlanmasından sonra, Çin Başbakanı Zao Ziyang,

misafirhaneye geldi ve her iki başbakan, Tianshan Meydanı'ndaki Halk Kahramanları Anıtı'na, çok

sayda Çinlilerin sevgi gösterileri arasında geldiler. Kırmızı, beyaz ve sarı çiçeklerden oluşan ve üzerinde Türk

çe ve Çin'e olarak "TC Başbakanı" yazılı bir çelenği saygı duruşunda bulunduktan sonra anıta koyan Özal, askeri birlikleri de denetledi ve anıtın çevresini gezdi. Çin Başbakanı Ziyang da, anıtın üzerindeki Çin'in bağımsızlık mücadelelerini yansıtan kabartmaların anlamlarını açıkladı.

Türkleri şaşırtan tören

Başbakanların tören yerinden ayrılmalarından sonra, Türk gazetecilerini son derece şaşırtan bir olay meydana geldi ve töreni izleyen binlerce Çinli, Özal'ın çelenği koyduğu yere doğru koşmaya başladı, tören alanı bir anda ana-baba gününe döndü.

Başbakan Özal ve Çin Başbakanı Zao Ziyang, Halk Kahramanları Anıtı'ndan Ulusal Halk Sarayı'na gittiler ve resmi görüşmelere başladılar. Türk ve Çin heyetlerinin de katıldığı görüşmelerde, özellikle iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ele alındı.

Pekin ördeği

Görüşmelerin tamamlanmasından sonra, Başbakan Özal ve beraberindeki heyete Devlet Konseyi üyesi Şang Jinfu tarafından Hopimen Pekin Ördeği Lokantası'nda bir öğle yemeği verildi.

t muhabiri, ablukadaki Filibe Başkonsolosluğu'na girdi
satmayı yarıdık

Uygur Özerk Bölgesi Halk Hükümeti Başkanı, Karaduman'ı ziyaret etti

ANKARA, ÖZEL
T BMM Başkanı Necmettin Karaduman, Uygur Özerk Bölgesi Halk Hükümeti Başkanı İsmail Amat'ı kabul etti.

Karaduman kabul sırasında konuk heyeti Türkiye'de görmekten büyük memnuniyet duyduğunu belirtti. Heyetin Türkiye'de bulunduğu süre içinde ticari temaslarda bulunmak istediğini belirten Karaduman, zengin doğal kaynaklara sahip olan Uygur Özerk Bölgesi'nin Türk işadamlarının ilgisini çekebileceğini söyledi.

Ankara Valisi Cahit Bayar'ın konduğu Amat, Türkiye ile Çin arasındaki dostluğun çok eskilere dayandığını söyledi. Ve Uygurlar'ın bir halk giysisini armağan ederek Bayar'ı ülkesine davet etti.

Bayar da Amat ve beraberindekilere bakır işlemeli birer tabak armağan etti.

Amat ile beraberindeki heyet ayrıca Anıtkent Belediye Başkanı Mehmet Altınsoy'u da ziyaret etti.

Çin-Uygur Türkleri Özerk Bölgesi Halk Hükümeti Uygur bölgesinin geleneksel giysisi, fes, Uygur başkanı İsmail Amat, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman ile görüşte. Fotoğrafta konuk ipek elbise hediye ederken. Hükümet Başkanı İsmail Amat, Karaduman'a

(YAVUZ YÜKSEL)

● Başbakan Özal, Pekin'deki görüşmeleri tamamladı İlk adım, 400 milyon dolarlık ticaret

● Mehmet BARLAS—PEKİN
İN'e yaptığı resmi geziyi sürdüren Başbakan Turgut Özal, dün Çin Cumhurbaşkanı Li Şiannian ve Komünist Partisi lideri Deng Şiao Ping'le görüştüktan sonra Çin Seddi'ni gezdi. Özal, Başbakan Zao Ziyang'ı da Türkiye'ye davet etti.

Sabah, Ulusal Halk Kongresi Sarayı'nda Li Şiannian tarafından kabul edilen Özal'la Çin Cumhurbaşkanı arasında şu konuşma geçti:

Li Şiannian:
— Hoşgeldiniz.
Özal:
— Hoşbulduk.
— Cumhurbaşkanı Sayın Evren'in sıhhati nasıl?
— Gayet iyi ve sıhattedir. Size selam ve sevgilerini iletmemi istedi.
— Teşekkür ederim. Siz de Sayın Evren'e kızı Şenay Gürvit'e benim ve eşimin selamlarını iletir misiniz?
— Zevkle.
— Türkiye'yi ziyaret ettiğinizde Sayın Evren ve Türk halkından büyük ilgi gördüm. Bir kere daha teşekkür ederim. Eşim de bir süre önce Türkiye'ye yaptığı ziyarette Bayan Gürvit tarafından hararetle karşılanarak ağırlanmıştı.

Görüşmenin bundan sonraki bölümü, basına kapalı olarak devam etti. Başbakan Özal dün Çin Komünist Partisi lideri Deng Şiao Ping tarafından kabul edildi. Özal'ın Çin'e ilk kez geldiğini öğrenen Deng Şiao Ping, "Karşılıklı ziyaretler arttı. Bu ziyaretler, birbirimizi daha yakından tanımamıza imkân veriyor. Bu ziyaretiniz de iki ülkenin ilişkilerini artıracak." dedi.

Basın toplantısı

Başbakan Turgut Özal, daha sonra bir basın toplantısı düzenleyerek, Çin'deki temasları hakkında

● Çinli yetkililerin İran'a silah satılmadığı konusunda kendisine açıklama yaptıklarını söyleyen Özal, Zao Ziyang'ı Türkiye'ye davet etti

bilgi verdi. Türkiye ve Çin'in "barışa gönül verdiğini", halkların refahı için çalıştığını söyleyen Özal, uluslararası yaklaşımlarda da benzerlik bulunduğunu kaydetti.

"İlişkiler mükemmel"

İki ülke arasındaki siyasal ilişkilerin "mükemmel" sayılabileceğini de kaydeden Başbakan Özal, bunun ekonomiye yansıtılması gerektiğini, Ortadoğu'da başarılı işler yapan Türk firmalarının Çin'le ortak yatırıma girebileceğini ifade etti. Başbakan, "Farklı sistemlere sahip olmamız, işbirliğimizin güçlendirilmesine engel oluşturmaz" dedi. Özal, iki ülke arasındaki ticaret hacmini uzun dönemde 500 milyon dolara çıkarmayı arzuladıklarını ve Pekin'deki temasları sırasında, bu sayının yakın bir gelecekte 400 milyon dolar olarak gerçekleşmesi için görüş birliğine varıldığını da söyledi. Başbakan, Uygur Türkleri'nin yaşadığı bölgelerde Türk işadamlarının yatırım yapması için bazı öneriler aldıklarını, bu önerilerin işadamlarının bölgede yapacağı temaslara sonucu azıkhık kazanacağını da belirtti.

● Çin'de isimler

Çin'de isimler, bizim bildiğimizden veya alıştığımızdan değişik biçimde kullanılıyor. Örneğin "Çin"liler kendilerine "Hun" diyorlar. Başkentlerine biz "Pekin" diyoruz, onlar "Beijing" diye ifade ediyorlar. Sonra insan isimlerinde de önce soyadı, sonra küçük ismi kullanıyorlar. Ahmet Demir yerine Demir Ahmet der gibi. Örneğin Mao Ze Dung'da Mao soyadı. Deng Şiao Ping'in soyadı Ping değil Deng. O nedenle Başbakan Zao Ziyang'dan söz ederken Başbakan Ziyang dersiniz yanlış oluyor. Onun yerine Başbakan Zao demeniz lâzım.

Özal, basın toplantısında, Çinli yetkililerin İran'a silah satılmadığını açıkladığını da söyledi.

Özal, akşam yemeği verdi

Dün öğleden sonra Çin Seddi'ni gezen Başbakan Özal, akşam da Çin Başbakanı Zao Ziyang onuruna Pekin'deki Sheraton Oteli'nde bir akşam yemeği verdi. Yemekte yaptığı konuşmada, Çin'de kendisine "cömert bir misafirperverlik" gösterildiği için teşekkür eden Özal, Çin'in modernleşme hamlesini de memnunkula izlediklerini kaydetti. Özal, daha sonra Çin Başbakanı Zao Ziyang'ı Türkiye'ye davet etti ve davet Ziyang tarafından kabul edildi.

Başbakan Özal'ın Pekin'deki temaslarıyla ilgili olarak Çin resmi haber ajansı Şin-bua tarafından verilen habere, Komünist Partisi lideri Deng Şiao Ping'in Özal'ın düşüncelerini son derece "olumlu karşıladığı" kaydedildi. Haberde, Özal'ın Çinli yetkililere, reformlar sırasında "zorlama uygulamalardan kaçınılması" yolundaki görüşünü ilettiği de yer aldı.

Pekin'deki resmi temaslarını tamamlayan Başbakan Özal, bugün Şang Hay'a gidiyor.

Özal, bu sabah Çin Başbakanı Zao Ziyang'la Devlet Konukevi'nde vedalaştıktan sonra, Çin Hükümeti tarafından kendisine tahsis edilen Boeing-707 tipi uçakla Pekin'den ayrılarak Şang Hay'a gidecek. Havaalanında törenle karşılanacak olan Başbakan Özal ve beraberindeki heyet, burada dünya otomobil sergisini gezecek. Şang Hay Belediye Başkanı Wang Daohan da, bu akşam Özal onuruna bir akşam yemeği verecek.

Özal, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yaptığı gezinin üçüncü gününde ünlü Çin Seddi'ni gezdi.

Başbakan ve beraberindeki heyet, Çin Seddi'nin Pekin'e 75 kilometre uzaklıktaki bölümüne geldiğinde sabah-tan beri yağan yağmur şiddetini artırmış seddin bazı yüksek kuleleri de sis altında kaybolmuştu.

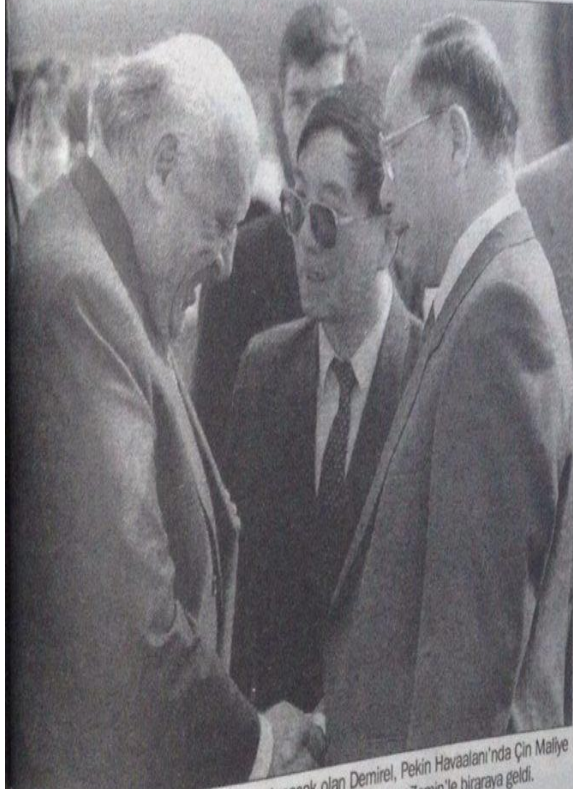
Başbakan Özal, seddin üzerinde eşi Semra Özal ile bir süre el ele yürüdü. Yolun dikleşmesiyle Semra Özal geri dönmek zorunda kaldı. Başbakan Özal ise bir süre daha yürüdü. Bu arada Başbakan Özal'a yetkililerce seddin yapılışı ile ilgili bilgi verildi.

TOSKAY, KAZA GEÇİRDİ

Çin Seddi'nden dönüştü TRT Genel Müdürü hafif bir trafik kazası geçirdi. Toskay'ın bindiği otomobil yağış nedeniyle kayarak yoldan çıktı ve bir ağaca çarparak durdu. TRT Genel Müdürü, Pekin'e bir başka arabayla döndü.

DÜN
OLUP RİTTİ

Demirel 'yasak kent'i gezdi

Demirel, 5 günlük bir resmi ziyarette bulunacak olan Demirel, Pekin Havaalanı'nda Çin Maliye Bakanlığı tarafından karşılandı. Demirel daha sonra Devlet Başkanı Jiang Zemin'le bir araya geldi.

Yüflis holding

**Sorumsuzluk
Türkiye'yi böldü**

CUMHURBAŞKANI Süleyman Demirel, olaylı Güney Amerika gezisinin ardından çıktığı Uzakdoğu gezisinin ilk durağı Çin'de dün imparatorlar diyarı 'Yasak Kent'i gezdi.

Demirel, Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Zemin arasında Yasak Kent gezisinden sonra yapılan görüşmede, Yangse nehri üzerinde yapımı planlanan üç baraj konusu da gündeme geldi. Görüşmelerde bu projenin GAP'a benzediğini vurgulayan Demirel'in, elektrik mühendisi olan Çinli meslektaşına kendisinin de su mühendisi olduğunu anımsatarak, Türkiye'nin projede yer alması isteğini ilettiği öğrenildi. Yangse nehri üzerindeki barajların 87 milyar kilowatt saat enerji üretmesinin planlandığı, bu rakamın Demirel'i heyecanlandığı kaydedildi. Bu üç barajın inşaat bedeli, uluslararası ihalelerde yaklaşık bir milyar dolar olarak tahmin ediliyor.

UÇAKTA SUSTU

Kurban Bayramı'nı geçirmek üzere gittiği Antalya'daki açıklamalarıyla gündemdeki önemli konular için referandum isteyen ve sözleri büyük tartışma başlatan Demirel, son iki haftadır süren suskunluğunu önceki gün de sürdürdü. Dokuz gün sürecek Uzakdoğu gezisine THY'ye ait Airbus A-310 tipi Gökusu adlı uçakla çıkan Demirel, uçakta gazetecilerin görüşme isteğini reddetti. Demirel, kendisine refakat edenlere iyi yolculuklar dilediğinde bulunmak üzere uçakta gezerken, basın mensuplarının "Bir ara sohbet edebilir miyiz?" sorusuna "Bir ara sohbet konuşmam" yanıtını verdi.

Uçağın yakıt ikmali yapması nedeniyle Bangkok'da mola verildiğinde de gazetecilerle de görüşmeyen Demirel, uzun süredir bir yurtdışı gezisine çıkarken uçakta açık-

Serpil ÇEVİKAN
PEKİN

Ümit BEKTAŞ
PEKİN

İMPARATORLAR DİYARI

Demirel, eşi Nazmiye'yle gezinin ilk durağı olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de ayağının tozuyula 24 Çin imparatorunun yaşadığı ünlü 'Yasak Kent'i ziyaret etti.

Ünlü yönetmen Bernardo Bertolucci'nin yönetmenliğini yaptığı ve çok sayıda Oscar kazanan 'Son İmparator' filminin mekanı olan Yasak Kent'te Demirel, Son İmparator Pul olmak üzere Çin imparatorlarının doğdukları, büyüdükları, düğün töreni yaptıkları yerleri gezdi.

Yasak Kent'in çok sağlıklı korunmasından etkilenen Demirel'in ilgisini çeken bölümlerden biri taht kavgalarının anlatıldığı mekan olurken, imparatorların tahtlarının önünde yalnız fotoğraf çekilmekten de özenle kaçındı. Bir ara eşiyle tahtın önünde poz vermelerini isteyen basın mensuplarına "Bari altına doğru sayer yazın" diye uyarıda bulunan Demirel, fotoğraf çekilirken yanına hemen Dışişleri Bakanı İnönü ve Devlet Bakanı Abdülbaki Ataç'ı çağır-
dı. İnönü, Demirel'in tedirginliğini "Şimdi bunlar kendilerini imparator zannediyorlar diye yazar" diye destekledi.

KIBRIS İÇİN DESTEK İSTEDİ

İki ülke cumhurbaşkanları ve dışişleri bakanları arasında yapılan görüşmelerde, bölgesel ve ekonomik işbirliğinin yanı sıra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olan Çin'in Türkiye'yi ilgilendiren konulardaki rolü de ele alındı. Dışişleri Bakanı İnönü'nün Çinli meslektaşına ve Demirel'in Cumhurbaşkanı Zemin'le yaptığı görüşmelerde BM Güvenlik Konseyi üyesi Çin'den başta Kıbrıs, Bosna-Hersek ve Azerbaycan olmak üzere Türkiye'yi yakından ilgilendiren konularda destek istedikleri öğrenildi.

DÜŞÜNENLERİN DÜŞÜNCELERİ

1983 yılında Çin, toplam kömür üretiminde, Sovyet Rusya ve Birleşik Amerika'nın hemen arkasında 714.54 milyon tonla, dünya üçüncüsü bulunmaktadır

Dev bir kömür üreticisi: Çin

MUHAMMİR KAYMAKÇI

(Türk. Maden Mühendisi)

Büyük maden işletmelerinde elde edilen satışları üretim artışları yanında Çin'de bugün 40 milyar ton fazla küçük maden ocakları bulunmaktadır

deki yıllarda üretime geçile-

cektir. Büyük maden işletmelerinde elde edilen satışları üretim artışları yanında Çin'de bugün 40.000'den fazla kü-

çük kömür maden ocakları çalışmaktadır. Hayret edilecek husus bunların sayılarının özellikle 1982 yılından beri iki misli artmış bulunmasıdır. Bütün memleketi yayılmış

bulunan bu ocaklarda 1983 yılında 169 milyon ton, toplam ülkenin dörtte biri kadar üretim yapılmıştır. Bu husus, hükümetin yeni çalışma politikasında, tarım sektöründe mevcut bulunan fazla işçi sayısını madenlere kaydırarak işçi almasını teşvik tedbirleri ile sağlanmaktadır. İçişleri iki aylık bir eğitimden sonra, madenlerin az bilgi ve tecrübe isteyen yerlerinde çalıştırılmaktadır.

Bununla beraber genellikle madenlerde güvenlik bakımından da büyük ilerlemeler elde edilmiştir. 1984 yılında 1983'e göre kaza sayısı %22 azalmış bulunmaktadır.

Bu kadar büyük miktarda kömür üretimi, dev bir kömür rezervini gerektirmektedir. Dünya tüketimine yıllarca yetecek kadar bulunan kömür rezervlerinin çoğu, dünya yarım küresinin kuzey kanadında bulunmaktadır.

Çin Hükümeti tarafından Birleşik Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'na son zamanlarda gönderilen bir raporda Çin'in görünür kömür rezervleri 739.000 milyon tondur. 1980 Dünya Enerji Konferansı'nda Çin'in çıkarılabilir kömür rezervi 99 milyon ton, kömür kaynakları ise 1.326 milyon ton olarak gösterilmiştir.

Çin gibi çok geniş bir memleketi aramalar tamamlanmış değildir. Bugünkü tutucu hesaplara göre bile, Çin kömür rezervi bakımından, dünyada, Birleşik Amerika Devletleri'nden sonra fakat Sovyet Rusya'nın önünde, ikinci gelmektedir.

Kömür endüstrisini geliştirmek ve altı yapı yatırımlarını tamamlamak için Çin, yabancı sermaye ve teknolojiyi münhasırlıkla karıştırmaktadır. Bugünkü günde Çin ekonomisinin bütün sektörlerinde 362 yabancılarla ortak şirket, 1372 kooperatif ve 53 tane de yurtdışı yabancı sermaye ile kurulmuş şirket bulunmaktadır.

DİŞ ALIMLAR VE DÖVİZ DURUMU

Çin, yeni maden işletmelerinde üretim yapabilmek için en modern makine ve teçhizat kullanmaktadır.

Kömür hazırlama tesisleri ve lavalarlar genellikle İngiltere, Amerika ve Japonya'ya sipariş edilmektedir.

Yeraltı üretim makineleri ise bu hususta en ileri teknolojiye sahip olan Batı Avrupa, Alman, İngiliz, Fransız firmalarından satın alınmaktadır. Bu firmaların en modern ve tamamiyle otomatik: Tek ve çift tamburlu kömür kesicileri, kömür kazıyan yerlerde yürüyen tahkimat, kömür taşımacılığı için çift zincirli ve bant konveyörler, bol sayıda tozalmaklarıdır.

Çin'in döviz durumu pek parak değildir. Makine ve teknoloji bedellerini kömür veya petrol ile ödemesi tercih etmektedir. Ancak bu makineyi yapan ülkeler, genellikle kömür üreticisi de olduklarından, hiç olmazsa bugün için kömür ile ödeme bakımından güçlük çekilmemektedir.

SONUÇ

Çin, 1983 yılında yaklaşık olarak 715 milyon ton kömür satmıştır. En önemli müşterisi Japonya'dır. 1990 yıllarında dış satımın 20-23 milyon ton olacağı umuluyor. Bu miktarda kömürün iç tüketim ve döviz durumu bağlı olacağı doğaldır.

Çin'in Türkiye ile ticaret dengesi Türkiye'nin lehinedir. Fiyat bakımından anlaşılabilir şekilde bir süre yakıt kömürü, uzun vadede demir-çelik endüstrisinin ihtiyacı olan

ÇİN Hükümeti'nin enerji politikası genellikle bir yıl öncesinde, Çin dışından en uygun kömür üreticisi olarak...

1983 yılında Çin toplam kömür üretiminde, Sovyet Rusya ve Birleşik Amerika'nın hemen arkasında 714.54 milyon tonla, dünya üçüncüsü bulunmaktadır. Bu üretilen 533.771 milyon tonu taşınan, 201.86 milyon tonu ise yeraltı ve su ile 36.9 milyon tonu taşıtla taşınmaktadır. Üçü işletmelerden üretilen madenli toplam üretilen 678 katonadır.

1983 yılında üretilen 734 milyon ton, 1982 üretilen 59 milyon ton fazladır.

1990 yılı için 985 milyon ton, 2000 yılı için de 1290 milyon ton üretilen planlanmaktadır. Hükümet 1250 milyon tonluk programı gerçekleştirirken, 2010 yılında 1290 milyon tonluk bir üretim kapasitesi yaratmayı düşünmektedir. Yükle %3.47'den fazla artış hızı da düşünülmesi ayrılmamıştır. 1982 yılında 706 milyon ton üretilen, 1983 yılında 714.54 milyon ton üretilen, 1984 yılında 734 milyon ton üretilen, 1985 yılında 754 milyon ton üretilen, 1986 yılında 774 milyon ton üretilen, 1987 yılında 794 milyon ton üretilen, 1988 yılında 814 milyon ton üretilen, 1989 yılında 834 milyon ton üretilen, 1990 yılında 854 milyon ton üretilen, 1991 yılında 874 milyon ton üretilen, 1992 yılında 894 milyon ton üretilen, 1993 yılında 914 milyon ton üretilen, 1994 yılında 934 milyon ton üretilen, 1995 yılında 954 milyon ton üretilen, 1996 yılında 974 milyon ton üretilen, 1997 yılında 994 milyon ton üretilen, 1998 yılında 1014 milyon ton üretilen, 1999 yılında 1034 milyon ton üretilen, 2000 yılında 1054 milyon ton üretilen, 2001 yılında 1074 milyon ton üretilen, 2002 yılında 1094 milyon ton üretilen, 2003 yılında 1114 milyon ton üretilen, 2004 yılında 1134 milyon ton üretilen, 2005 yılında 1154 milyon ton üretilen, 2006 yılında 1174 milyon ton üretilen, 2007 yılında 1194 milyon ton üretilen, 2008 yılında 1214 milyon ton üretilen, 2009 yılında 1234 milyon ton üretilen, 2010 yılında 1254 milyon ton üretilen, 2011 yılında 1274 milyon ton üretilen, 2012 yılında 1294 milyon ton üretilen, 2013 yılında 1314 milyon ton üretilen, 2014 yılında 1334 milyon ton üretilen, 2015 yılında 1354 milyon ton üretilen, 2016 yılında 1374 milyon ton üretilen, 2017 yılında 1394 milyon ton üretilen, 2018 yılında 1414 milyon ton üretilen, 2019 yılında 1434 milyon ton üretilen, 2020 yılında 1454 milyon ton üretilen, 2021 yılında 1474 milyon ton üretilen, 2022 yılında 1494 milyon ton üretilen, 2023 yılında 1514 milyon ton üretilen, 2024 yılında 1534 milyon ton üretilen, 2025 yılında 1554 milyon ton üretilen, 2026 yılında 1574 milyon ton üretilen, 2027 yılında 1594 milyon ton üretilen, 2028 yılında 1614 milyon ton üretilen, 2029 yılında 1634 milyon ton üretilen, 2030 yılında 1654 milyon ton üretilen, 2031 yılında 1674 milyon ton üretilen, 2032 yılında 1694 milyon ton üretilen, 2033 yılında 1714 milyon ton üretilen, 2034 yılında 1734 milyon ton üretilen, 2035 yılında 1754 milyon ton üretilen, 2036 yılında 1774 milyon ton üretilen, 2037 yılında 1794 milyon ton üretilen, 2038 yılında 1814 milyon ton üretilen, 2039 yılında 1834 milyon ton üretilen, 2040 yılında 1854 milyon ton üretilen, 2041 yılında 1874 milyon ton üretilen, 2042 yılında 1894 milyon ton üretilen, 2043 yılında 1914 milyon ton üretilen, 2044 yılında 1934 milyon ton üretilen, 2045 yılında 1954 milyon ton üretilen, 2046 yılında 1974 milyon ton üretilen, 2047 yılında 1994 milyon ton üretilen, 2048 yılında 2014 milyon ton üretilen, 2049 yılında 2034 milyon ton üretilen, 2050 yılında 2054 milyon ton üretilen, 2051 yılında 2074 milyon ton üretilen, 2052 yılında 2094 milyon ton üretilen, 2053 yılında 2114 milyon ton üretilen, 2054 yılında 2134 milyon ton üretilen, 2055 yılında 2154 milyon ton üretilen, 2056 yılında 2174 milyon ton üretilen, 2057 yılında 2194 milyon ton üretilen, 2058 yılında 2214 milyon ton üretilen, 2059 yılında 2234 milyon ton üretilen, 2060 yılında 2254 milyon ton üretilen, 2061 yılında 2274 milyon ton üretilen, 2062 yılında 2294 milyon ton üretilen, 2063 yılında 2314 milyon ton üretilen, 2064 yılında 2334 milyon ton üretilen, 2065 yılında 2354 milyon ton üretilen, 2066 yılında 2374 milyon ton üretilen, 2067 yılında 2394 milyon ton üretilen, 2068 yılında 2414 milyon ton üretilen, 2069 yılında 2434 milyon ton üretilen, 2070 yılında 2454 milyon ton üretilen, 2071 yılında 2474 milyon ton üretilen, 2072 yılında 2494 milyon ton üretilen, 2073 yılında 2514 milyon ton üretilen, 2074 yılında 2534 milyon ton üretilen, 2075 yılında 2554 milyon ton üretilen, 2076 yılında 2574 milyon ton üretilen, 2077 yılında 2594 milyon ton üretilen, 2078 yılında 2614 milyon ton üretilen, 2079 yılında 2634 milyon ton üretilen, 2080 yılında 2654 milyon ton üretilen, 2081 yılında 2674 milyon ton üretilen, 2082 yılında 2694 milyon ton üretilen, 2083 yılında 2714 milyon ton üretilen, 2084 yılında 2734 milyon ton üretilen, 2085 yılında 2754 milyon ton üretilen, 2086 yılında 2774 milyon ton üretilen, 2087 yılında 2794 milyon ton üretilen, 2088 yılında 2814 milyon ton üretilen, 2089 yılında 2834 milyon ton üretilen, 2090 yılında 2854 milyon ton üretilen, 2091 yılında 2874 milyon ton üretilen, 2092 yılında 2894 milyon ton üretilen, 2093 yılında 2914 milyon ton üretilen, 2094 yılında 2934 milyon ton üretilen, 2095 yılında 2954 milyon ton üretilen, 2096 yılında 2974 milyon ton üretilen, 2097 yılında 2994 milyon ton üretilen, 2098 yılında 3014 milyon ton üretilen, 2099 yılında 3034 milyon ton üretilen, 2100 yılında 3054 milyon ton üretilen, 2101 yılında 3074 milyon ton üretilen, 2102 yılında 3094 milyon ton üretilen, 2103 yılında 3114 milyon ton üretilen, 2104 yılında 3134 milyon ton üretilen, 2105 yılında 3154 milyon ton üretilen, 2106 yılında 3174 milyon ton üretilen, 2107 yılında 3194 milyon ton üretilen, 2108 yılında 3214 milyon ton üretilen, 2109 yılında 3234 milyon ton üretilen, 2110 yılında 3254 milyon ton üretilen, 2111 yılında 3274 milyon ton üretilen, 2112 yılında 3294 milyon ton üretilen, 2113 yılında 3314 milyon ton üretilen, 2114 yılında 3334 milyon ton üretilen, 2115 yılında 3354 milyon ton üretilen, 2116 yılında 3374 milyon ton üretilen, 2117 yılında 3394 milyon ton üretilen, 2118 yılında 3414 milyon ton üretilen, 2119 yılında 3434 milyon ton üretilen, 2120 yılında 3454 milyon ton üretilen, 2121 yılında 3474 milyon ton üretilen, 2122 yılında 3494 milyon ton üretilen, 2123 yılında 3514 milyon ton üretilen, 2124 yılında 3534 milyon ton üretilen, 2125 yılında 3554 milyon ton üretilen, 2126 yılında 3574 milyon ton üretilen, 2127 yılında 3594 milyon ton üretilen, 2128 yılında 3614 milyon ton üretilen, 2129 yılında 3634 milyon ton üretilen, 2130 yılında 3654 milyon ton üretilen, 2131 yılında 3674 milyon ton üretilen, 2132 yılında 3694 milyon ton üretilen, 2133 yılında 3714 milyon ton üretilen, 2134 yılında 3734 milyon ton üretilen, 2135 yılında 3754 milyon ton üretilen, 2136 yılında 3774 milyon ton üretilen, 2137 yılında 3794 milyon ton üretilen, 2138 yılında 3814 milyon ton üretilen, 2139 yılında 3834 milyon ton üretilen, 2140 yılında 3854 milyon ton üretilen, 2141 yılında 3874 milyon ton üretilen, 2142 yılında 3894 milyon ton üretilen, 2143 yılında 3914 milyon ton üretilen, 2144 yılında 3934 milyon ton üretilen, 2145 yılında 3954 milyon ton üretilen, 2146 yılında 3974 milyon ton üretilen, 2147 yılında 3994 milyon ton üretilen, 2148 yılında 4014 milyon ton üretilen, 2149 yılında 4034 milyon ton üretilen, 2150 yılında 4054 milyon ton üretilen, 2151 yılında 4074 milyon ton üretilen, 2152 yılında 4094 milyon ton üretilen, 2153 yılında 4114 milyon ton üretilen, 2154 yılında 4134 milyon ton üretilen, 2155 yılında 4154 milyon ton üretilen, 2156 yılında 4174 milyon ton üretilen, 2157 yılında 4194 milyon ton üretilen, 2158 yılında 4214 milyon ton üretilen, 2159 yılında 4234 milyon ton üretilen, 2160 yılında 4254 milyon ton üretilen, 2161 yılında 4274 milyon ton üretilen, 2162 yılında 4294 milyon ton üretilen, 2163 yılında 4314 milyon ton üretilen, 2164 yılında 4334 milyon ton üretilen, 2165 yılında 4354 milyon ton üretilen, 2166 yılında 4374 milyon ton üretilen, 2167 yılında 4394 milyon ton üretilen, 2168 yılında 4414 milyon ton üretilen, 2169 yılında 4434 milyon ton üretilen, 2170 yılında 4454 milyon ton üretilen, 2171 yılında 4474 milyon ton üretilen, 2172 yılında 4494 milyon ton üretilen, 2173 yılında 4514 milyon ton üretilen, 2174 yılında 4534 milyon ton üretilen, 2175 yılında 4554 milyon ton üretilen, 2176 yılında 4574 milyon ton üretilen, 2177 yılında 4594 milyon ton üretilen, 2178 yılında 4614 milyon ton üretilen, 2179 yılında 4634 milyon ton üretilen, 2180 yılında 4654 milyon ton üretilen, 2181 yılında 4674 milyon ton üretilen, 2182 yılında 4694 milyon ton üretilen, 2183 yılında 4714 milyon ton üretilen, 2184 yılında 4734 milyon ton üretilen, 2185 yılında 4754 milyon ton üretilen, 2186 yılında 4774 milyon ton üretilen, 2187 yılında 4794 milyon ton üretilen, 2188 yılında 4814 milyon ton üretilen, 2189 yılında 4834 milyon ton üretilen, 2190 yılında 4854 milyon ton üretilen, 2191 yılında 4874 milyon ton üretilen, 2192 yılında 4894 milyon ton üretilen, 2193 yılında 4914 milyon ton üretilen, 2194 yılında 4934 milyon ton üretilen, 2195 yılında 4954 milyon ton üretilen, 2196 yılında 4974 milyon ton üretilen, 2197 yılında 4994 milyon ton üretilen, 2198 yılında 5014 milyon ton üretilen, 2199 yılında 5034 milyon ton üretilen, 2200 yılında 5054 milyon ton üretilen, 2201 yılında 5074 milyon ton üretilen, 2202 yılında 5094 milyon ton üretilen, 2203 yılında 5114 milyon ton üretilen, 2204 yılında 5134 milyon ton üretilen, 2205 yılında 5154 milyon ton üretilen, 2206 yılında 5174 milyon ton üretilen, 2207 yılında 5194 milyon ton üretilen, 2208 yılında 5214 milyon ton üretilen, 2209 yılında 5234 milyon ton üretilen, 2210 yılında 5254 milyon ton üretilen, 2211 yılında 5274 milyon ton üretilen, 2212 yılında 5294 milyon ton üretilen, 2213 yılında 5314 milyon ton üretilen, 2214 yılında 5334 milyon ton üretilen, 2215 yılında 5354 milyon ton üretilen, 2216 yılında 5374 milyon ton üretilen, 2217 yılında 5394 milyon ton üretilen, 2218 yılında 5414 milyon ton üretilen, 2219 yılında 5434 milyon ton üretilen, 2220 yılında 5454 milyon ton üretilen, 2221 yılında 5474 milyon ton üretilen, 2222 yılında 5494 milyon ton üretilen, 2223 yılında 5514 milyon ton üretilen, 2224 yılında 5534 milyon ton üretilen, 2225 yılında 5554 milyon ton üretilen, 2226 yılında 5574 milyon ton üretilen, 2227 yılında 5594 milyon ton üretilen, 2228 yılında 5614 milyon ton üretilen, 2229 yılında 5634 milyon ton üretilen, 2230 yılında 5654 milyon ton üretilen, 2231 yılında 5674 milyon ton üretilen, 2232 yılında 5694 milyon ton üretilen, 2233 yılında 5714 milyon ton üretilen, 2234 yılında 5734 milyon ton üretilen, 2235 yılında 5754 milyon ton üretilen, 2236 yılında 5774 milyon ton üretilen, 2237 yılında 5794 milyon ton üretilen, 2238 yılında 5814 milyon ton üretilen, 2239 yılında 5834 milyon ton üretilen, 2240 yılında 5854 milyon ton üretilen, 2241 yılında 5874 milyon ton üretilen, 2242 yılında 5894 milyon ton üretilen, 2243 yılında 5914 milyon ton üretilen, 2244 yılında 5934 milyon ton üretilen, 2245 yılında 5954 milyon ton üretilen, 2246 yılında 5974 milyon ton üretilen, 2247 yılında 5994 milyon ton üretilen, 2248 yılında 6014 milyon ton üretilen, 2249 yılında 6034 milyon ton üretilen, 2250 yılında 6054 milyon ton üretilen, 2251 yılında 6074 milyon ton üretilen, 2252 yılında 6094 milyon ton üretilen, 2253 yılında 6114 milyon ton üretilen, 2254 yılında 6134 milyon ton üretilen, 2255 yılında 6154 milyon ton üretilen, 2256 yılında 6174 milyon ton üretilen, 2257 yılında 6194 milyon ton üretilen, 2258 yılında 6214 milyon ton üretilen, 2259 yılında 6234 milyon ton üretilen, 2260 yılında 6254 milyon ton üretilen, 2261 yılında 6274 milyon ton üretilen, 2262 yılında 6294 milyon ton üretilen, 2263 yılında 6314 milyon ton üretilen, 2264 yılında 6334 milyon ton üretilen, 2265 yılında 6354 milyon ton üretilen, 2266 yılında 6374 milyon ton üretilen, 2267 yılında 6394 milyon ton üretilen, 2268 yılında 6414 milyon ton üretilen, 2269 yılında 6434 milyon ton üretilen, 2270 yılında 6454 milyon ton üretilen, 2271 yılında 6474 milyon ton üretilen, 2272 yılında 6494 milyon ton üretilen, 2273 yılında 6514 milyon ton üretilen, 2274 yılında 6534 milyon ton üretilen, 2275 yılında 6554 milyon ton üretilen, 2276 yılında 6574 milyon ton üretilen, 2277 yılında 6594 milyon ton üretilen, 2278 yılında 6614 milyon ton üretilen, 2279 yılında 6634 milyon ton üretilen, 2280 yılında 6654 milyon ton üretilen, 2281 yılında 6674 milyon ton üretilen, 2282 yılında 6694 milyon ton üretilen, 2283 yılında 6714 milyon ton üretilen, 2284 yılında 6734 milyon ton üretilen, 2285 yılında 6754 milyon ton üretilen, 2286 yılında 6774 milyon ton üretilen, 2287 yılında 6794 milyon ton üretilen, 2288 yılında 6814 milyon ton üretilen, 2289 yılında 6834 milyon ton üretilen, 2290 yılında 6854 milyon ton üretilen, 2291 yılında 6874 milyon ton üretilen, 2292 yılında 6894 milyon ton üretilen, 2293 yılında 6914 milyon ton üretilen, 2294 yılında 6934 milyon ton üretilen, 2295 yılında 6954 milyon ton üretilen, 2296 yılında 6974 milyon ton üretilen, 2297 yılında 6994 milyon ton üretilen, 2298 yılında 7014 milyon ton üretilen, 2299 yılında 7034 milyon ton üretilen, 2300 yılında 7054 milyon ton üretilen, 2301 yılında 7074 milyon ton üretilen, 2302 yılında 7094 milyon ton üretilen, 2303 yılında 7114 milyon ton üretilen, 2304 yılında 7134 milyon ton üretilen, 2305 yılında 7154 milyon ton üretilen, 2306 yılında 7174 milyon ton üretilen, 2307 yılında 7194 milyon ton üretilen, 2308 yılında 7214 milyon ton üretilen, 2309 yılında 7234 milyon ton üretilen, 2310 yılında 7254 milyon ton üretilen, 2311 yılında 7274 milyon ton üretilen, 2312 yılında 7294 milyon ton üretilen, 2313 yılında 7314 milyon ton üretilen, 2314 yılında 7334 milyon ton üretilen, 2315 yılında 7354 milyon ton üretilen, 2316 yılında 7374 milyon ton üretilen, 2317 yılında 7394 milyon ton üretilen, 2318 yılında 7414 milyon ton üretilen, 2319 yılında 7434 milyon ton üretilen, 2320 yılında 7454 milyon ton üretilen, 2321 yılında 7474 milyon ton üretilen, 2322 yılında 7494 milyon ton üretilen, 2323 yılında 7514 milyon ton üretilen, 2324 yılında 7534 milyon ton üretilen, 2325 yılında 7554 milyon ton üretilen, 2326 yılında 7574 milyon ton üretilen, 2327 yılında 7594 milyon ton üretilen, 2328 yılında 7614 milyon ton üretilen, 2329 yılında 7634 milyon ton üretilen, 2330 yılında 7654 milyon ton üretilen, 2331 yılında 7674 milyon ton üretilen, 2332 yılında 7694 milyon ton üretilen, 2333 yılında 7714 milyon ton üretilen, 2334 yılında 7734 milyon ton üretilen, 2335 yılında 7754 milyon ton üretilen, 2336 yılında 7774 milyon ton üretilen, 2337 yılında 7794 milyon ton üretilen, 2338 yılında 7814 milyon ton üretilen, 2339 yılında 7834 milyon ton üretilen, 2340 yılında 7854 milyon ton üretilen, 2341 yılında 7874 milyon ton üretilen, 2342 yılında 7894 milyon ton üretilen, 2343 yılında 7914 milyon ton üretilen, 2344 yılında 7934 milyon ton üretilen, 2345 yılında 7954 milyon ton üretilen, 2346 yılında 7974 milyon ton üretilen, 2347 yılında 7994 milyon ton üretilen, 2348 yılında 8014 milyon ton üretilen, 2349 yılında 8034 milyon ton üretilen, 2350 yılında 8054 milyon ton üretilen, 2351 yılında 8074 milyon ton üretilen, 2352 yılında 8094 milyon ton üretilen, 2353 yılında 8114 milyon ton üretilen, 2354 yılında 8134 milyon ton üretilen, 2355 yılında 8154 milyon ton üretilen, 2356 yılında 8174 milyon ton üretilen, 2357 yılında 8194 milyon ton üretilen, 2358 yılında 8214 milyon ton üretilen, 2359 yılında 8234 milyon ton üretilen, 2360 yılında 8254 milyon ton üretilen, 2361 yılında 8274 milyon ton üretilen, 2362 yılında 8294 milyon ton üretilen, 2363 yılında 8314 milyon ton üretilen, 2364 yılında 8334 milyon ton üretilen, 2365 yılında 8354 milyon ton üretilen, 2366 yılında 8374 milyon ton üretilen, 2367 yılında 8394 milyon ton üretilen, 2368 yılında 8414 milyon ton üretilen, 2369 yılında 8434 milyon ton üretilen, 2370 yılında 8454 milyon ton üretilen, 2371 yılında 8474 milyon ton üretilen, 2372 yılında 8494 milyon ton üretilen, 2373 yılında 8514 milyon ton üretilen, 2374 yılında 8534 milyon ton üretilen, 2375 yılında 8554 milyon ton üretilen, 2376 yılında 8574 milyon ton üretilen, 2377 yılında 8594 milyon ton üretilen, 2378 yılında 8614 milyon ton üretilen, 2379 yılında 8634 milyon ton üretilen, 2380 yılında 8654 milyon ton üretilen, 2381 yılında 8674 milyon ton üretilen, 2382 yılında 8694 milyon ton üretilen, 2383 yılında 8714 milyon ton üretilen, 2384 yılında 8734 milyon ton üretilen, 2385 yılında 8754 milyon ton üretilen, 2386 yılında 8774 milyon ton üretilen, 2387 yılında 8794 milyon ton üretilen, 2388 yılında 8814 milyon ton üretilen, 2389 yılında 8834 milyon ton üretilen, 2390 yılında 8854 milyon ton üretilen, 2391 yılında 8874 milyon ton üretilen, 2392 yılında 8894 milyon ton üretilen, 2393 yılında 8914 milyon ton üretilen, 2394 yılında 8934 milyon ton üretilen, 2395 yılında 8954 milyon ton üretilen, 2396 yılında 8974 milyon ton üretilen, 2397 yılında 8994 milyon ton üretilen, 2398 yılında 9014 milyon ton üretilen, 2399 yılında 9034 milyon ton üretilen, 2400 yılında 9054 milyon ton üretilen, 2401 yılında 9074 milyon ton üretilen, 2402 yılında 9094 milyon ton üretilen, 2403 yılında 9114 milyon ton üretilen, 2404 yılında 9134 milyon ton üretilen, 2405 yılında 9154 milyon ton üretilen, 2406 yılında 9174 milyon ton üretilen, 2407 yılında 9194 milyon ton üretilen, 2408 yılında 9214 milyon ton üretilen, 2409 yılında 9234 milyon ton üretilen, 2410 yılında 9254 milyon ton üretilen, 2411 yılında 9274 milyon ton üretilen, 2412 yılında 9294 milyon ton üretilen, 2413 yılında 9314 milyon ton üretilen, 2414 yılında 9334 milyon ton üretilen, 2415 yılında 9354 milyon ton üretilen, 2416 yılında 9374 milyon ton üretilen, 2417 yılında 9394 milyon ton üretilen, 2418 yılında 9414 milyon ton üretilen, 2419 yılında 9434 milyon ton üretilen, 2420 yılında 9454 milyon ton üretilen, 2421 yılında 9474 milyon ton üretilen, 2422 yılında 9494 milyon ton üretilen, 2423 yılında 9514 milyon ton üretilen, 2424 yılında 9534 milyon ton üretilen, 2425 yılında 9554 milyon ton üretilen, 2426 yılında 9574 milyon ton üretilen, 2427 yılında 9594 milyon ton üretilen, 2428 yılında 9614 milyon ton üretilen, 2429 yılında 9634 milyon ton üretilen, 2430 yılında 9654 milyon ton üretilen, 2431 yılında 9674 milyon ton üretilen, 2432 yılında 9694 milyon ton üretilen, 2433 yılında 9714 milyon ton üretilen, 2434 yılında 9734 milyon ton üretilen, 2435 yılında 9754 milyon ton üretilen, 2436 yılında 9774 milyon ton üretilen, 2437 yılında 9794 milyon ton üretilen, 2438 yılında 9814 milyon ton üretilen, 2439 yılında 9834 milyon ton üretilen, 2440 yılında 9854 milyon ton üretilen, 2441 yılında 9874 milyon ton üretilen, 2442 yılında 9894 milyon ton üretilen, 2443 yılında 9914 milyon ton üretilen, 2444 yılında 9934 milyon ton üretilen, 2445 yılında 9954 milyon ton üretilen, 2446 yılında 9974 milyon ton üretilen, 2447 yılında 9994 milyon ton üretilen, 2448 yılında 10014 milyon ton üretilen, 2449 yılında 10034 milyon ton üretilen, 2450 yılında 10054 milyon ton üretilen, 2451 yılında 10074 milyon ton üretilen, 2452 yılında 10094 milyon ton üretilen, 2453 yılında 10114 milyon ton üretilen, 2454 yılında 10134 milyon ton üretilen, 2455 yılında 10154 milyon ton üretilen, 2456 yılında 10174 milyon ton üretilen, 2457 yılında 10194 milyon ton üretilen, 2458 yılında 10214 milyon ton üretilen, 2459 yılında 10234 milyon ton üretilen, 2460 yılında 10254 milyon ton üretilen, 2461 yılında 10274 milyon ton üretilen, 2462 yılında 10294 milyon ton üretilen, 2463 yılında 10314 milyon ton üretilen, 2464 yılında 10334 milyon ton üretilen, 2465 yılında 10354 milyon ton üretilen, 2466 yılında 10374 milyon ton üretilen, 2467 yılında 10394 milyon ton üretilen, 2468 yılında 10414 milyon ton üretilen, 2469 yılında 10434 milyon ton üretilen, 2470 yılında 10454 milyon ton üretilen, 2471 yılında 10474 milyon ton üretilen, 2472 yılında 10494 milyon ton üretilen, 2473 yılında 10514 milyon ton üretilen, 2474 yılında 10534 milyon ton üretilen, 2475 yılında 10554 milyon ton üretilen, 2476 yılında 10574 milyon ton üretilen, 2477 yılında 10594 milyon ton üretilen, 2478 yılında 10614 milyon ton üretilen, 2479 yılında 10634 milyon ton üretilen, 2480 yılında 10654 milyon ton üretilen, 2481 yılında 10674 milyon ton üretilen, 2482 yılında 10694 milyon ton üretilen, 2483 yılında 10714 milyon ton üretilen, 2484 yılında 10734 milyon ton üretilen, 2485 yılında 10754 milyon ton üretilen, 2486 yılında 10774 milyon ton üretilen, 2487 yılında 10794 milyon ton üretilen, 2488 yılında 10814 milyon ton üretilen, 2489 yılında 10834 milyon ton üretilen, 2490 yılında 10854 milyon ton üretilen, 2491 yılında 10874 milyon ton üretilen, 2492 yılında 10894 milyon ton üretilen, 2493 yılında 10914 milyon ton üretilen, 2494 yılında 10934 milyon ton üretilen, 2495 yılında 10954 milyon ton üretilen, 2496 yılında 10974 milyon ton üretilen, 2497 yılında 10994 milyon ton üretilen, 2498 yılında 11014 milyon ton üretilen, 2499 yılında 11034 milyon ton üretilen, 2500 yılında 11054 milyon ton üretilen, 2501 yılında 11074 milyon ton üretilen, 2502 yılında 11094 milyon ton üretilen, 2503 yılında 11114 milyon ton üretilen, 2504 yılında 11134 milyon ton üretilen, 2505 yılında 11154 milyon ton üretilen, 2506 yılında 11174 milyon ton üretilen, 2507 yılında 11194 milyon ton üretilen, 2508 yılında 11214 milyon ton üretilen, 2509 yılında 11234 milyon ton üretilen, 2510 yılında 11254 milyon ton üretilen, 2511 yılında 11274 milyon ton üretilen, 2512 yılında 11294 milyon ton üretilen, 2513 yılında 11314 milyon ton üretilen, 2514 yılında 11334 milyon ton üretilen, 2515 yılında 11354 milyon ton üretilen, 2516 yılında 11374 milyon ton üretilen, 2517 yılında 11394 milyon ton üretilen, 2518 yılında 11414 milyon ton üretilen, 2519 yılında 11434 milyon ton üretilen, 2520 yılında 11454 milyon ton üretilen, 2521 yılında 11474 milyon ton üretilen, 2522 yılında 11494 milyon ton üretilen, 2523 yılında 11514 milyon ton üretilen, 2524 yılında 11534 milyon ton üretilen, 2525 yılında 11554 milyon ton üretilen, 2526 yılında 11574 milyon ton üretilen, 2527 yılında 11594 milyon ton üretilen, 2528 yılında 11614 milyon ton üretilen, 2529 yılında 11634 milyon ton üretilen, 2530 yılında 11654 milyon ton üretilen, 2531 yılında 11674 milyon ton üretilen, 2532 yılında 11694 milyon ton üretilen, 2533 yılında 11714 milyon ton üretilen, 2534 yılında 11734 milyon ton üretilen, 2535 yılında 11754 milyon ton üretilen, 2536 yılında 11774 milyon ton üre

NOTLAR

Özal'dan Çinlilere öğüt: "Faizleri yükseltin"

BAŞBAKAN Özal, Çin Halk Cumhuriyeti'nin liderleriyle yaptığı görüşmelerde, Çin'in ekonomik sorunlarının zam yapılarak ve mevduat faizlerinin yükseltilerek çözümleneceğini söyledi.

Özellikle elektrik üretimi tüketime yetmeyen Çin'de, Özal'ın elektriğe zam yapılması yolundaki önerisi, başta Başbakan Zao Ziyang olmak üzere, tüm yöneticiler tarafından "ilgiyle" karşılandı.

Çin'de elektriğin kilovatı, bizim para ile 14 liradan satılıyor ve kalitesiz mal üretim fabrikalarına, elektrik enerjisi kısıntılı veriliyor.

Özal, "Eğer elektriği pahalı fiyatla satarsanız, fabrikalar hem maliyeti düşürerek ekonomik çalışır, hem de kendiliklerinden enerji tasarrufuna gider" dedi.

Bu konuda Türkiye'deki uygulamayı örnek gösteren Özal, "Üretim artışı olmadığı halde fiyatlar arttığı için tüketim kendiliğinden selektif hale geldi ve sıkıntılar sona erdi" şeklinde konuştu.

Çin'de özellikle tarım kesiminde özel teşebbüse izin verilmesi, köylerde büyük para birikimine yol açtı. Bu yüzden başlayan talep artışı ise, dayanıklı tüketim malları üretimini yetersiz kılıyor. Özal'a bu durumu Çinli yöneticilerin anlatması üzerine, Türk Başbakanı, talep patlamasını durdurmak için Çin bankalarının tasarruf hesabına yüksek faiz vermelerini tavsiye etti.

Özal, Çin Komünist Partisi lideri ve ideologu Deng Şiaoping'le yaptığı uzun görüşmede, bir taraftan Deng'in "serbest pazar" teorilerini dinledi, diğer taraftan da serbest pazar ekonomisinin işlemesi için gerekli olan şartları anlattı. Özal, Deng Şiao Ping'e "Çin'deki ekonomik reformları takdirle izliyorum. Ancak, çeşitli alanlardaki fiyatların devlet tarafından desteklenip belirlenmesi, programın başarı süresini geciktirebilir" dedi. Özal, Deng'e, daha önce Zao Ziyang'a söylediği gibi çeşitli ürünlere zam yapmalarını önerdi ve "Bir malın fiyatının yüksek olması, onun hiç bulunmamasından iyidir" şeklinde konuştu.

Çin Başbakanı Zao Ziyang ile yaptığı görüşmede Özal, Çin'deki ekonomik reformun uluslararası alandaki yansımalarını da ele aldı. Anlaşıldığına göre serbest pazar ekonomisine dönüş hareketi Kremlin lideri Gorbaçev tarafından da dikkatle izleniyor. Ancak Moskova, Çin'de ekonomide liberal uygulamaya geçişin Doğu Avrupa ülkelerine yansması halinde, bunların siyasi açıdan da Moskova'dan uzaklaşabileceği endişesini taşıyor. Bu durumu değerlendiren Çin yöneticileri Doğu Avrupa ülkeleri ile ticaretlerini artırarak, hem kendi sistemini empoze ediyor, hem de onların Moskova'da uzaklaşmaya çalışma-

değerlendirdi

İrşî
erek"lerin medeni dünyaca
in son sıralardaki aklı
n daha da hızlanabilirSORU: — "Ayak üstü düşün-
e çalışarak?"KIRCA: — "Tabii... Hatta, sağ
yağın daha kuvvetlidir diye sağ
yağın üstüne düşünmeye çalıştım.
İnsan olsa kırılacak ama, belki ta-
mamıyla daha fazladır diye."SORU: — "Nitekim, sağ ayak
rıldı..."KIRCA: — "Evet... Ama, ben
indimi sürüştü yere de buldum.
Herhalde yere sağ ayağı çarptım
na, sürüştü düştüm..."SORU: — "Şu anın yerindey-
i..."KIRCA: — "Evet... Hiçbir acı
düşmüyordum. Neresi kırık di-
kolumu, bacağımı oynattım. Sağ
afım kırık, azaldım. Ama, acı
ymıyordum. Evla köşesinde bir
nba var... O cumbana altına
vresim, beni görmeleri ihtimali
darak. Ben bu gayretle, oraya
gna geyretini içtiyorduk, işte
Kanada polis geldi. Belediyeli
li..."SORU: — "Kazada Belediye polisleri sa-
e görevlidir. O, cıvırdıysın...
muy ne oluyor diye... Söylemiş-
i. Adam bacağa duvarını açtı, at-
geldi. Beni tamamen emniyetle-
kararak kendi binasına altına
Ondan sonra, işte etraf polis
le falan..."SORU: — "4.5 saat orada kal-
i..."KIRCA: — "Evet... Aşkımda,
in beni emniyet altına aldığı
u içtiyorduk... Buz gibi... Fa-
bu da faydalı olmuştur. Gerçi çok
im. Zaten, derece sıfırın al-
32 dereceydi. Bir de soğuk su,
bunun da bir faydası oldu.
larım ağrıması dayamadım."SORU: — "Tabii asıl tehlikenin
da üşümeniz ayrıntı kalıyor.
fena düşebilirsiniz..."KIRCA: — "Eh... 58 yaşın-
dımın ilk cambaz gibi aya-
bacağın üstüne düşeceğine
arantı yok. Risk büyüktü.
nin üzerine de düşebilirdim.
bu riski almaktan başka ça-
ı yoktu. İyi ki de öyle yap-
Yoksa ölümlüme mukad-
Ö mücadele sırasında başka-
ölmesi de mümkündür..."SORU: — "Fakat sizi bu atla-
rayan durumdan önce, al-
birler konusu var. Diyorsun-
ı, terörizmler artık komando
n kullanıyorlar. Şu modern,
slahatlar donanıyorlar. Bun-

Mehmet BARLAS — PEKİN

ASBAKAN Turgut Özal,

bun alanlarda, örneğin dün-
yaya açılma konusunda

Çin'in, Türkiye'yi geçtiğini söyledi.

"Yabancılar gayrimenkul satmak
burada serbest. Bizde ise, müteka-
bilyet yokluğu gereğiyle bu ka-
nun iptal ediliyor. Ve çok merak
ediyorum, Anayasa'nın hangi mad-
desine giriyor?" dedi. BaşbakanÖzal, Arapların İstanbul'da ve
Türkiye'de, mülk edinmesini sağla-
yan yasanın Anayasa Mahkemesi'ne
gerekçesi henüz açıklanmamış
olmakla birlikte, iptal edilmiş olma-
sını kast ediyordu. Başbakan Özal,
Çinli yöneticilerin Türk işadamları-
na, "İsteyene, istediği kadar top-
rak satalım" teklifinde bulundu-
klarını da ekledi. Özal, Çin Halk
Cumhuriyeti'nin bile ülkeye yabancı
sermaye çekmek için yabancılara
gayrimenkul satışı serbest bırak-
tığını belirtti."Türkiye'de bun alanlarda de-
ş açılmak, Çin'in dışı açılmasın-
dan daha mı zor?" şeklindeki so-
rumuna üzerine, Başbakan Özal, şu
kargışlı verdi."Bizde çeşitli alanlardaki tutu-
cu propaganda Çin'den daha
fazla. Mesela 'Sevda Tepesi'nden
başlayarak o kadar çok yayın ya-
pıldı ki, sonunda bunlar etkili ol-
du."Çin yöneticileri ile ve bu arada
Çin Komünist Partisi'nin filili lideri
Deng Şiao Ping'e görüşükten so-
nra, Başbakan Özal'a bir söyleşi
yaptı. Özal'ın Çin ve Marksizm
hakkındaki değerlendirmeleri şöyle:BARLAS — Gerek Sovyetler'i,
gerekse Çin'i biliyorsunuz. Bu iki
ülkeyi karşılaştırır mısınız?ÖZAL — İki çok farklı sis-
temler. Ayrıca, Sovyet ve Çin insa-
nının yapıları da farklı. Sovyetler
daha kapalı ve daha şüpheli insa-
nlar. Çinliler ise düşüncükleri gibi
konuşuyorlar.BARLAS — Çin Marksizmi
nasıl buldunuz?ÖZAL — Marksizm bu kadar
bilmiyorum. Bildiğim ve gördüğüm
şey, Çinlilerin çok pragmatik oldu-
ğudur. Onlar da Marksist dogma-
ları öğrenerek yetmişler. Ama
Çin'de şimdi dogmaların aklı ça-

Özal, "Onlarda yabancıya mülk satışı serbestken, bizde Anayasa Mahkemesi yasaklıyor" dedi

'Çin'de komünizm bile farklı'

● Çin ve Sovyet sistemlerini farklı bulduğunu belirten Özal, Sovyetler'in da-
dablı konuştuklarını söyledi

kyıyorlar. Öyle, propagandası yap-
ılan, kitaplardaki Marksist-Leninist
uygulama benzeren bir sisteme
rastlamadım Çin'de. Zaten aşında
bu dogmaların hiçbir pratik tarafı
yoktur.

BARLAS — Bu görüşlerinizi
Deng Şiao Ping'e anlattınız mı?

ÖZAL — Tabii... Karşılıklı
uzun uzun konuştuk. Deng Şiao
Ping'e, iki doktrin arasında, yani
"devletçilik" ile "liberalizm"
arasındaki farkı, Türkiye ile Güney
Kore'nin ekonomik durumlarını
karşılaştırarak anlattım. Biliyorus-
unuz, 1960 yıllarının başında Türki-
ye, Güney Kore'den her alanda çok
ileriydi. Hem gayrisafi mülki hasıla-
da, hem de kişi başına zenginlikte,
Türkiye daha ileriydi. 1960'ların ba-
şında iki ülkede de, askeri darbeler
oldu. Türkiye'deki darbe sonrasında,
merkezi planlanmas olana, devletçi-
liğin ağır bastığı birimayesi bir uy-
gulama başlatıldı. Güney Kore'de
ise liberal, dışı açık bir serbest pa-
zar ekonomisine geçildi. Bugün Gü-
ney Kore'nin ihracatı 20 milyar do-
larn üzerinde. Kişi başına düşen ge-
lir payı da, 2 bin doların geçiyor.
Türkiye'nin durumunu ise biliyo-
sunuz. Deng Şiao Ping'e bunları da
anlattım.

BARLAS — Çin liderinin tep-
kisi ne oldu?

ÖZAL — Zaten o bana sordu,
"Ekonomik reformların nasıl bu-

luyorunuz?" dedi. Ben de kendi-
sine, çok etkilendiğimi söyledim. Üç
tane de tavsiyede bulundum.

1. — "Kişinin teebbüs gücü-
ne hak tanıyın.

2. — Programınızı uygu-
larlıktan zig-zag yapmayın.

3. — Bürokrasidki ekonomiyi
fazla karırmayın" dedim. Aynı
konudan Çin Başbakanı Zao Ziyang
ile konuştuktan sonra, Zao Ziyang,
"Türkiye ile Çin arasında sade ti-
careti değil, bilgi alışverişi de
yapalım" dedi.

BARLAS — Yani Türkiye'nin
değil de, Çin'in Başbakanı olsay-
dınız, liberalleşme programınız da-
ha kolay mı uygulardınız?

ÖZAL — Demokratik sistem-
de liberalleşmek, komünist sistem-
denkinden daha zor. Çok çeşitli se-
li ve menfaat grupları var. Herkes
kendi çıkarına göre bir şey yap-
ıyor. Bazıları, bürokrasinin etki
alanının daralmasına kıyıyor. Ama
demokrasinin üstün yanları çok faz-
la. Mesela Çin yöneticileri, genel se-
çimler, doğrudan doğruya halktan
yetki almaman, bana büyük güç ver-
diğini söylüyorlar. Oysa onların kong-
relerinde, ekonomik reform pro-
gramına karp çıkarlar da olmuştur. Ay-
rıca demokratik bir ülkede bir ka-

rar alınca, bundan geri dönmek
zordur. Arkada, halkın bu karara
verdiği destek vardır. Oysa komü-
nist ülkelerde, merkez komitesinin
bir kararı ile her şeyden geri dönü-
lebilir.

BARLAS — Tank olduğunuz
bu gelişmelerin ortasında, bir Mark-
sizm tarifi yapar mısınız?

ÖZAL — Siz yapabilir misiniz
bunu? Kitaplardaki dogmaları an-
latmak kolaydır. Ama kendilerini en
iyi Marksist sanan kişiler, bir yıl
Çin'de, bir yıl Sovyetler'de, bir yıl
da Arnavutluk'ta yaşasalar, hem in-
olduklarını yaşarlarsa, hem de
"Acaba ben neyim?" diye kendi ken-
dilerine sorarlardı. Çajımızda
önemli olan Marksist ya da Adam
Smith'i olmak değil, akılcı ve ger-
çekçi olmaktır. Bir de insanlar, ken-
di ülkelerinin çıkarları hakkında,
kendi vicdanlarına, kendi gözlem-
lerine, kendi deneylerine ve kendi
halklarının sesine bakarak karar ver-
melidir. Bir başka merkten, ya-
hut çağı geçmiş dogmalardan em-
lenerek güdülmek, en hafif deyiş-
le akıl dışıdır. Çinli komünistler bi-
le, başka merkezleri kabul etmedi-
ğini ve ülkenin şartlarına bakarak
dogmaları aşmış görünce, buna
hiçce karar verdim.

BARLAS — Önce Amerika'yı,
sonra da Çin'i ziyaret etmeniz,
şifası açıdan Türk-Sovyet ilişkile-
rinde ne yönde etkililer?

ÖZAL — Sovyetler'e de davet-
liyim. Her halde önümüzdeki ilka-
harda Moskova'ya da gideceğim.

Pekin'deki temalarımı tamamladıktan sonra Çin'en en büyük iş-
man kenti Şanghay'a geçen Başba-
kan Turgut Özal ve beraberindeki
heyet dün sabah bir Japon-Çin ot-
tak yapımı olan otomobil fabrika-
sını gezdi. Özal, daha sonra Şang-
hay Sanayi Pazarı'ndaki Türk pav-
ilyonuna geçti. Bu sabah Şanghay'dan
Kanton'a geçecek olan Türk he-
yeti, alışkan Çin gezisini tamamladı-
yarak Hong Kong'e gidecek.

Özel üniversiteyi
mütevelli
heyet
yönetecek

ANKARA, ÖZEL

TÜRKİYE'nin ilk özel ün-
versitesi olan Bilkent'i mü-
tevelli heyet yönetecek. On-
ceki yıllar ÖDTÜ ve Boğaziçi ün-
versitelerinde uygulanan, ancak
daha sonra kaldırılan mütevelli he-
yet sistemi böylece Bilkent ile yeni-
den getiriliyor.

Hacettepe Üniversitesi Vakfı,
Hacettepe Tıp Merkezi Vakfı ve Ha-
cettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü
Vakfı tarafından kurulan Bilkent
Üniversitesi'nin, 5 yıllık olarak seçi-
lecek mütevelli heyet üyeleri, mü-
tevelli heyet, üniversitede görev-
lendirilecek yöneticiler, öğretim ele-
manları ve diğer personelin ücret-
melerini, atamalarını, terfilerini
yapacak.

Gelecek ders yılında eğitim ge-
çmesi planlanan üniversitenin hangi
birimlerine öğrenci alınacağı da yine
mütevelli heyet tarafından sap-
tılacak.

Rektörlüğüne Prof. Dr. Tugral
Pinar'ın getirildiği Bilkent Ün-
versitesi, fizik, kimya, matematik ve is-
tatistik ile felsefe ana bilim dallarını
içeren "Fen-Edebiyat Fakültesi",
enformatik ve bilgisayar, endüstri
mühendisliği, elektrik ve elektronik
mühendisliği bölümlerini kapsayan
"Mühendislik Fakültesi" ile resim
ve grafik sanatları, ana sanat dalları
ve müzik bölümlerini içine alan
"Güzel Sanatlar ve Müzik Fakül-
tesi"nden oluşuyor.

Ülkemizin 28. üniversitesi olan
Bilkent'te ayrıca hemşirelik yüksek
okulu, fizyoterapi ve rehabilitasyon
yüksek okulu ve ön lisans düzeyin-
de eğitim uygulayan meslek yüksek
okulu da yer alacak.

"Liberal" Çinliler ne diyor?

CU MING (Ekonomik Yasa-
lar Araştırma Merkezi Müdürü):

"Yoldaş Deng Şiao Ping reform
politikamızın ve dış dünyaya açıl-
mamızın sürecini ve genişle-
ceğini şöylece"

WEI YUMING (Dış Eko-
nomik İlişkiler ve Ticaret Bakanı
Yardımcısı):

"Çin, ülkenin endüstriyel ve tarımsal üretimini
dört katına çıkararak program-
nın ortasındadır."

BU MING (Çin Merkez
Bankası Başkanı):

"21'inci yüz-
yılında dünyada ekonomik gelişme-
nin merkezi Asya ve Pasifik
olacak. Çin, geniş toprakları, büyük
nüfusu ve doğal zenginlikle-
riyle yüksek bir gelişme
potansiyeline sahip."

GAN ZI-YU (Devlet Plan-
lama Komisyonu Başkanı Yar-
dmcısı):

"Açık kapı politikamıza,
dışardan büyük çapta gelişmiş
teknoloji, araç-gereç ve mamul
mal almaya, mümkün olduğun-
ca da yabancı sermaye kullanma-
ya kararlıyız."

● NOT: "Euromoney" dergisinin, Çin'de
düzenlediği konferanstaki konuşmaları.

1.7 milyarlık döviz kaçakçılığının perde arkası

Yine havali ihracat

Başbakan Emniyet

teşkilatına mesaj yayınladı

GÜNLÜK

YALÇIN DOĞAN

“Milliyetler Bakanı” bir Türk...

PEKİN

ANKARA'dan Pekin'e uçarken 14 saatlik yol boyunca Cumhurbaşkanı Demirel bu kez sessizliğini koruyor... Sadece Ankara'dan havalandıktan sonra uçaktakilere “hoşgeldiniz” demekle yetiniyor, ondan sonra da Demirel'i bir daha Pekin havaalanına inince görüyoruz.

Buna karşılık uçakta iç politikaya dönük kulis pek yabana atılır gibi değil... Örneğin “Çiller 4 Haziran seçimlerinde kendine yüzde 22'lik bir hedef belirliyor.” Yüzde 22'yi belirlerken elbette 1991 ve sonrasında hareket ediyor. 22'yi tutturacağına mutlaka inanıyor. Seçim yapılacak beldelerde devletin olanaklarını tam anlamıyla seferber ediyor.

Ya yüzde 22'yi tutturamazsa?... Bu durumda “kendi hedefini bile tutturamayan bir başbakanın işinin hayli güç olacağı” kimsenin dilinden düşmüyor. Hatta buna ek yorum getiriliyor. Örneğin “Hüsamettin Cindoruk'un güçlü bir biçimde seçim sonrasında çıkış yapmasını bekleyenler” hiç de azınlıkta değil. Bu yorumlar Demirel'in uzun süredir çevresine aktardığı bir gözleminden kaynaklanıyor:

“DYP böyle giderse parçalanır... Parti elden gidiyor...”

DYP'nin parçalanması bir yana önümüzdeki günlerde Türkiye'yi daha güçlü neler bekliyor. Örneğin, Türkiye'yi bir enerji bunalımı bekliyor. Bunu önlemek üzere Demirel, Çiller'e arka arkaya “Enerji Dosyaları” gönderiyor. Ancak, bu dosyaların kapağının açıldığına ilişkin herhangi bir işaret şu ana kadar Cankaya'ya yansımıyor.

Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Çin'e Olan Ziyaretini Uygur Özerk Bölgesinin Kaşgar'dan başladı.(28Ekim, 2010)

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Çin Halk Cumhuriyeti ziyaretinin son gününde Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde temaslarda bulunuyor. Sincan Üniversitesi'ni ziyaret eden Gül'e, Rektör Enver Hamut tarafından Fahri Profesörlük unvanı verildi.

(29 Haziran, 2009)

Sincan Uygur Özerk Bölge Valisi Nur Bekri, 8 Nisan 2012’de Erdoğan’ı ağırlamıştı.